

Agustí ALEMANY i VILAMAJÓ
Llicenciat en Filosofia i Lletres (Filologia Clàssica)

Tesi Doctoral

**RECALL CRÍTIC DE FONTS
PER A L'ESTUDI DE LA
HISTÒRIA, CULTURA I LLENGUA
DELS ALANS**

Director de la Tesi:
Dr. José FORTES FORTES
Professor Titular de Lingüística Indoeuropea
de la Universitat Autònoma de Barcelona

Vist i plau del Director

Dr. José Fortes Fortes

**Departament de Ciències de l'Antiguitat i de l'Edat Mitjana
Facultat de Filosofia i Lletres
UNIVERSITAT AUTÒNOMA DE BARCELONA**

Febrer 1997

III. FONTS GREGUES

3.1. Els alans i l'Orient romà hel·lenitzat. Dins dels límits convencionals de la literatura grega d'època imperial (30 aC–529 dC) trobem, en primer lloc, una sèrie d'autors procedents de les províncies orientals del món romà, ara d'Àsia Menor (Estrabó, Arrià, Cassi Dió, Eusebi, Temisti, Marcià), ara de Síria i Palestina (Flavi Josep, Llucià, Jàmblic), ara d'Egipte (Ptolemeu, Dionisi el Periegeta, Herodià), que ens forneixen les primeres notícies conegudes sobre les tribus alanes ('Αλανοί), llur localització geogràfica i llurs ràtzies contra la Transcaucàsia durant els primers segles de l'era cristiana. Més endavant, la divisió de l'imperi a la mort de Teodosi (395) i la posterior desfeta de l'Occident donen matèria a diferents historiadors prebizantins (Olimpiodor, Càndid, Sozòmenos, Zòsim), que informen d'activitats puntuals dels alans durant l'època de les invasions, mentre que d'altres autors (Joan Lidi, Esteve de Bizanci) ja només en transmeten dades manlevades de la tradició anterior.

Fonts literàries gregues

3.2. Arrià.¹ El bitini Flavi Arrià de Nicomèdia (ca. 95-175), famós per la seva història d'Alexandre el Gran, fou probablement l'autor antic que més va escriure sobre els alans, ja que va veure's obligat a repel·lir-ne una incursió mentre exercia com a governador (*legatus Augusti pro praetore*) de la província romana de Capadòcia (131-137). Tanmateix, només conservem una ínfima part dels escrits

¹ Φλαούιος Ἀρριανός (ed. A.G. ROOS *BT I-II* 1968²). Quant a la Ἑκταξίς κατ' Ἀλανῶν, *vid.* ed. ROOS, pp. 177-185; BACHRACH 1973:126-132 en dóna "an interpretative translation", qualificada amb raó per BOSWORTH 1977:217 n. 2 de "riddled with errors and useless for historical interpretation"; *GrLit* 746-751; KULAKOVSKIJ 1899:12-13; TÄUBLER 1909:27 n. 1; CARRATA THOMES 1958:22 n. 17; BACHRACH 1973:8-10; BOSWORTH 1977 *passim*.

que els va dedicar: l'incomplet "Ordre de batalla contra els alans" (Ἐκταξις κατ' Ἀλανῶν), dos breus passatges de la "Tàctica" (Τέχνη τακτική) i la notícia de l'existència d'una "Història alana" (Ἀλανικὴ ἱστορία), que no ens ha pervingut. El seu "Periple del Pont Euxí" (Περίπλους Εὐξείνου Πόντου), curiosament, no els esmenta enlloc.

3.2.1. Tot i que gairebé no forneix de dades sobre els alans, l'obra més interessant és la Ἐκταξις, conservada, com la Τέχνη τακτική, en un únic manuscrit del s. X (cod. Laurentianus gr. LV 4) junt amb un corpus d'escriptors tàctics bizantins, ja que descriu les forces mobilitzades per Arrià davant la incursió alana de l'any 135 contra Capadòcia (cf. Cassi Dió § 3.4.1): dues legions (φάλαγγες), la XII *fulminata* i la XV *Apollinaris*, aquesta darrera a les ordres del legat Valent (*Ect.* 5, 24 Οὐάλης = *CIL* XI 383 *M. Vettius M. f. An. Valens*), quatre ales (εἵλαι), un mínim de dotze cohorts (σπεῖραι), tropes auxiliars de cavalleria i diversos contingents aliats, a més de màquines de guerra (μηχαναί); en total, RITTERLING 1902:371 calcula una xifra d'uns 22.000 a 23.000 homes, sota el comandament general d'Arrià (*Ect.* 10 ὁ δὲ ἡγεμῶν τῆς πάσης στρατιᾶς Ξενοφῶν). El text pot dividir-se en tres parts principals: l'ordre de marxa (*Ect.* 1-10) fins al lloc designat (*Ect.* 11 τὸ ἀποδεδειγμένον χωρίον) per a enfrontar-se a l'enemic, l'ordre de batalla (*Ect.* 11-24) i les instruccions de combat (*Ect.* 25-31), on hom pot trobar algunes breus al·lusions als alans (Σκύθαι):

a) un cop l'enemic a l'abast de les armes, cal que tots els homes llancin el crit de guerra en honor d'Eniali, acompanyat d'una pluja de pedres, sagetes i javelines, "i hi ha l'esperança que, a causa de la multitud indescriptible dels projectils, els escites atacants no s'apropin més a la infanteria legionària";² tanmateix, si ho fan, les primeres files han de sostenir l'assalt dels seus genets, i si aquests són foragitats, els perseguirà una meitat de la cavalleria, mentre l'altra marxa rere seu en formació, com a reforç (potser per tal d'evitar la tàctica de la retirada fingida, freqüent entre els nòmades esteparis).

b) si es dona un atac dels enemics pels flancs, Arrià ordena que els genets romans els ataquin, però ja no amb dards, sinó amb espases i amb atxes, i afegeix la frase: "els escites, que van desprotegits i també porten els cavalls desprotegits...",³ amb què acaba la part conservada de l'opuscle. L'adjectiu γυμνός suggereix l'existència d'una cavalleria lleugera entre els alans (cf. Estrabó § 3.7.1.c τὸ γυμνητικόν), però BOSWORTH 1977:235-36 considera que aquesta era pesada, com la dels *cataphracti* parts, i proposa que el text seguia dient que els cavalls no estaven desprotegits "enlloc, excepte a les cuixes i al ventre" (οὐδαμοῦ, εἰ μὴ κατὰ τοὺς μηροὺς καὶ γαστέρας); la conjectura no és impossible, ja que un passatge anterior (*Ect.* 17) diu que l'enemic anava equipat amb un arnès cuirassat (καταφράκτω θώρακι); cf. Tàcit (§ 2.13.4).

3.2.2. Dos passatges de la Τέχνη τακτική, escrita després de l'expedició contra els alans (ca. 136/137), els presenten com a δορατοφόροι: "els llancers són aquells que s'apropen a les files dels enemics i lluiten amb llances o piques, llençant-les durant l'assalt, com els alans i els saurdmates, mentre que els tiradors són aquells que llancen els trets de lluny, com ara els armenis i aquells dels parts

² Arr. *Ect.* 26 (ed. ROOS *BT* II, p. 184): καὶ ἐλπίς μὲν ὑπὸ τοῦ ἀδιηγῆτου πλήθους τῶν βελῶν μηδὲ πλείον πελάσειν τῇ περικῇ φάλαγγι ἐπελαύνοντας τοὺς Σκύθας.

³ Arr. *Ect.* 31 (ed. ROOS *BT* II, p. 185): οἱ δὲ Σκύθαι γυμνοὶ τε ὄντες καὶ τοὺς ἵππους γυμνοὺς ἔχοντες * * *.

que no porten piques".⁴ Més endavant, afegeix: "entre els romans, uns genets porten piques i ataquen a la manera d'alans i sauròmates, mentre que d'altres tenen llances".⁵ Els mots *δόρατα* & *κοντοί* designen la llança llarga sarmata; quant al segon text, la conclusió de BACHRACH 1973:9 ("it may be inferred from Arrian's remark that steppe tactics were influencing Roman cavalry tactics in a noticeable manner by the early second century") sembla excessiva.

3.2.3. Segons el patriarca Foci (§ 5.5.1.a), Arrià, a més de les seves històries dels parts (Παρθικά) i de Bitúnia (Βιθυλιακά), "també va escriure una obra sobre els fets dels alans, que va titular *Història Alànica*".⁶ Un passatge de Joan Lidi (§ 3.11) afegeix: "tal és, doncs, el relat dels autors romans sobre les Portes Càspies, que Arrià descriu amb moltíssima cura en la *Història Alànica* i sobretot en el vuitè llibre de les *Partiques*, pel fet d'haver estat aquests llocs a càrrec seu, ja que va governar aquesta regió sota l'excel·lent Trajà"; sobre Arrià i les Portes Càspies, *vid.* Temisti (§ 3.19.2).⁷ Fora d'aquestes dues referències, però, no sabem res del contingut d'aquesta obra sobre els alans, ni tampoc no hi ha cap prova concloent per a considerar part d'ella ni la *Ἐκταξις* (així *e.g.* *GrLit* 748; *vid.* § 3.2.1) ni el passatge de Procopi sobre la fortalesa de Cotiàion (Κοτιάιον), a la Còlquida, que remet a una obra desconeguda d'Arrià (així l'ed. ROOS; *cf.* BOSWORTH 1977:247 n. 125).⁸

3.3. Càndid.⁹ Conegut només pel resum que Foci (§ 5.5.1.c) dóna de la seva obra i per una breu notícia de la Suda (*s.v.* χειρίζω), Càndid (*s. V*), nadiu de Traquia, a Isàuria, i secretari (ὑπογραφεὺς) de professió, va escriure unes "Històries" (Ἱστορίαι) que anaven de l'entronització de l'emperador Lleó I (457) a la d'Anastasi I (491).

3.3.1. Segons Foci, l'obra de Càndid començava explicant com l'emperador Lleó I el Gran (457-474) "va emparar-se de l'imperi gràcies als afanys d'Àspar, que era alà d'origen, havia servit com a soldat des de jove i havia tingut fills de tres matrimonis: Ardaburi, Patrici, Hermeneric i dues noies".¹⁰ Més endavant, afegeix: "[Càndid] tracta en el primer llibre [de les "Històries"] de la preeminència d'Àspar i

⁴ *Arr. Tact.* 4, 3 (ed. ROOS *BT* II, p. 132): δορατοφόροι μὲν οἱ πελάζοντες ταῖς τάξεσι τῶν πολεμίων καὶ δόρασιν ἀπομαχόμενοι ἢ κοντοῖς ἐν τῇ ἐπελάσει ἐξωθούμενοι ὡς Ἄλανοὶ καὶ Σαυρομάται, ἀκροβολισταὶ δὲ οἱ πόρρωθεν ἀκροβολισμοῖς διαχρῶμενοι, καθάπερ Ἀρμένιοι καὶ Παρθυαίων ὅσοι μὴ κοντοφόροι.

⁵ *Arr. Tact.* 4, 7 (ed. ROOS *BT* II, p. 133): Ῥωμαίους δὲ οἱ ἵππεῖς οἱ μὲν κοντοὺς φέρουσιν, καὶ ἐπελαύνουσιν ἐς τὸν τρόπον τὸν Ἀλανικὸν καὶ τῶν Σαυροματῶν, οἱ δὲ λόγχας ἔχουσι.

⁶ *Arr. Parth. fr.* 1 (ed. ROOS *BT* II, p. 224) = *Phot. Bibl. cod.* 58, p. 17a, 27-28 (ed. HENRY *CBB* I, p. 51): συγγράφεται δὲ καὶ τὰ κατὰ Ἀλανοῦς, ἣν ἐπέγραψεν Ἀλανικὴν.

⁷ *Arr. Parth. fr.* 6 (ed. ROOS *BT* II, pp. 228-229) = *Ioan. Lyd. De mag. pop. Rom.* 3, 53 (ed. WUENSCH *BT*, p. 142): τοιοῦτος μὲν οὖν [ὁ] περὶ τῶν Κασπίων πυλῶν τοῖς Ῥωμαίων συγγραφεῦσιν ὁ λόγος, <ὄν> Ἀρριανὸς ἐπὶ τῆς Ἀλανικῆς ἱστορίας καὶ οὐχ ἥκιστα ἐπὶ τῆς ὀγδόης τῶν Παρθικῶν ἀκριβέστερον διεξέρχεται, αὐτὸς τοῖς τόποις ἐπιστάς, οἷα τῆς χώρας αὐτῆς ἠγησάμενος ὑπὸ Τραϊανῶ τῷ χρηστῷ.

⁸ *Arr. Hist. Alan. fr.* (ed. ROOS *BT* II, p. 286) = *Proc. De bell. Goth.* 4, 14, 47-48 (ed. HAURY *BT* II, p. 564-565).

⁹ Κάνδιδος (ed. C. MÜLLER *FHG* IV 1851, p. 135-37); *GrLit* 1037; *PLRE* II 258 *s.v.* *Candidus* I; BACHRACH 1973:47-49.

¹⁰ *Cand. fr.* 1 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 135a) = *Phot. Bibl. cod.* 79, p. 55a, 8-12 (ed. HENRY *CBB* I, p. 162): τὴν βασιλείαν σπουδῇ Ἀσπαρος ἐγχειρισθεὶς, ὃς ἦν Ἀλανὸς μὲν γένος, ἐκ νεαρᾶς δὲ στρατευσάμενος ἡλικίας, καὶ παιδοποιησάμενος ἐκ τριῶν γάμων Ἀρδαβούριον, Πατρικιον, Ἑρμενάρικον, καὶ θηλείας δύο.

els seus fills, de la proclamació de Lleó per Àspar, de l'incendi que va esclatar a la capital i de totes les mesures que foren preses per Àspar en aquella ocasió pel bé públic. També tracta de Titia i Vivià, de com van estar en desacord sobre aquests Àspar i l'emperador, i de totes les declaracions que van fer-se l'un a l'altre. L'emperador, per aquest motiu, va aliar-se amb el poble dels isaures per mediació de Tarasicodissa, fill de Rusumbladeotes, a qui va donar el nom de Zenó i va fer el seu gendre després que perdés la seva primera muller. Ardaburi, mirant de fer fracassar l'emperador, va tenir la pensada de guanyar-se també ell els isaures, però Martí, un familiar d'Ardaburi, va revelar a Tarasicodissa el que Ardaburi maquinava contra l'emperador; aleshores, en arribar a una major gravetat llurs mútues conxorxes, l'emperador Lleó féu matar Àspar i els seus fills, Ardaburi i el cèsar Patrici. Però el cèsar, després de guarir sorprenentment de les seves ferides, es restablí i sobrevisqué; i també l'altre dels fills, Hermeneric, com que no es trobava al costat del seu pare, va escapar aleshores a la matança".¹¹

© Cándid és l'únic autor conegut que esmenta l'origen alà de Flavi Ardaburi Àspar; tanmateix, Jordanes (*Get.* 45, 239 *Aspar ... Gothorum genere clarus*) i Damasci (*Epit. Phot.* 69 = *Phot. Bibl. cod.* 242, p. 340b, 32 τὸν ἡγεμόνα τῶν Γότθων Ἄσπερα) afirmen que era got, potser perquè la seva mare fou una filla del cònsol (419) got Plinta, com suggereix l'escut d'argent (*CIL* XI 2637) que commemora el consolat d'Àspar (434) i que representa Plinta a la seva esquerra com a avantpassat. Ara bé, l'origen alà del seu pare Flavi Ardaburi és confirmat pels antropònims Ἀρδαβούριος (§ 3.23) & Ἄσπαρ (§ 3.24), mentre que els noms de dos dels seus fills, Πατρίκιος (§ 3.30) & Ἑρμενάριχος (§ 3.26), demostren una assimilació cultural progressiva. Nombroses fonts llatines, gregues i bizantines donen espurnes d'informació sobre la prominent activitat política i militar d'Àspar i la seva família a Constantinoble entre els anys 424-471; el seu estudi, però, depassa els límits del present treball (*vid.* K. WERNICKE *RE* II₁ [1895] 606-610; VERNADSKY 1941; BACHRACH 1973:41-51; *PLRE* II 164-69 s.v. *Fl. Ardabur Aspar*).

3.3.2. L'isaure Tarasicodissa, per altre nom Zenó (474-491), fou entronitzat a la mort de Lleó el Gran, però hagué de fer front durant els primers anys del seu regnat a les intrigues del seu conseller Íllus (Ἴλλους) i de Verina Augusta (Βηρίνα), vídua de Lleó; un passatge del llibre segon de les "Històries" exposava com Verina fou desterrada per Zenó el 478, ja que "un alà va voler matar Íllus i, després de ferir-lo, va dir que Epínic, un familiar de Verina, havia estat l'instigador

¹¹ Cand. fr. 1 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 135b) = *Phot. Bibl. cod.* 79, p. 55a, 32-55b, 10 (ed. HENRY *CBB* I, p. 162-163): διέρχεται δὲ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ λόγῳ τὴν Ἄσπαρος καὶ τῶν παίδων αὐτοῦ δυναστείαν, τὴν ἀνάρρησιν διὰ τοῦ Ἄσπαρος Λέοντος, τὸν συμβάντα τῇ πόλει ἐμπρησμόν, καὶ ὅσα Ἄσπαρι περὶ τούτου ἐπὶ τὸ κοινῇ συμφέρον διαπέπρακται. καὶ περὶ Τιτιανοῦ καὶ Βιβιανοῦ καὶ ὡς περὶ αὐτῶν διηνέχθη Ἄσπαρ καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ οἷα εἰς ἀλλήλους ἀπεφθέγγαντο. καὶ ὡς ὁ βασιλεὺς διὰ τοῦτο ἠταυρίσατο τὸ Ἰσαύρων γένος διὰ Ταρσικοδίσσα Ῥουσουμβλαδεώτου, ὃν καὶ Ζήνωνα μετονομάσας γαμβρὸν ἐποίησατο, τὴν προτέραν γυναῖκα θανάτου νόμῳ ἀποβαλόντα. καὶ ὡς Ἀρδαβούριος ἐς τὸ ἐναντίον μελετῶν τῷ βασιλεῖ, καὶ αὐτὸς οἰκειοποιήσασθαι τοὺς Ἰσαύρους διανοήθη· καὶ ὅτι Μαρτίνος, οἰκείος ὢν Ἀρδαβουρίου, μηνύει Ταρσικοδίσσα ἅπερ Ἀρδαβουρίῳ κατὰ βασιλέως ἐτυρεύετο· καὶ ὡς ἐντεύθεν εἰς τὸ τραχύτερον τῆς ἐς ἀλλήλους ἐπινοίας προϊούσης ἀναίρει Λέων ὁ βασιλεὺς Ἄσπαρα καὶ τοὺς παῖδας Ἀρδαβουρίου καὶ Πατρίκιον τὸν Καίσαρα. ἀλλ' ὁ μὲν Καίσαρ τῶν πληγῶν ἀνενεγκῶν παραδόξως διεσώθη καὶ διέζησεν. ἀλλὰ καὶ ὁ ἕτερος τῶν παίδων Ἀρμενέριχος οὐ συμπαρῶν τῷ φύντι τὸν φόνον τότε διέφυγε.

de l'assassinat" (cf. Joan d'Antioquia § 5.6.2, així com *PLRE* II 396-97, 587-88 s.v. *Epinicius, Epinicus, Illus* 1).¹²

3.4. Cassi Dió¹³. Nadiu de Nicea (Bitúnia) i alt funcionari imperial, Cassi Dió Cocceià (ca. 150-235) va escriure en grec una "Història romana" (Ρωμαϊκὴ ἱστορία o potser Ῥωμαϊκά) en vuitanta llibres, des dels orígens de Roma fins a l'any 229, de la qual només ens han pervingut íntegres els ll. 36-60, així com fragments dels ll. 1-35 i un resum dels ll. 36-80, obra de l'autor bizantí del s. XI Joan Xifilí (§ 5.29).

3.4.1. Després de la supressió definitiva de la revolta de Bar Kochba a Judea, probablement l'estiu de l'any 135, divuitè de l'emperador Hadrià (117-138), llegim: "així, doncs, la guerra contra els jueus va acabar amb aquests fets, però una altra de nova, començada pels alans (que són massagetes), fou promoguda per Farasmanes i va assolir violentament Albània i Mèdia; en tocar Armènia i Capadòcia, però, aleshores va cessar, després que els alans foren ara persuadits amb presents per Vologeses, ara foragitats per Flavi Arrià, governador de Capadòcia".¹⁴

© L'instigador del conflicte, el rei Farasmanes II d'Ibèria, sembla haver permès als alans creuar les portes Càspies per a atacar Albània i aleshores la Mèdia Atropatene, estat vassall del rei part Vologeses II (128-147); aquest sobirà enviaria ambaixadors més tard a Roma per tal de presentar reclamacions contra Farasmanes (cf. Cass. Dio 69, 15, 2 πρεσβευτὰς πεμφθέντας παρὰ τοῦ Οὐολογαίου ... ἐκείνου μὲν κατηγοροῦντός τινα Φαρασμάνου); les incursions contra Armènia i Capadòcia, però, semblen haver estat iniciativa dels alans. L'estat dels nostres coneixements és tan precari, que no sabem ni si va arribar a haver-hi un enfrontament entre Arrià i aquells; cf. BOSWORTH 1977:220 ("Dio's terminology does not indicate a very serious campaign in Cappadocia, more a demonstration of force near the frontier to divert the raiders north to the Caucasus"), així com també Arrià (§ 3.2.1), Temisti (§ 3.19.2) & la *Crònica d'Arbela* (§ 14.4.1); sobre la postil·la εἰσὶ δὲ Μασσαγέται, cf. Ammià (§ 2.18.1-2).

3.4.2. Poc abans de morir, l'emperador Marc Aureli (161-180) va suavitzar les condicions imposades als iàzigues quan havien estat sotmesos l'any 174, durant les guerres contra quades i marcomans; entre altres concessions, "va acordar amb ells que poguessin tenir relacions comercials amb els roxolans a través de la Dàcia, tan sovint com el governant d'aquesta els ho autoritzés".¹⁵

© La tribu sàrmata dels "iàzigues emigrats" (Ἰάζυγες μετανάσται) habitava la zona entre el Danubi i el Tisza (actual Hongria); quant als roxolans (Ροξολάνοι) aleshores ocupaven la regió al nord de la Mèsia inferior i de la frontera del Danubi

¹² Cand. fr. 1 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 136b-137a) = Phot. *Bibl. cod.* 79, p. 56a, 24-26 (ed. HENRY *CBB* I, p. 165): ὡς Ἀλανός τις Ἰλλου ἀνελεῖν βουλευθεῖς καὶ πλήξας Ἐπινίκιον εἶπεν, ὅς ἦν οἰκείος Βηρίνη, τὴν ἀναίρειν ὑποθέσθαι.

¹³ Δίων (ed. E. CARY *LCL* I-IX 1914-1927); *GrLit* 795-799; KULAKOVSKIJ 1899:12; CARRATA THOMES 1958:21-22; BACHRACH 1973:8-10 & 13; BOSWORTH 1977:218-220.

¹⁴ Cass. Dio 69, 15, 1 (ed. CARY *LCL* VIII, pp. 450-452 = Xiph. 251, 27-252, 1 R. St. Exc. UR 17): ὁ μὲν οὖν τῶν Ἰουδαίων πόλεμος ἐς τοῦτο ἐτελεύτησεν, ἕτερος δὲ ἐξ Ἀλανῶν (εἰσὶ δὲ Μασσαγέται) ἐκινήθη ὑπὸ Φαρασμάνου, καὶ τὴν μὲν Ἀλβανίδα καὶ τὴν Μηδίαν ἰσχυρῶς ἐλύπησε, τῆς δ' Ἀρμενίας τῆς τε Καππαδοκίας ἀψάμενος, ἔπειτα τῶν Ἀλανῶν τὰ μὲν δώροις ὑπὸ τοῦ Οὐολογαίου πεισθέντων, τὰ δὲ καὶ Φλάσιον Ἀρριανὸν τὸν τῆς Καππαδοκίας ἄρχοντα φοβηθέντων, ἐπαύσατο.

¹⁵ Cass. Dio 72, 19, 2 (ed. CARY *LCL* IX, pp. 58-60 = Exc. U^G 64): καὶ ἐφῆκεν αὐτοῖς πρὸς τοὺς Ῥοξολάνους διὰ τῆς Δακίας ἐπιμίγνυσθαι, ὡς ἂν ὁ ἄρχων αὐτῆς ἐπιτρέψη σφίσι.

oriental. Mentre que E. DIEHL *RE S VII* [1940] 1197 veu en ἄρχων un cabdill de la Dàcia lliure ("Dakerfürsten"), la trad. CARY, p. 61 parla d'un governador de la Dàcia romana; atès el caràcter sumari del text, ambdues opcions (i trajectes) són possibles.

3.4.3. Al principi del seu regnat, Còmmode (180-192), fill de Marc Aureli, va haver de tractar encara amb els pobles vençuts pel seu pare: "quan els buris van trametre ambaixadors, Còmmode els va concedir la pau. Car, de primer, tot i que l'havien sol·licitada sovint, no havia estat conclosa, perquè eren puixants i perquè de fet no volien la pau, sinó un armistici per tal d'aconseguir preparar-se; aleshores, però, així que van haver quedat exhaustos, va reconciliar-se amb ells després de rebre'n ostatges, endur-se molts captius dels buris i quinze mil *dels altres*, i obligar *els altres* a jurar que mai no viurien ni pasturarien els ramats en una distància de quaranta estadis de llur territori contigu a la Dàcia. El mateix Sabinià, quan dotze mil dels dacis veïns van veure's expulsats de llur país i es disposaven a ajudar *els altres*, se'ls va guanyar, prometent-los que els seria donada alguna terra a la nostra Dàcia".¹⁶

© I. BEKKER va corregir ἄλλων, ἄλλους, ἄλλοις en 'Αλανῶν, Αλανούς, Ἀλανοῖς; BACHRACH 1973:13 dóna la notícia sense notar que és només una conjectura, fet que cal tenir present, ja que, fora d'aquesta font, només una llista de pobles de la *Historia Augusta* (§ 2.9.1.c) esmenta junts els buris (Βούροι), poble germànic localitzat a les fonts del Vístula, i els alans; poc abans el text parla de iàzigues, buris i vandilis (Cass. Dio 73, 2, 4 μήτε τοῖς Ἰάζυξι μήτε τοῖς Βούροις μήτε τοῖς Οὐανδίλοις) i sembla més lògic suposar que ἄλλοι = Ἰάζυγες & Οὐανδίλοι, més si atenem el fet que els iàzigues habitaven les terres al nord-oest de la Dàcia superior que *els altres* havien de desocupar (§ 3.4.2.).

3.5. Dionisi.¹⁷ La "Descripció de la terra habitada" (Περιήγησις τῆς οἰκουμένης) de Dionisi el Periegeta és un poema geogràfic en 1.187 hexàmetres, escrit l'any 124 i molt popular en època posterior.

3.5.1. Després de parlar del riu Danubi (Ἰστρος), continua: "al nord d'aquest s'estenen moltes tribus disperses fins a la boca de la llacuna Medtida, germànics i sàmates, getes i bastarnes, la immensa terra dels dacis i els coratjosos alans, i els taures, que habiten l'escarpada «cursa d'Aquil-les», estreta i allargada, i fins a la boca de la mateixa llacuna".¹⁸

¹⁶ Cass. Dio 73, 3, 1-3 (ed. CARY *LCL IX*, pp. 74-76 = Exc. U^G 68): ὅτι τοῖς Βούροις ὁ Κόμμοδος εἰρήνην ἔδωκε πρεσβεύσασσι. πρότερον μὲν γὰρ, καίτοι πολλάκις αὐτὴν αἰτηθεῖς, οὐκ ἐποίησατο, ὅτι τε ἔρρωντο καὶ ὅτι οὐκ εἰρήνην, ἀλλὰ ἀνοχὴν ἐς τὸ παρασκευάσασθαι λαβεῖν ἤθελον. τότε δὲ, ἐπειδὴ ἐξετρυχώθησαν, συνηλλάγη σφίσι ὁμήρους λαβῶν καὶ αἰχμαλώτους παρά τε τῶν Βούρων πολλοὺς καὶ παρά τε τῶν ἄλλων μυρίους καὶ πεντακισχιλίους κομισάμενος, καὶ ἀναγκάσας τοὺς ἄλλους ὁμόσαι ὥστε μήτ' ἐνοικήσειν ποτὲ μήτ' ἐννεμεῖν τεσσαράκοντα στάδια τῆς χώρας σφῶν τῆς πρὸς τῇ Δακίᾳ οὐσῆς. ὁ αὐτὸς Σαβινιανὸς καὶ Δακῶν τῶν προσόρων μυρίους καὶ δισχιλίους ἐκ τῆς οἰκείας ἐκπεσόντας καὶ μέλλοντας τοῖς ἄλλοις βοηθήσειν ὑπηγάγετο, γῆν τινα αὐτοῖς ἐν τῇ Δακίᾳ τῇ ἡμετέρα δοθήσεσθαι ὑποσχόμενος

¹⁷ Διονύσιος ὁ Περιηγητής (ed. K. MÜLLER, *GGM II*, París 1861, pp. 103-176); *GrLit* 677-678; KULAKOVSKIJ 1899:15; TAUBLER 1909:26 n. 3; CARRATA THOMES 1958:21 n. 34; BACHRACH 1973:11.

¹⁸ Dion. Perieg. 302-307 (ed. MÜLLER *GGM II*, p. 119):
 τοῦ μὲν πρὸς βορέην τεταυσμένα φύλα κέχυνται
 πολλὰ μάλ' ἐξείης Μαυώτιδος ἐς στόμα λίμνης,
 Γερμανοὶ Σαμάται τε Γέται θ' ἅμα Βαστάρναι τε,

© Els antics anomenaven «cursa d'Aquil·les» (Ἀχιλλῆος δρόμος) una llarga franja de sorra paral·lela a la costa entre l'embocadura del Borístenes i el golf Carcintic; atès que el text ressegueix la costa des del Danubi fins a la mar d'Azov, els alans semblen ocupar, doncs, la regió a l'oest del Dnièper; sobta la forma Σαμάται per Σαρμάται *metri causa*. La versió llatina obra d'Aviè (§ 2.3) presenta un text abreujat on *acer Alanus* = ἀλκήεντες Ἀλανοί; cf. també la traducció de Priscià (§ 4.27). En els seus "Comentaris" (Παρεκβολαί) a l'obra de Dionisi, Eustaci de Tessalònica (§ 5.25) afegeix: "l'Alà és un mont de Sarmàtia, del qual sembla rebre el seu nom el poble dels alans, que Dionisi anomena coratjosos i amb molts cavalls"; cf. Ptolemeu (§ 3.17.1.a), Herodià (§ 3.9) & Marcià d'Heraclea (§ 3.14).¹⁹ Dionisi parla a continuació (*Orb.* 308) de "la tribu dels àgaves, que tenen molts cavalls" (πολυίππων φύλον Ἀγαυῶν, v.l. Ἀλανῶν), fet que explica el final de l'escoli d'Eustaci.

3.6. Esteve de Bizanci.²⁰ L'epítom del lèxic geogràfic (Ἐθνικά) d'Esteve de Bizanci (s. V/VI) conserva dues entrades Ἀλανός & Ἄορσοι, copiades al peu de la lletra dels dos primers passatges estudiats de la "Prosòdia general" d'Herodià (§ 3.9);²¹ en canvi, conté una innovació significativa respecte d'aquest en tractar del topònim Ἄσσοα, "una vila d'Escítia, els seus habitants són els asseus"; cf. Ptolemeu (§ 3.17.2).²²

3.7. Estrabó.²³ A més d'una obra històrica avui perduda, Estrabó d'Amasia (n. ca. 64/63 aC, † post 23 dC) va deixar-nos una "Geografia" (Γεωγραφικά) en disset llibres que ens ha pervingut amb llacunes. És el primer autor que ens informa sobre roxolans i aorsos, però malgrat els seus llargs viatges manlleva la major part de les dades de fonts anteriors, en el nostre cas de les obres geogràfiques i històriques d'Eratòstenes de Cirene (ca. 272-192 aC), Posidoni d'Apamea (ca. 130-51 aC) i Hipsícrates d'Amisos (s. I aC), conegudes només en estat fragmentari.

3.7.1. Vet aquí els passatges d'Estrabó sobre els roxolans:

a) "més enllà del Borístenes viuen els darrers dels escites coneguts, els roxolans, que es troben, però, més al sud que els últims pobles coneguts més enllà de Britànnia [= els de Tule]; les contrades més al nord ja són inhabitable a causa del fred".²⁴

Δακῶν τ' ἄσπετος αἶα καὶ ἀλκήεντες Ἀλανοί, 305
 Ταῦροι θ', οἱ ναίουσιν Ἀχιλλῆος δρόμον αἰπύν,
 στεινὸν ὁμοῦ δολιχόν τε, καὶ αὐτῆς ἐς στόμα λίμνης.

¹⁹ Eust. *Comm. in Dion.* 305 (ed. MÜLLER GGM II, p. 271; cf. KULAKOVSKIJ 1899:14 n. 2): ὅτι Ἀλανὸς ὄρος Σαρματίας, ἀφ' οὗ τὸ ἔθνος οἱ Ἀλανοὶ ἕοικεν ὀνομάζεσθαι, οὗς καὶ ἀλκήεντας ὁ Διονύσιος καὶ πολυίππους καλεῖ.

²⁰ Στέφανος Βυζάντιος (ed. A. MEINEKE Berlín 1849; reimp. Graz 1956); *GrLit* 1084-1085; *PLRE* II 1032 s.v. *Stephanus* 24.

²¹ Steph. Byz. *Ethn.* s.v. Ἀλανός & Ἄορσοι (ed. MEINEKE, p. 69, 4 & 102, 14-15). Quant a Ἄορσοι, Esteve afegeix: "el gentilici és el mateix" (ἐθνικὸν τὸ αὐτό).

²² Steph. Byz. *Ethn.* s.v. Ἄσσοα (ed. MEINEKE, p. 135, 18-19): κώμη Σκυθίας, οἱ οἰκῆτορες Ἀσσαῖοι.

²³ Στράβων (ed. G. AUJAC, F. LASSERRE & R. BALADIÉ CUF 1966-1989); *GrLit* 409-415; KULAKOVSKIJ 1899:4-6; BOSWORTH 1977:220 n. 11.

²⁴ Strab. 2, 5, 7 (ed. AUJAC CUF II, p. 87): οἰκοῦσι δ' ὑπὲρ τοῦ Βορυσθένου ὕστατοι τῶν γνωρίμων Σκυθῶν Ῥωξολανοί, νοτιώτεροι ὄντες τῶν ὑπὲρ τῆς Βρεττανικῆς ἐσχάτων γνωριζομένων ἤδη δὲ τὰπέκεινα διὰ ψύχος ἀοίκητά ἐστι.

b) més endavant, es pregunta: "què hi ha més enllà de la Germània i de les altres terres que segueixen? Si hi ha bastarnes, com suposen la majoria, o, entremig, altres pobles, com ara iàzigues, roxolans o altres dels que viuen en carros, no és fàcil de respondre".²⁵

c) el passatge més interessant és el següent: "els roxolans, els més septentrionals [dels escites], habiten les planes entre el Tànais i el Borístenes. Car tota la part que coneixem al nord [d'aquesta regió], des de la Germània fins a la mar Càspia, és una plana; més enllà dels roxolans, si hi viu algú, no ho sabem. Els roxolans, amb llur cap Tàsios, van combatre els generals de Mitrídates Eupator: arribaren com a aliats de Pàlac, fill d'Escilur, i passaven per bel·licosos; contra una falange ben formada i equipada, però, una tribu bàrbara, armada a la lleugera, és impotent. Aquells, al voltant de cinquanta mil, no van resistir als sis mil arregats per Diofant, general de Mitrídates, ans van perir la majoria. Fan servir cascs i cuirasses de cuir de bou sense adobar, porten escuts de vímet i tenen com a mitjà de defensa llances, arc i espasa; la major part dels altres pobles fan igual. Les tendes dels nòmades, que són de feltre, estan muntades sobre els carros en què viuen; al voltant de les tendes hi ha els ramats, d'on obtenen la llet, el formatge i la carn de què es nodreixen; ressegueixen les pastures, canviant sempre a llocs on hi ha herba, l'hivern als baixants que envolten la Medtida, l'estiu també a les planes".²⁶

© Primera aparició històrica dels roxolans (Ρωξολανοί), localitzats al nord extrem, entre el Dnièper i el Don (cf. E. DIEHL *RE S VII* [1940] 1195-97 s.v. *Roxolani*).²⁷ Llur participació, a les ordres de Τάσιος (§ 3.33), en un episodi de les guerres del rei del Pont Mitrídates VI Eupator contra els escites de Crimea (ca. 107 aC), recolzant llur rei Pàlac (Πάλακος), indica un desplaçament cap al sud que més tard palesa Ptolemeu (§ 3.17.1.b) quan els situa al llarg de tota la costa de la mar d'Azov; la xifra de roxolans, però, és excessiva, i sembla més aviat el total d'efectius de Pàlac; quant a l'armament lleuger, contrasta amb Tàcit (§ 2.13.4). Les fonts dels passatges semblen Eratòstenes [a] & Posidoni [c]. DIEHL *loc. cit.* 1196, 15 opina que «των δὲ νομάδων ist deutlich gegen das Vorhergehende abgesetzt» i que el text que segueix no fa referència als roxolans, però, tot i així, llur condició de ἀμάξιοι i les descripcions etnogràfiques posteriors (e.g. Ammià § 2.18.2)

²⁵ Strab. 7, 2, 4 (ed. BALADIÉ *CUF IV*, p. 76): τί δ' ἐστὶ πέραν τῆς Γερμανίας καὶ [τί] τῶν ἄλλων τῶν ἐξῆς, εἴτε Βαστάρνας χρῆ λέγειν, ὡς οἱ πλείους ὑπονοοῦσιν, εἴτ' ἄλλους μεταξύ ἢ Ἰάζυγας ἢ Ῥωξολανούς ἢ τινας ἄλλους τῶν Ἀμαζοίκων οὐ ῥάδιον εἰπεῖν.

²⁶ Strab. 7, 3, 17 (ed. BALADIÉ *CUF IV*, pp. 100-101): Ῥωξολανοὶ δ' ἀρτικώτατοι τὰ μεταξύ τοῦ Ταναΐδος καὶ τοῦ Βορυσθένους νεμόμενοι πεδία. ἡ γὰρ προσάρκτιος πάσα ἀπὸ Γερμανίας μέχρι τῆς Κασπίας πεδιάς ἐστίν, ἣν ἴσμεν ὑπὲρ δὲ τῶν Ῥωξολανῶν εἶ τινες οἰκοῦσιν, οὐκ ἴσμεν. οἱ δὲ Ῥωξολανοὶ καὶ πρὸς τοῦ Μιθριδάτου τοῦ Εὐπάτορος στρατηγούς ἐπολέμουν, ἔχοντες ἡγεμόνα Τάσιον· ἦγον δὲ Παλάκῳ συμμαχήσοντες τῷ Σκιλοῦρου, καὶ ἐδόκουν μὲν εἶναι μάχιμοι· πρὸς μέντοι συντεταγμένην φάλαγγα καὶ ὠπλισμένην καλῶς τὸ βάρβαρον φύλον ἀσθενὲς πάν ἐστι καὶ τὸ γυμνητικόν. ἐκεῖνοι γοῦν περὶ πέντε μυριάδας πρὸς ἑξακισχιλίους τοὺς Διοφάντῳ, τῷ τοῦ Μιθριδάτου στρατηγῷ, συμπαραταξαμένους οὐκ ἀντέσχον, ἀλλ' οἱ πλείστοι διεφθάρησαν. χρώνται δὲ ὠμοβοῖνοις κράνεσι καὶ θώραξι, γερροφόροι, ἀμυντήρια δ' ἔχοντες καὶ λόγχας καὶ τόξον καὶ ξίφος· τοιοῦτοι δὲ καὶ τῶν ἄλλων οἱ πλείους. τῶν δὲ Νομάδων αἱ σκηναὶ πλωταὶ πεπήγασιν ἐπὶ ταῖς ἀμάξιας, ἐν αἷς διαιτῶνται· περὶ δὲ τὰς σκηνάς τὰ βοσκήματα, ἀφ' ὧν τρέφονται καὶ γάλακτι καὶ τυρῷ καὶ κρέασιν· ἀκολουθοῦσι δὲ ταῖς νομαῖς μεταλαμβάνοντες τόπους αἰεὶ τοὺς ἔχοντας πόαν, χειμῶνος μὲν ἐν τοῖς ἔλεσι τοῖς περὶ τὴν Μαιώτιν, θέρους δὲ καὶ ἐν τοῖς πεδίοις.

²⁷ L'etnònim presenta gran quantitat de variants textuais: [2, 5, 7] Ῥοξολανοί; [7, 2, 4] Ῥαξυλανοί, Ῥαξανάλους, Ῥαξινάλους, Ῥαξινάλλους; [7, 3, 17] Ῥωξοανοί, Ῥωξανοί, Ῥοξανοί, Ῥοξάνοι, etc.

conviden a no passar per alt el final de [c]; *vid.* trad. BALADIÉ *CUF* IV, pp. 20, 197-98 & 318, així com la inscripció de Diofant (§ 3.21.a).

3.7.2. Les dades disponibles sobre els aorsos són també importants:

a) la primera subdivisió del nord (τὰ πρὸς βορρᾶν) de l'Àsia, també anomenada Àsia Cistàurica (τὸ ἐντὸς τοῦ Ταύρου), és la regió del Tànaís (τὰ περὶ τὸν Τάναϊν): "d'acord amb aquesta distribució, la primera subdivisió l'habiten, a partir de les regions situades al nord i vers l'oceà, alguns dels escites, nòmades que viuen en carros; més a l'interior, els sàrmates, també escites, els aorsos i els síraces, que s'estenen al sud fins a les muntanyes del Caucas, els uns nòmades i els altres agricultors que viuen en tendes".²⁸

b) dins el capítol sobre el Caucas, al final d'aquesta primera subdivisió, llegim: "els pobles que venen a continuació, entre la Medtida i la Càspia, són ja nòmades, els nabians, els paguians i tot seguit les tribus dels síraces i dels aorsos. Sembla que aquests aorsos i síraces són exiliats dels [pobles homònims] situats més al nord, i que els aorsos són els més septentrionals. Abèacos, rei dels síraces, quan Fàrnaces regnava al Bòsfor, podia disposar de vint mil genets; Espàdines, el dels aorsos, de dos-cents mil, i els aorsos superiors, d'encara més; car dominaven un territori major i senyorejaven gairebé la major part de la costa dels caspis, de tal manera que importaven en camells mercaderies de l'Índia i Babilònia, que els trametien armenis i medes; i gràcies a aquesta riquesa, portaven abillaments d'or. Així, doncs, els aorsos habiten al llarg del Tànaís, i els síraces, de l'Acàrdeu, que flueix des del Caucas i desemboca a la Medtida".²⁹

© La font principal d'aquests dos passatges sembla Posidoni; la localització de les tribus (φύλα) dels aorsos, entre el Don i el nord-oest de la mar Càspia, és més versemblant que no la de Ptolemeu (§ 3.17.1.c & 3.b), prop del Bàltic i del Syr-daryâ; ara bé, la distinció entre οἱ ἄνω Ἄορσοι & Ἄορσοι ... φυγάδες τῶν ἀνωτέρω convida també a conjecturar-ne dos grups principals, tot i que menys distanciats; *cf.* W. TOMASCHEK *RE* I2 [1894] 2659-60 *s.v.* *Aorsoi*. Atès que el rei del Bòsfor Fàrnaces (64-47 aC) va sotmetre els pobles entre el Don i el Kuban (Ἰπανις), els 200.000 genets de Σπαδίνης (§ 3.32) eren probablement un contingent a la seva disposició, tot i que la xifra sembla exagerada (*cf.* BOSWORTH 1977:220 n. 11); en aquest cas, la font sembla Hipsícrates. Els síraces (Σίρακες), també un poble sàrmata, semblen haver viscut al nord-oest de Stavropol', a la vall del riu Jegorlyk (Ἀχαρδέος), afluent del Manytsch, que alhora ho és del Don inferior; *vid.* K. KRETSCHMER *RE* IIIA1 [1927] 283-85 *s.v.* Σίρακες; trad. LASSERRE *CUF* VIII, pp. 21-22, 24, 147, 174; més sobre aorsos i síraces a Tàcit (§ 2.13.2).

²⁸ Strab. 11, 2, 1 (ed. LASSERRE *CUF* VIII, pp. 42-43): οὕτω δὲ διακειμένων, τὸ πρῶτον μέρος οἰκοῦσιν ἐκ μὲν τῶν πρὸς ἄρκτον μερῶν καὶ τὸν Ὀκεανὸν Σκυθῶν τινες νομάδες καὶ ἀμάξιοι, ἐνδοτέρω δὲ τούτων Σαρμάται, καὶ οὗτοι Σκύθαι, Ἄορσοι καὶ Σιρακοί, μέχρι τῶν Καυκασίων ὄρων ἐπὶ μεσημβριαν τείνοντες, οἱ μὲν νομάδες, οἱ δὲ καὶ σκηνῆται καὶ γεωργοί.

²⁹ Strab. 11, 5, 8 (ed. LASSERRE *CUF* VIII, pp. 72-73): οἱ δ' ἐφεξῆς ἤδη νομάδες οἱ μεταξὺ τῆς Μαιώτιδος καὶ τῆς Κασπίας Ναβιανοὶ καὶ Παγίανοι καὶ ἤδη τὰ τῶν Σιράκων τε καὶ Ἀόρσων φύλα. δοκοῦσι δ' οἱ <τ'> Ἄορσοι καὶ οἱ Σίρακες φυγάδες εἶναι τῶν ἀνωτέρω, καὶ προσάρκτιοι μᾶλλον Ἄορσοι. Ἀβέακος μὲν οὖν, ὁ τῶν Σιράκων βασιλεὺς, ἦνίκα Φαρνάκης τὸν Βόσπορον εἶχε, δύο μυριάδας ἰππέων ἔστειλε, Σπαδίνης δ', ὁ τῶν Ἀόρσων, καὶ εἴκοσιν, οἱ δ' ἄνω Ἄορσοι καὶ πλείονας· καὶ γὰρ ἐπεκράτουν πλείονος γῆς, καὶ σχεδόν τι τῆς Κασπίων παραλίας τῆς πλείστης ἦρχον, ὥστε καὶ ἐνεπορεύοντο καμήλοις τὸν Ἰνδικὸν φόρτον καὶ τὸν Βαβυλώνιον, παρὰ τε Ἀρμενίων καὶ Μήδων διαδεχόμενοι· ἐχρυσόφορον δὲ διὰ τὴν εὐπορίαν. οἱ μὲν οὖν Ἄορσοι τὸν Τάναϊν παρικοῦσιν, οἱ Σίρακες δὲ τὸν Ἀχαρδέον, ὃς ἐκ τοῦ Καυκάσου ῥέων ἐκδίδωσιν εἰς τὴν Μαιώτιν.

3.7.3. Un tercer passatge ens informa breument de la invasió de la Bactriana per pobles del nord *ca.* 130 aC: "els més coneguts dels nòmades són aquells que arrabassaren la Bactriana als grecs, és a dir, asis, pasians, tocaris i sacarauques, que havien sortit de les regions al nord del Iaxartes (Syr-daryâ), a l'altura de saques i sogdians, que aleshores senyorejaven els saques".³⁰

© Quant a l'etnònim Ἄσιοι, *cf.* els Ἀσαῖοι de Ptolemeu (§ 3.17.2) i els *Asiani* de Pompeu Trogu (§ 2.8.1); per al nom *As "alans", *vid.* § 1.2.1. Una antiga conjectura vol llegir ἤ Ἀσιανοί enlloc de Πασιανοί (*cf.* CHARPENTIER 1917:366; HALOUN 1937:244 n. 2; ALTHEIM 1959-62[I]:62-63). Sobre aquests fets i la presumpta identitat dels Ἄσιοι amb els *Wusun* de les fonts xineses d'època Han, *vid.* §§ 15.4 & 15.6.

3.8. Eusebi.³¹ La "Preparació Evangèlica" (Εὐαγγελικὴ προπαρασκευὴ) en quinze llibres del bisbe Eusebi de Cesarea (n. *ca.* 260-65, † *ca.* 339-40) és una obra apologètica que justifica amb citacions de diversos autors grecs i jueus la inferioritat de la cosmogonia i mitologia paganes respecte de la religió hebrea.

3.8.1. El desè capítol del sisè llibre de la "Preparació" està integrat per dos extractes del "Llibre de les lleis de les nacions" de Bardesanes d'Edessa (§ 14.2), que contenen sengles referències als alans:

a) "quants dels homes, sobretot entre els alans, són carnívors com els animals salvatges, sense tastar el pa, i no pas per no tenir-ne, ans per no voler-ne! D'altres no tasten la carn, com els animals domèstics; d'altres només mengen peix; i d'altres no tasten el peix ni encara que tinguin fam".³² Els mots καὶ μάλιστα τῶν Ἀλαναίων són un afegit d'Eusebi; *cf.* el text original de Bardesanes.³³ El verb κρεοβορέω "menjar carn (crua)" suggereix avantpassats del bistec tàrtar; *cf.* la pràctica hunna d'escalfar la carn portant-la una estona entre les cuixes del genet i l'espatlla del cavall (Amm. 31, 2, 3).

b) paràfrasi grega del passatge siríac estudiat a § 14.2.1: "entre els taiens (= àrabs) i sarracens, a la Líbia superior, entre els maures, entre els nòmades de l'embocadura de l'oceà, a la Germània exterior, a la Sarmàtia superior, a l'Escítia, entre tots els pobles de les regions al nord del Pontos, a tota Alània, Albània, Otene, Saúnia i Crisa, hom no hi pot veure cap banquer, escultor, pintor, arquitecte, geòmetra, mestre de declamació ni actor de poemes dramàtics, sinó que la sort d'activitat d'Hermes i Afrodita manca en tot aquest cercle de la terra habitada".³⁴

³⁰ Strab. 11, 8, 2 (ed. LASSERRE *CUF* VIII, p. 83): μάλιστα δὲ γνώριμοι γεγόνασι τῶν νομάδων οἱ τοὺς Ἕλληνας ἀφελόμενοι τὴν Βακτριανήν, Ἄσιοι καὶ Πασιανοὶ καὶ Τόχαροι καὶ Σακάραυκαι ὀρηθέντες ἀπὸ τῆς περαιῆς τοῦ Ἰαξάρτου τῆς κατὰ Σάκας καὶ Σογδιανούς, ἣν κατεῖχον Σάκαι.

³¹ Eúséβιος (ed. É. DES PLACES et al. *SC* 1974ff.); *GrLit* 1359-1372, esp. 1364.

³² Eus. *Praep.* 6, 10, 8 (ed. DES PLACES *SC* 266, p. 214-215): πόσοι τῶν ἀνθρώπων, καὶ μάλιστα τῶν Ἀλαναίων, ὡς τὰ ἄγρια ζῶα κρεοβοροῦσιν ἄρτου μὴ γευόμενοι, καὶ οὐ διὰ τὸ μὴ ἔχειν, ἀλλὰ διὰ τὸ μὴ θέλειν· ἄλλοι κρεῶν οὐ γέονται ὡς τὰ ἡμέρα ζῶα· ἄλλοι ἰχθυοφαγοῦσι μόνον· ἕτεροι δὲ ἰχθύων οὐ γέονται, οὐδ' ἂν λιμώσωσιν.

³³ *Liber Legum Regionum* 16 (ed. + trad. Ilat. NAU *PSyr* I, 2, col. 560-561).

³⁴ Eus. *Praep.* 6, 10, 31 (ed. DES PLACES *SC* 266, p. 224): καὶ παρὰ Ταϊηνοῖς καὶ Σαρακηνοῖς καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Λιβύῃ καὶ παρὰ Μαύροις καὶ παρὰ τοῖς περὶ τὸ στόμα τοῦ ὠκεανοῦ Νομάσι καὶ ἐν τῇ ἐξωτερῇ Γερμανίᾳ καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρᾳ Σαρματίᾳ καὶ ἐν τῇ Σκυθίᾳ καὶ ἐν πᾶσι τοῖς ἐξ ἀρκτικῶν μερῶν τοῦ Πόντου ἔθνεσι καὶ ὅλη τῇ Ἀλανίᾳ καὶ Ἀλβανίᾳ καὶ Ὠτηνῇ καὶ ἐν Σαυνίᾳ καὶ ἐν Χρυσῇ οὐκ ἔστιν ἰδεῖν οὐ τραπεζίτην, οὐ πλάστην, οὐ ζωγράφον, οὐκ ἀρχιτέκτονα, οὐ γεωμέτρην, οὐ φώναςκον, οὐχ ὑποκριτὴν ποιημάτων, ἀλλ' ἐστέρηται ὁ τῆς τοῦ Ἑρμοῦ καὶ τῆς Ἀφροδίτης ἐνεργείας τρόπος ἐν ὅλῳ τῷ κύκλῳ τούτῳ τῆς οἰκουμένης.

3.9. Herodià.³⁵ El principal treball del gramàtic Eli Herodià d'Alexandria (s. II), fill d'Apol·loni Díscol, fou una "Prosòdia general" (Καθολικὴ προσωδία) en vint llibres, conservada només en adaptacions i extractes d'època tardana i bizantina. En tractar de l'accentuació dels mots en -νος, Herodià dóna una llista d'etnònims oxítons en -ανος i entre ells esmenta Ἄλανός, "un mont de Sarmàtia"; cf. Ptolemeu (§ 3.17.1.a) & Marcia d'Heraclea (§ 3.14).³⁶ Més endavant, entre els noms en -σος de més de dues síl·labes proparoxítons, hi ha Ἄορσος, "un poble escita sobre el qual [parla] Estrabó en el [llibre] onzè"; *vid.* Estrabó (§ 3.7.2).³⁷ Finalment, entre els femenins en -σα disíl·labs i paroxítons trobem Ἄσσσα, "una ciutat tocant a l'Atos. Heròdot en el [llibre] setè (= Hrdt. 7, 122). Hi ha també una vila d'Escítia [homònim]"; cf. l'entrada Ἄσσσα d'Esteve de Bizanci (§ 3.6).³⁸

3.10. Jàmblic.³⁹ El patriarca Foci (§ 5.5.1.e) dóna el resum d'una novel·la (δραματικόν) escrita pel siri Jàmblic a mitjan s. II, les "Babiloníaques" (Βαβυλωνιακά; cf. *Suda s.v.* Ἰάμβλιχος), que narrava les aventures i desventures de Ròdanes (Ροδάνης) i la seva muller Sinonis (Σινωνίς), cobejada pel cruel rei de Babilònia Garmos (Γάρμος).

3.10.1. Sorec el Just (Σόραιχος), salvaguarda dels amants en tota circumstància adversa, és lliurat a Garmos i condemnat al suplici de la creu en un prat on Ròdanes havia descobert, temps enrera, l'existència d'un tresor: "un exèrcit d'alans, mal pagats per Garmos i descontents, sojornaven pels voltants del lloc on Sorec anava a ser crucificat, i, després de foragitar els qui el conduïen, el van alliberar. Ell, descobrint l'esmentat tresor i llevant-lo del seu amagatall amb un truc enginyós, va convèncer els alans que una i altra cosa li eren revelades pels déus; i després d'emmenar-los-hi poc a poc, els va persuadir de considerar-lo llur rei, va combatre l'exèrcit de Garmos i el va vèncer".⁴⁰

© L'anècdota d'uns alans revoltats per manca de sou (enmig de la Mesopotàmia pre-persa!), malgrat escaure a qualssevol bàrbars mercenaris, no deixa de ser premonitòria; en tot cas, la seva aparició secundària denota que eren prou coneguts, si més no dels afeccionats al gènere novel·lesc; cf. Llucià (§ 3.13).

3.11. Joan Lidi.⁴¹ En un fragment del seu treball "Sobre els mesos" (Περὶ μηνῶν), l'antiquari Joan Laurenci Lidi (n. 490, † *post* 552) afirma erròniament que "els colcs, també anomenats lazos, són els alans"; sorprèn, però, la forma

³⁵ Ἡρωδιανός (ed. A. LENTZ, *GG* III, Leipzig 1867; reimp. Hildesheim 1965); *GrLit* 887-888.

³⁶ Herodian. *De cathol. pros.* 7 (ed. LENTZ *GG* III1, p. 179, 30): Ἄλανός, ὄρος Σαρματίας.

³⁷ Herodian. *De cathol. pros.* 8 (ed. LENTZ *GG* III1, p. 207, 34-208, 2): Ἄορσος, ἔθνος Σκυθικόν, περὶ οὗ Στράβων ἐνδεκάτη.

³⁸ Herodian. *De cathol. pros.* 11 (ed. LENTZ *GG* III1, p. 267, 6-7): Ἄσσσα πόλις πρὸς τῷ Ἄθῳ. Ἡρόδοτος ἐβδόμη. ἔστι καὶ κώμη Σκυθίας.

³⁹ Ἰάμβλιχος (*apud* Phot. *Bibl. cod.* 94 = ed. HENRY *CBB* II, p. 34-48); *GrLit* 817-818.

⁴⁰ Iambl. *apud* Phot. *Bibl. cod.* 94, p. 78, 15-24 (ed. HENRY *CBB* II, p. 47): καὶ Ἄλανῶν στρατὸς ἀπόμισθος Γάρμῳ γεγωνῶς καὶ ἀπεχθανόμενοι περὶ τὸν χῶρον, ἐν ᾧ Σόραιχος ἔμελλεν ἀνασταυροῦσθαι, διατρίβουσιν, οἱ καὶ ἀπελάσαντες τοὺς Σόραιχον ἄγοντας ἔλυσαν. ὁ δὲ τὸ μηνυθὲν χρυσίον εὐρών, καὶ τέχνη τινὶ καὶ σοφίᾳ ἐκ τοῦ ὀρύγματος ἀνιμώμενος, τοὺς Ἄλανοὺς ἐπειθεν ὡς ὑπὸ θεῶν ταῦτά τε καὶ τὰλλα ἐκδιδάσκειτο. καὶ κατὰ μικρὸν ἐθίσας, εἴλκυσεν ὥστε σφῶν ἠγεῖσθαι βασιλέα, καὶ πολεμεῖ στρατὸν Γάρμου, καὶ νικᾷ.

⁴¹ Ἰωάννης Λαυρέντιος Λυδός (ed. R. WUENSCH *BT* 1898 *De mens.*, 1903 *De mag. pop. Rom.*); *GrLit* 1041-1044; *PLRE* II 612-15 *s.v.* *Ioannes* 75; KULAKOVSKIJ 1899:13 n. 1; BOSWORTH 1977:247 n. 125.

'Αλαϊνοί.⁴² Més interessant és un passatge del seu treball "Sobre els magistrats de l'imperi romà" (Περὶ ἀρχῶν τῆς Ῥωμαίων πολιτείας), que dóna la notícia de l'existència d'una "Història alànica" (Ἀλανικὴ ἱστορία), obra de Flavi Arrià de Nicomèdia (*vid.* § 3.2.3).

3.12. Josep.⁴³ Les dues obres principals de l'historiador jueu filo-romà Flavi Josep (n. 37/38, † *post* 100), l'"Arqueologia jueva" (Ἰουδαϊκὴ ἀρχαιολογία) i "Sobre la guerra jueva" (Περὶ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ πολέμου), contenen sengles passatges de gran importància sobre els alans, en tant que són llurs primeres aparicions documentades.

3.12.1. El primer text descriu les activitats diplomàtiques que Vitel·li, governador de Síria, va emprendre l'any 35 per ordre de l'emperador Tiberi en relació amb el rei part Artàban III (*ca.* 10-40): "aleshores, Tiberi va enviar una carta a Vitel·li, ordenant-li de fer amistat amb Artàban, el rei dels parts, car temia que aquest, que li era hostil i ja li havia arrabassat Armènia, el perjudicés encara més; li manava, però, de confiar en el pacte d'amistat només si hom li lliurava ostatsges, i sobretot el fill d'Artàban. Mentre escrivia aquesta carta a Vitel·li, Tiberi va voler persuadir amb grans sumes de diners el rei dels ibers i el dels albans que no dubtessin a combatre Artàban. Aquells van resistir-s'hi, però portaren contra Artàban els alans, deixant-los travessar llurs contrades i obrint-los les Portes Càspies. Armènia fou reconquerida i la terra dels parts, envaïda per la guerra; hi foren morts els principals del país, tot fou desolat i durant aquestes lluites el fill del rei va caure junt amb moltes miríades del seu exèrcit".⁴⁴

© Primera aparició històrica dels alans; per als antecedents immediats d'aquests fets i la seva relació amb la política romana oriental de principis del s. I, *vid.* Tàcit (§ 2.13.1), qui parla, tanmateix, de *Sarmatae*. El text dels mss. dóna una lectura Ἀλανοί, però no té sentit que els alans deixessin pas als reis d'ibers i albans, sinó al contrari; d'aquí ve la correcció Ἀλανοῦς (ed. princeps); una traducció llatina tardana parla d'escites (*Scythae*), fet que va portar S.A. NABER a llegir Σκύθας en comptes de Ἀλανοῦς en la seva ed. de Josep; així mateix, MARQUART 1905:83 explica Ἀλανοί com la "Emendation" d'un lector que hauria identificat el text amb la remissió als alans de l'altre passatge de Josep (§ 3.12.2); és més probable, però, l'explicació de TÄUBLER 1909:16 (seguint A. von GUTSCHMID): "es ist ganz offenbar, dass vielmehr umgekehrt der lateinische Uebersetzer, vielleicht im Hinblick auf Tacitus und wohl zunächst nur als Glosse,

⁴² Ioan. Lyd. *De mens.* 4, 146 (ed. WUENSCH *BT* p. 165): ὅτι Κόλχοι οἱ καὶ Λαζοὶ λεγόμενοι εἰσιν οἱ Ἀλαϊνοί.

⁴³ Ἰώσηπος (ed. + trad. angl. J. THACKERAY, R. MARCUS, L.H. FELDMAN & A. WIKGREN *LCL* 1926-1965); *GrLit* 592-601; KULAKOVSKIJ 1899:9-11; TÄUBLER 1909:15-16 & 18-21; CARRATA THOMES 1958:9-13; BACHRACH 1973:5-6; BOSWORTH 1977:221 & 223.

⁴⁴ Ios. *Ant. Iud.* 18, 96-98 (ed. FELDMAN *LCL* IX, p. 68-70): πέμπει δὲ καὶ Τιβέριος ὡς Οὐιτέλλιον γράμματα, κελεύων αὐτῷ πράσσειν φιλίαν πρὸς Ἀρτάβανον τὸν Πάρθων βασιλέα· ἐφόβει γὰρ αὐτὸν ἐχθρὸς ὦν καὶ Ἀρμενίαν παρεσπασμένους μὴ ἐπὶ πλέον κακουργῆ· πιστεύειν δὲ τῇ φιλίᾳ μόνως ὁμήρων αὐτῷ διδομένων, μάλιστα δὲ τοῦ Ἀρταβάνου υἱέος. ταῦτα δὲ γράφων Τιβέριος πρὸς τὸν Οὐιτέλλιον μεγάλας δόσεις χρημάτων πείθει καὶ τὸν Ἰβήρων καὶ τὸν Ἀλβανῶν βασιλέα πολεμεῖν Ἀρταβάνῳ μηδὲν ἐνδοιάσαι. οἱ δὲ αὐτοὶ μὲν ἀντεῖχον, Ἀλανοῦς δὲ δίοδον αὐτοῖς διδόντες διὰ τῆς αὐτῶν καὶ τὰς θύρας τὰς Κασπίας ἀνοίξαντες ἐπάγουσι τῷ Ἀρταβάνῳ. καὶ ἢ τε Ἀρμενία ἀφήρητο αὐθις καὶ πλησθείσης πολέμων τῆς Παρθυαίων γῆς οἱ τε πρῶτοι τῶν τῆδε ἐκτείνοντο ἀνδρῶν ἀνάστατά τε ἦν αὐτοῖς τὰ πάντα καὶ τοῦ βασιλέως ὁ υἱὸς ἐκ τούτων τῶν μαχῶν ἔπεσε μετὰ πολλῶν στρατοῦ μυριάδων.

die Scythen in den Text gebracht hat". Segons el nostre parer, l'únic problema de la notícia de Josep és el seu caràcter sumari, però no hi ha cap motiu per a dubtar de la presència d'alans. Les "Portes Càspies" (τὰς θύρας τὰς Κασπίας) es troben massa al sud-est com per haver estat sota el control d'ibers o albans (cf. § 3.12.2); com que Tàcit esmenta una *Caspia via* en territori dels ibers (*Hiberi*), el més lògic és conjecturar un error de la font de Josep i pensar en un pas caucàsic, de ben segur el de Darial (cf. trad. FELDMAN, *LCL IX*, p. 71.b; § 2.13.1); sobre els fets, *vid. BIVAR 1983:73*.

3.12.2. Un segon passatge inconnex, entre l'annexió definitiva de Commagene pels romans l'any 72 (ἔτος τέταρτον Οὐεσπασιανοῦ διέποντος τὴν ἡγεμονίαν) i el principi de les operacions de L. Flavi Silva contra la fortalesa de Masada l'any 72-73, ens informa d'una nova ràtzia: "el poble dels alans, que són uns escites que habiten a les vores del Tànaï i de la llacuna Medtida, com hem exposat abans en algun lloc, en planejar per aquell temps una incursió de saqueig contra la Mèdia i encara més lluny, va entrar en negociacions amb el rei dels hircans; car aquest és el senyor del pas que el rei Alexandre va fer tancar amb portes de ferro. Quan aquell els va deixar via lliure, van caure tots en massa sobre els medes, que no sospitaven de res, i van saquejar el país, populós i ple de tota mena de ramats, sense que ningú no s'atrevisís a enfrontar-se a ells. El rei del país, Pàcoros, després d'abandonar-ho tot, fugint aterrit a llocs inaccessibles, amb prou feines va rescatar la seva dona i les seves concubines, que havien caigut presoneres, després de pagar cent talents. Fent rapinya amb una gran facilitat i sense resistència, van arribar fins a Armènia, saquejant-ho tot. Hi regnava Tiridates, que va sortir al seu encontre i els va presentar batalla, però va anar de poc que no fos capturat viu durant el combat; car un enemic, en llençar-li de lluny un llaç al voltant, l'hauria abatut, si aquell, tallant la corda abans, no s'hagués anticipat a escapar-se. Els alans, encara més salvatges a causa de la lluita, van arrasar el país i, emportant-se gran quantitat de gent i d'altre botí d'ambdós reialmes, van tornar de nou a la seva pàtria".⁴⁵

© La remissió a un passatge anterior (πρότερόν που δεδηλώκαμεν) sembla un error, ja que Josep no parla d'alans enlloc més de l'obra; quant a llur localització geogràfica, tocant al Don i a la Mar d'Azov, cf. Ptolemeu (§ 3.17.1.b). Els reis Pàcoros, a la Mèdia Atropatene, i Tiridates, a Armènia, eren germans i vassalls del part Vologeses I (*wlgšy 50/1-76/7* o 79); segons Suetoni (§ 2.11.1), Domicià els va voler socórrer, sense obtenir permís de Vespasià. Si no ens trobem amb una

⁴⁵ *Ios. Bell. Iud. 7, 244-251* (ed. THACKERAY *LCL III*, p. 574-76): τὸ δὲ τῶν Ἀλανῶν ἔθνος ὅτι μὲν εἰσι Σκύθαι περὶ τὸν Τάναϊν καὶ τὴν Μαιῶτιν λίμνην κατοικοῦντες, πρότερόν που δεδηλώκαμεν, κατὰ τούτους δὲ τοὺς χρόνους διανοηθέντες εἰς τὴν Μηδίαν καὶ προσωτέρω ταύτης ἔτι καθ' ἄρπαγὴν ἐμβαλεῖν τῷ βασιλεῖ τῶν Ἰρκανῶν διαλέγονται· τῆς παρόδου γὰρ οὗτος δεσπότης ἐστίν, ἦν ὁ βασιλεὺς Ἀλέξανδρος πύλαις σιδηραῖς κλειστὴν ἐποίησε. κάκεινου τὴν εἴσοδον αὐτοῖς παρασχόντος ἀθροὶ καὶ μηδὲν προῦποπτεύσασι τοῖς Μήδοις ἐπιπεσόντες χώραν πολυάνθρωπον καὶ παντοίων ἀνάμεστον βοσκημάτων διήρπαζον μηδενὸς αὐτοῖς τολμῶντος ἀνθίστασθαι. καὶ γὰρ ὁ βασιλεύων τῆς χώρας Πάκορος ὑπὸ δέους εἰς τὰς δυσχωρίας ἀναφεύγων τῶν μὲν ἄλλων ἀπάντων παρακεχωρήκει, μόλις δὲ παρ' αὐτῶν ἐρρύσατο τὴν τε γυναῖκα καὶ τὰς παλλακὰς αἰχμαλώτους γενομένας ἑκατὸν δούς τάλαντα. μετὰ πολλῆς οὖν ῥαστώνης ἀμαχεῖ ποιοῦμενοι τὰς ἀρπαγὰς μέχρι τῆς Ἀρμενίας προήλθον πάντα λεηλατοῦντες. Τιριδάτης δ' αὐτῆς ἐβασίλευεν, ὃς ὑπαντίστας αὐτοῖς καὶ ποιησάμενος μάχην παρὰ μικρὸν ἦλθεν ἐπ' αὐτῆς ζωὸς ἀλῶναι τῆς παρατάξεως· βρόχον γὰρ αὐτῷ περιβαλὼν τις πόρρωθεν ἔμελλεν ἐπισπάσειν, εἰ μὴ τῷ ξίφει θάπτον ἐκείνος τὸν τόνον κόψας ἔφθη διαφυγεῖν. οἱ δὲ καὶ διὰ τὴν μάχην ἔτι μᾶλλον ἀγριωθέντες τὴν μὲν χώραν ἐλυμήναντο, πολὺ δὲ πλήθος ἀνθρώπων καὶ τῆς ἄλλης λείας ἄγοντες ἐξ ἀμφοῖν τῶν βασιλείων πάλιν εἰς τὴν οἰκίαν ἀνεκομίσθησαν.

confusió amb el pas de Darband (cf. § 3.12.1), les "portes de ferro" (πύλαις σιδηραῖς), sota el control del rei d'Hircània, són identificables amb les "Portes Càspies", l'actual pas de la serralada de l'Alborz entre Tehrân i Semnân per Fîrûzkûh; la situació allunyada d'Hircània féu que TÄUBLER 1909:18-20 (seguit per BOSWORTH 1977:223 n. 24) proposés que aquests alans, potser transcaspis (xin. *Yancai / Alan*, vid. § 15.7), circumdaren la mar Càspia, fet que explicaria el factor sorpresa (μηδὲν προῦποπτεύσασι τοῖς Μήδοις), més que no pas un atac des del Caucas. És interessant l'ús del llaç (βρόχος, *laqueus*) com a arma ofensiva entre els alans (també conegut pels hunnes, cf. Amm. 31, 2, 9); vid. "la corretja de cuir vermell amb anells d'or" (arm. *oskêðl sikap'ok parann*) amb què el rei armeni Artasês enllaça la cintura de la donzella alana Sat'inik (Movsês Xorenac'i § 7.5.2). En general, sobre aquests fets, vid. BIVAR 1983:86; cf. les traduccions llatines d'Hegesip (§ 2.4) & Cassiodor (§ 4.5.2).

3.13. Llucià.⁴⁶ El diàleg "Tòxaris" (Τόξαρις), obra del conegut sofista i orador Llucià de Samòsata (n. ca. 120, † post 180), té com a argument una conversa sobre l'amistat (φιλία) entre Tòxaris, un escita, i Mnesip, un grec; cadascun d'ambdós explica cinc narracions, sota jurament que totes són esdeveniments recents i autèntics, per tal de veure quin dels dos pobles la prea més, però, a falta d'un àrbitre, l'afer acaba en empat. La tercera història de Tòxaris conté diverses referències als alans.

3.13.1. Arsàcomas (Ἀρσακόμας), un escita pobre, s'enamorà de Mazea (Μαζαία), filla de Leucànor (Λευκάνωρ), rei del Bòsfor, però fou rebutjat i escarnit perquè per tota fortuna només podia aportar "dos nobles amics com no té cap altre dels escites" (*Tox. 45 δύο φίλοι καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ οἷοι οὐκ ἄλλω Σκυθῶν*). Mazea fou donada en matrimoni a Adírmac (Ἀδύρμαχος), rei de Macliene, però els dos amics d'Arsàcomas, de nom Lòncates (Λογχάτης) i Màcentes (Μακέντης), decidiren venjar el greuge: d'una banda, Lòncates va matar Leucànor amb una estratagema i en va portar el cap a Arsàcomas; d'una altra, Màcentes, que s'havia compromès a dur-li Mazea, va marxar a trobar Adírmac i el va informar de la mort del seu sogre, adoptant una identitat falsa: "«jo sóc alà i parent de la noia per part de mare, car Leucànor va prendre per muller Mastira, que era del nostre poble; i ara et vinc de part dels germans de Mastira, que, del país dels alans estant, t'exhorten a cavalcar tan aviat com puguis cap al Bòsfor i a no permetre que el poder passi a mans d'Eubíot, que, en ser germà il·legítim de Leucànor, sempre és amistós amb els escites, però odia els alans». Això ho va dir Màcentes perquè anava vestit com els alans i parlava la mateixa llengua que ells; car aquests trets són comuns a alans i escites, fora del fet que els alans no porten el cabell tan llarg com els escites. Però Màcentes els havia imitat també en això i s'havia tallat el cabell, tant com esqueia a un alà dur-lo més curt que un escita; de manera que, per aquests motius, fou cregut i pensaven que era parent de Mastira i de Mazea".⁴⁷

⁴⁶ Λουκιανός (ed. E. STEINDL *BT* 1970); *GrLit* 710-744, esp. 731-732; BACHRACH 1973:12.

⁴⁷ *Luc. Tox. 51* (ed. STEINDL *BT* p. 35-36): «ἐγὼ δὲ Ἀλανὸς τέ εἰμι καὶ τῇ παιδί ταύτῃ συγγενῆς μητρόθεν· παρ' ἡμῶν γὰρ οὖσαν τὴν Μαστείραν ἠγάγετο ὁ Λευκάνωρ· καὶ νῦν σοι ἦκω παρὰ τῶν Μαστείρας ἀδελφῶν τῶν ἐν Ἀλανία παρακελευομένων ὅτι τάχιστα ἐλαύνειν ἐπὶ τὸν Βόσπορον καὶ μὴ περιδεῖν ἐς Εὐβίοντον περιελθοῦσαν τὴν ἀρχήν, ὅς ἀδελφὸς ὢν νόθος Λευκάνωρος Σκύθαις μὲν αἰεὶ φίλος ἐστίν, Ἀλανοῖς δὲ ἀπέχθεται». ταῦτα δὲ ἔλεγεν ὁ Μακέντης ὁμόσκειος καὶ ὁμόγλωττος τοῖς Ἀλανοῖς ὢν· κοινὰ γὰρ ταῦτα Ἀλανοῖς καὶ Σκύθαις, πλὴν ὅτι οὐ πάνυ κομῶσιν οἱ Ἀλανοὶ ὥσπερ οἱ Σκύθαι. ἀλλ' ὁ Μακέντης καὶ τοῦτο ἤκαστο αὐτοῖς καὶ ἀποκεκάρκει τῆς κόμης ὅπόσον εἰκὸς ἦν ἐλαττον κομᾶν τὸν Ἀλανὸν τοῦ Σκύθου· ὥστε ἐπιστεύετο διὰ ταῦτα καὶ ἐδόκει Μαστείρας καὶ Μαζαίας συγγενῆς εἶναι.

Adírmac va disposar-se a marxar al Bòsfor i lliurà Mazea, encara donzella, a Màcentes, per tal que la portés amb els seus familiars alans, però aquest, naturalment, va posar-la en mans d'Arsàcomas. Quan el rei de Macliene va assabentar-se de l'engany, va abandonar l'expedició contra Eubíot, aleshores ja entronitzat, i marxà contra els escites; "també Eubíot, poc després, va atacar amb els seus grecs en massa i amb aliats alans i sauròmates, en nombre de vint mil de cada poble".⁴⁸ Aleshores, Adírmac i Eubíot van reunir llurs forces, en total uns noranta mil homes, i van enfrontar-se a un exèrcit d'uns trenta mil escites, reclutat per Arsàcomas; la superioritat numèrica de maclis i bosporans va imposar-se i, després d'una llarga i cruenta batalla, el contingent escita fou dividit en dues parts: "l'una va començar a fugir, tot i que no era pas manifest que estigués vençuda, ans la seva fuga semblava una retirada; car els alans no gosaven perseguir-la ni a distància. L'altra meitat, que era també la menor, la batien des d'arreu, després d'encerclar-la, alans i maclis, llençant-hi dards i llances sense treva, de manera que aquells dels nostres que havien estat encerclats eren severament castigats, i la majoria ja llençaven les armes".⁴⁹ Tanmateix, en veure els seus amics Lòncates i Màcentes ferits enmig d'aquest grup, Arsàcomas, esperonant el cavall, es llençà contra els maclis i, d'una destalada, va esberlar Adírmac del coll fins a la cintura: "en caure aquell, es dispersaren tots els maclis, poc més tard els alans i després els grecs".⁵⁰ Així, els escites recuperaren la iniciativa i obtingueren una sorprenent victòria, només continguda per l'arribada de la nit: "l'endemà, homes que venien de part dels enemics com a suplicants demanaren per fer-se amics nostres; els bosporans van prometre pagar el doble de tribut, els maclis van dir que donarien ostatges i els alans van fer vot, en compensació per aquell atac, de sotmetre'ns els sindians, que s'havien revoltat temps enrera".⁵¹

El grec Mnesip es mostra escèptic i no creu en l'autenticitat d'aquesta història, perquè els seus escenaris són llunyans i no hi ha ningú que pugui confirmar-la; Tòxaris, aleshores, n'explica una quarta, allò que els va esdevenir a ell i al seu amic Sisínnes a la ciutat d'Amastris, a Paflagònia, i finalment afegeix: "això, Mnesip, no va succeir entre els maclis ni al país dels alans, de manera que no n'hi hagi testimonis i pugui ser posat en dubte, sinó que hi ha presents aquí molts amastrians que recorden la lluita de Sisínnes".⁵²

© Sobre la qüestió de la fiabilitat del material irànic fornit per Llucià, *vid.* SCHMEJA 1972:21-22; la narració, lluny de ser autèntica, sembla manllevada d'una novel·la de tema escita, en la qual l'autor introdueix trets del món estepari per tal de donar-li un rerafons versemblant, però les dades històriques i geogràfiques

⁴⁸ Luc. *Tox.* 54 (ed. STEINDL *BT* p. 37): καὶ ὁ Εὐβίωτος οὐ μετὰ πολὺ καὶ οὗτος ἐσέπεσεν ἄγων πανδημεῖ μὲν τοὺς Ἕλληνας, Ἀλανοὺς δὲ καὶ Σαυρομάτας ἐπικλήτους ἐκατέρους δισμυρίους.

⁴⁹ Luc. *Tox.* 54 (ed. STEINDL *BT* p. 38): καὶ τὸ μὲν ὑπέφευγεν, οὐ πάνυ σαφῶς ἠττημένον, ἀλλ' ἀναχώρησις ἐδόκει ἢ φύγη· οὐδὲ γὰρ οἱ Ἀλανοὶ ἐτολμῶν ἐπὶ πολὺ διώκειν. τὸ δὲ ἡμῖσι, ὅπερ καὶ ἔλαττον, περισχόντες οἱ Ἀλανοὶ καὶ Μάχλυες ἔκοπτον πανταχόθεν ἀφθόνως ἀφιέντες τῶν οἰστῶν καὶ ἀκοντίων, ὥστε πάνυ ἐπονοῦντο ἡμῶν οἱ περισχημένοι, καὶ ἤδη προΐεντο οἱ πολλοὶ τὰ ὄπλα.

⁵⁰ Luc. *Tox.* 55 (ed. STEINDL *BT* p. 38): πεσόντος δὲ ἐκείνου διελύθη τὸ Μαχλυϊκὸν ἅπαν, καὶ τὸ Ἀλανικὸν οὐ μετὰ πολὺ, καὶ οἱ Ἕλληνες ἐπὶ τούτοις.

⁵¹ Luc. *Tox.* 55 (ed. STEINDL *BT* p. 38): ἐς δὲ τὴν ἐποῦσαν ἰκέται παρὰ τῶν πολεμίων ἦκοντες ἐδέοντο φιλίαν ποιέσθαι, Βοσπορανοὶ μὲν ὑποτελέσειν διπλάσιον τὸν δασμὸν ὑπισχνούμενοι, Μάχλυες δὲ ὀμήρους δώσειν ἔφασαν, οἱ Ἀλανοὶ δὲ ἀντὶ τῆς ἐφόδου ἐκείνης Σινδιανοὺς ἡμῖν χειρώσασθαι ὑπέστησαν ἐκ πολλοῦ διστωτάς.

⁵² Luc. *Tox.* 60 (ed. STEINDL *BT* p. 41): τοῦτο, ὦ Μνήσιππε, οὐκ ἐν Μάχλυσιν οὐδ' ἐν Ἀλανίᾳ ἐγένετο, ὡς ἀμάρτυρον εἶναι καὶ ἀπιστεῖσθαι δύνασθαι, ἀλλὰ πολλοὶ πάρεσιν Ἀμαστριανῶν μεμνημένοι τὴν μάχην τοῦ Σισίννου.

que presenta són sovint fabuloses: Leucànor i Eubíot són personatges imaginaris, mentre que els maclis (Μάχλυες) d'Adírmac són un poble nòmada de Líbia. Els sindians (Σινδιανοί), en canvi, recorden els Σινδοί (ll. *Sindones*), sàrmates de la península de Taman, al Bòsfor Cimmeri (cf. K. KRETSCHMER *RE* IIIA1 [1927] 226-28), i la coincidència d'indumentària i llengua (ὀμόσκευος καὶ ὀμόγλωττος) entre alans i escites, fora dels cabells menys llargs, així com les tàctiques militars descrites, són perfectament creïbles; és incert, però, que Μάστειρα (§ 3.29) i Μαζαία (§ 3.28) siguin veritables antropònims alans.

3.14. Marcia.⁵³ Entre les obres del geògraf Marcia (ca. 400), nadiu d'Heraclea del Pont, hi havia un "Periple del Mar Exterior" (Περίπλους τῆς ἕξω θαλάσσης) que només ens ha pervingut en *excerpta*. Un passatge de la part dedicada a la Sarmàtia Europea (ἡ ἐν τῇ Ἑυρώπῃ Σαρματία) ens informa que "el riu Rudó prové del mont Alà; prop del mont i d'aquesta regió viu el poble, molt estès, dels alans sàrmates, on es troben les fonts del riu Borístenes, que desguassa al Pont".⁵⁴ El riu Ῥούδων (v.l. Ῥούβων), que desguassava a la mar Bàltica (Οὐενδικὸς κόλπος), a l'est del Vístula (Οὐϊστούλα), és una incògnita; sobre el mont Alà, *vid.* Ptolemeu (comentari a § 3.17.1).

3.15. Olimpiodor.⁵⁵ L'egipci Olimpiodor de Tebes va escriure un obra històrica en vint-i-dos llibres (ἱστορικὸν λόγοι κβ') dedicada a l'emperador Teodosi II, que tractava del període entre el 407 i l'entronització de Valentinià III el 425; coneguda per Sozòmenos (§ 3.18) i Zòsim (§ 3.20), només ens ha pervingut en els extractes que en dóna el patriarca Foci (§ 5.5.1.d).

3.15.1. Un mínim de dos passatges de l'obra d'Olimpiodor feien referència a alans:

a) un primer recollia l'episodi de la mort del *magister militum* Geronci (411); aquest "va lluitar amb fermesa contra els revoltats, tenint com a únic company d'armes un alà que comptava entre els seus esclaus. Finalment, va occir, per voluntat seva, l'alà i la seva muller, i ell va suïcidar-se"; més complet, Sozòmenos (§ 3.18.2).⁵⁶

b) també l'any 411 "Joví fou proclamat anti-emperador a Montzen, vila de la Germània segona, gràcies al recolzament de l'alà Gòar i de Gintiari, que era cap dels burgundis".⁵⁷ Sobre l'alà Γώαρ (§ 3.25), *vid.* Gregori de Tours (§ 4.14.1.a);

⁵³ Μαρκιανός (ed. K. MÜLLER, *GGM* I, París 1855, pp. 515-576); *GrLit* 1044-1045; *PLRE* I 555 s.v. *Marcianus* 13.

⁵⁴ Marcian. 2, 39 (ed. MÜLLER *GGM* I, p. 559): ὁ δὲ Ῥούδων ποταμὸς ἐκ τοῦ Ἄλανοῦ ὄρους φέρεται· παροικεῖ δὲ τό τε ὄρος καὶ τὴν χώραν αὐτὴν ἐπὶ πολὺ διήκον τὸ τῶν Ἄλανῶν Σαρμάτων ἔθνος, παρ' οἷς τοῦ Βορυσθένους ποταμοῦ τοῦ εἰς τὸν Πόντον ἐξίοντος αἱ πηγαὶ τυγχάνουσι.

⁵⁵ Ολυμπιόδωρος (ed. C. MÜLLER *FHG* IV 1851, p. 57-68); *GrLit* 1035-1036; *PLRE* II 798-99 s.v. *Olympiodorus* 1; *ByzTurc* I 288; KULAKOVSKIJ 1899:35; BACHRACH 1973:42, 55 & 60.

⁵⁶ *Olimp.* fr. 16 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 61a) = *Phot. Bibl.* cod. 80, p. 58b, 13-17 (ed. HENRY *CBB* I, p. 172): ὁ δὲ πρὸς τοὺς ἐπαναστάντας κρατερῶς ἐμάχητο, ἕνα συναγωνιστὴν ἔχων Ἄλανόν τὸ γένος, εἰς δούλους αὐτοῦ ἀριθμούμενον. τέλος τὸν τε Ἄλανόν καὶ τὴν γυναῖκα, τοῦτο προθυμουμένους, ἀναιρεῖ, ἐπικατασφάζει δὲ καὶ ἑαυτόν.

⁵⁷ *Olimp.* fr. 17 (ed. MÜLLER *FHG* IV, p. 61a) = *Phot. Bibl.* cod. 80, p. 58b, 19-22 (ed. HENRY *CBB* I, p. 172): ὅτι Ἰοβίνος ἐν Μουνδιακῷ τῆς ἐτέρας Γερμανίας κατὰ σπουδὴν Γώαρ τοῦ Ἄλανοῦ καὶ Γυντιαρίου, ὃς φύλαρχος ἐχρημάτιζε τῶν Βουργουντιόνων, τύραννος ἀνηγορεύθη.

aquest sembla haver-se desentès de la posterior desfeta de Joví a mans del rei visigot Ataülf (Ἀδαούλφος), aleshores aliat de la cort de Ravenna; quant al burgundi Γυντιάριος, sembla el mateix personatge que el *Gundicharius* mort per Atila l'any 436, és a dir, el rei Gunther del *Nibelungenlied* (cf. ALTHEIM 1959-62[IV]:194).

3.16. *Periplus Ponti Euxini*.⁵⁸ El "Periple del Pont Euxí", consagrat a la Mar Negra, fou atribuït antigament a Arrià (§ 3.2), que escriví una obra homònima, però el veritable autor, d'època posterior (s. V?), ens és desconegut.

3.16.1. Quan el text deixa la Mar d'Azov (ἡ Μαιώτις λίμνη) i passa a descriure les costes de la península de Crimea (ἡ Ταυρικὴ χερρόνησος), llegim: "des de Càzeca fins a Teodòsia, ciutat deserta, que també té un port, hi ha 280 estadis o bé 371/3 milles; i aquesta fou antigament una ciutat grega, colònia dels milesis, i el seu record es troba en moltes obres literàries. Ara, però, Teodòsia s'anomena en llengua alana o tàurica Ardabda, això és, la dels set déus".⁵⁹

© Θεοδοσία (Θεοδοσία) és l'actual Feodosija; antiga colònia milèsia, tal com indica el text, i la ciutat grega més occidental del regne bosporà, fou destruïda durant el s. II, fet que justifica l'adjectiu ἔρημον. La indicació τῆ Ἀλανικῆ ἤτοι τῆ Ταυρικῆ διαλέκτῳ suggereix una confusió del dialecte irànic dels alans amb la llengua dels taures, els antics pobladors de Crimea. Quant a Ἀρδάβδα = alan. *ard "déu" + avda "set"; un culte de set déus sembla remuntar-se a època escita (cf. Hrdt. 4, 59) i potser perviu a l'epopeia narta en el nom Avdîwag < *hafta-daivaka (vid. ABAJEV 1960:10-14; *IESOJa* I 60-62, 82-84 s.v. *ard*, *avd*, *Avdîwag*).

3.17. Ptolemeu.⁶⁰ A més d'altres obres sobre diverses ciències com ara les matemàtiques, l'astronomia o l'astrologia, l'alexandrí Claudi Ptolemeu (s. II) va escriure la "Iniciació a la cartografia de la terra" (Γεωγραφικὴ ὑφήγησις), una llista de més de 8.000 topònims amb la seva longitud i latitud, agrupats per províncies i contrades, que s'inspira en la "Correcció de la carta terrestre" (ἡ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος διόρθωσις) de Marí de Tir, avui perduda. Vet aquí un quadre introductori de les dades de Ptolemeu sobre els pobles alans:

ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία a l'oest del Don: § 3.17.1	ἡ ἐν Ἀσίᾳ Σαρματία entre el Don i el Volga: § 3.17.2	ἡ ἐν τῷ Ἰμαίῳ ὄρει Σκυθία a l'est del Volga: § 3.17.3
Ἀλαῦνοι Σκύθαι Ἀορσοί Ῥωξολανοί + Ῥακάλανοι τὸ Ἀλαῦνον ὄρος	Ἀσαῖοι	Ἀλανοὶ Σκύθαι Ἀλανορσοί Ἀορσοί + Ἀσιῶται τὰ Ἀλανὰ ὄρη

⁵⁸ Περίπλους Εὐξείνου Πόντου (ed. K. MÜLLER, *GGM* I, París 1855, pp. 402-423); *GrLit* 1045; BACHRACH 1973:49-50.

⁵⁹ *Perip. Pont. Eux.* 51 (ed. MÜLLER *GGM* I, p. 415): ἀπὸ δὲ Καζέκας εἰς Θεοδοσίαν, πόλιν ἔρημον, ἔχουσιν καὶ λιμένα στάδιοι σπ', μίλια λζ', γ'· καὶ αὕτη παλαιὰ ἦν Ἑλλὰς πόλις, τῶν Μιλησίων ἄποικος, καὶ μνήμη αὐτῆς ἐστὶν ἐν πολλοῖς συγγράμμασι. νῦν δὲ λέγεται ἡ Θεοδοσία τῆ Ἀλανικῆ ἤτοι τῆ Ταυρικῆ διαλέκτῳ Ἀρδάβδα, τουτέστιν ἐπτάθεος.

⁶⁰ Κλαύδιος Πτολεμαῖος (ed. C.F.A. NOBBE, I-II, Leipzig 1843-45; reimp. Hildesheim 1966); *GrLit* 896-904; KULAKOVSKIJ 1899:13-15; TÄUBLER 1909:19 n. 1; BACHRACH 1973:10-11.

3.17.1. A l'obra de Ptolemeu, el topònim *Σαρματία* designa tot l'est d'Europa fins a l'Escitàia (*Σκυθία*), que comença al Volga (*Ρᾶ*); i com que per a ell el Don (*Τάναϊς*) marca la frontera entre Europa i Àsia, distingeix entre una Sarmàtia europea i una d'asiàtica; segons el capítol sobre la Sarmàtia europea (*Geog.* 3, 5 = ἡ ἐν Εὐρώπῃ Σαρματία):

a) "la Sarmàtia també està envoltada per altres muntanyes, que s'anomenen: Teuce (o Peuce), els monts Amàdocs, el mont Budí (o Bodí), el mont Alaune, el mont Càrpat, com s'ha dit, els monts Venèdics i la part central dels monts Rípeus".⁶¹

b) "ocupen la Sarmàtia els més grans dels pobles: els vènedes al llarg de tot el golf Venèdic i, més enllà de la Dàcia, els peucins i basternes (o bastarnes); i al llarg de tota la costa de la Medtida, els iàzigues i roxolans, i, més a l'interior que aquests, els hamaxobis i els alaunes escites".⁶²

c) "tornant a la regió costera que es troba a continuació del golf Venèdic, l'ocupen els veltes; més amunt hi ha els hosis (o hosis), i després, els carbons, a l'extrem nord; a l'est d'ells, els careotes i sals, i sota seu, els agatirsos, i després els aorsos i pagirites; sota seu, els sàvars i boruscs fins als monts Rípeus".⁶³

d) "entre els hamaxobis i els roxolans hi ha els racalans".⁶⁴

© Segons el text, els roxolans (*Ρωξολανοί*) ocupaven la costa septentrional de la mar d'Azov (ἡ Μαιώτις) i, més al nord, hi havia els hamaxobis (*Ἀμαξόβιοι*) i els alaunes escites (*Ἀλαῦνοι Σκύθαι*), de ben segur associats a l'imaginari mont Alaune (τὸ Ἀλαῦνον ὄρος), localitzat en algun lloc de les estepes a l'oest del Don. C. MÜLLER va corregir les dues darreres formes en Ἀλανοὶ Σκύθαι & τὸ Ἀλανὸν ὄρος a partir de Marcià d'Heraclea (§ 3.14); cf. W. TOMASCHEK *RE* I [1893] 1298 s.v. *Alaunoi, Alaunon*: "die verdächtige Form Ἀλαῦνοι könnte höchstens als eine dialektische Nebenform gefasst werden"; en qualsevol cas, semblen alans, i cal no confondre'ls amb els Ἀλαῦνοι οἱ ἐν Νωρικῷ (*Geog.* 2, 14, 2), un poble celta. Els aorsos (*Ἀορσοί*) es troben prop de la mar Bàltica (*Οὐνεδικὸς κόλπος*), massa al nord (cf. Estrabó § 3.7.2). Sobre els seus veïns els Ἀγάθυρσοί & Παγυρίται, *vid.* respectivament Amm. 31, 2, 14 (= § 2.18.2) i Miquel el Gran (§ 14.7.1). Els Ῥακάλανοί (*v.l.* Ῥευκαναλοί) eren probablement també roxolans; cf. els Ῥευξίναλοι de la inscripció de Diofant (§ 3.21.a).

3.17.2. En parlar de la Sarmàtia asiàtica (*Geog.* 5, 9 = ἡ ἐν Ἀσίᾳ Σαρματία), és a dir, les contrades entre el Don i el Volga, Ptolemeu no esmenta els alans, però sí els aseus (*Ἀσαῖοι*): "en les regions tocant a la terra incògnita, es

⁶¹ Ptol. *Geog.* 3, 5, 15 (ed. NOBBE, vol. I, pp. 169-170): καὶ ἑτέροις δὲ ὄρεσι διέζωσται ἡ Σαρματία, ὧν ἐστὶ τὰ ὀνόματα (ἢ τε) Τεύκη (ἢ Πεύκη καὶ) τὰ Ἀμάδοκα ὄρη (καὶ) τὸ Βουδινὸν (ἢ Βωδινὸν) ὄρος (καὶ) τὸ Ἀλαῦνον ὄρος (καὶ) ὁ Καρπάτης ὄρος, ὡς εἴρηται (καὶ) τὰ Οὐνεδικὰ ὄρη (καὶ) τὰ Ῥ(ε)ίπαια, ὧν τὸ μέσον.

⁶² Ptol. *Geog.* 3, 5, 19 (ed. NOBBE, vol. I, p. 170): κατέχει δὲ τὴν Σαρματίαν ἔθνη μέγιστα οἷ τε Οὐνέδαι παρ' ὄλον τὸν Οὐνεδικὸν κόλπον καὶ ὑπὲρ τὴν Δακίαν Πευκῖνοι τε καὶ Βαστέρναι (ἢ Βαστάρναι)· καὶ παρ' ὄλην τὴν πλευρὰν τῆς Μαιώτιδος Ἰάζυγες καὶ Ῥωξολανοί, καὶ ἐνδοτέρω τούτων οἷ τε Ἀμαξόβιοι καὶ οἱ Ἀλαῦνοι Σκύθαι.

⁶³ Ptol. *Geog.* 3, 5, 22 (ed. NOBBE, vol. I, p. 171): πάλιν δὲ τὴν μὲν ἐφεξῆς τῷ Οὐνεδικῷ κόλπῳ παρκεανίτιν κατέχουσιν Οὐέλται· ὑπὲρ οὗς Ὁ(σ)οιοί (ἢ Ὁοιοί), εἶτα Κάρβωνες ἀρτικώτατοι· ὧν ἀνατολικώτεροι Καρεῶται καὶ Σάλιοι ὑφ' οὗς Ἀγάθυρσοί, εἶτα Ἀορσοί καὶ Παγυρίται· ὑφ' οὗς Σαύαροι, καὶ Βοροῦσκοι μέχρι τῶν Ῥιπαίων ὄρων.

⁶⁴ Ptol. *Geog.* 3, 5, 24 (ed. NOBBE, vol. I, p. 172): μεταξὺ δὲ τῶν Ἀμαξοβίων καὶ τῶν Ῥωξολανῶν Ῥακαλάνοι.

reparteixen la Sarmàtia els sàrmates hiperboris, sota d'aquests els sàrmates reials, el poble dels mòdoces i els sàrmates hipòfags [= que mengen cavalls] i, sota d'aquests encara, els zàcates, suardens i aseus; després, al curs septentrional del riu Tànais, hi ha el gran poble dels perièrbides, i al meridional, el poble dels iaxàmates".⁶⁵

© Sobre la hipòtesi Ἀσαῖοι = *As "alans", *vid.* § 1.2.1, així com Esteve de Bizanci (§ 3.6).

3.17.3. El capítol dedicat a l'Escítia que es troba deçà del mont Imàon (*Geog.* 6, 14 = ἡ ἐντὸς Ἰμάου ὄρους Σκυθία), això és, l'Àsia central a l'oest de l'Hindukush i de l'Himàlaia fins al Volga, és abundant en dades:

a) "les muntanyes de l'Escítia que es troba a l'interior del mont Imàon s'anomenen, les més orientals, [monts] dels hiperbòreus i els així anomenats [monts] Alans".⁶⁶

b) "es reparteixen tota la regió al nord d'aquesta Escítia, pròxima a la terra incògnita, els comunament anomenats alans escites, els suobens i els alanorsos; la regió sota d'aquests, setians, masseus i siebs; al llarg de la cara exterior de l'Imàon, els tectòsaces; encara tocant a les fonts més orientals del riu Ra, el roboscs, i sota seu, els asmans; a continuació, els paniards; sota seu, ja tocant al riu, la regió de Canodipsa, i sota d'ella, els coraxos; després, els òrgasos, i rera seu, fins al mar, els erims; a l'est d'aquests, els asiotes, després els aorsos i rera seu els iaxartes, un gran poble que viu al llarg del riu homònim fins a la part del seu curs tocant als monts Tapurs".⁶⁷

c) "al sud dels masseus i dels monts Alans hi ha els zarates i els sàsons".⁶⁸

d) "més amunt dels monts Anàreus i del mont Ascatanca es troben uns escites homònims, els anàreus, que estan sota els alanorsos, i els ascatanques, que estan més a l'est que els tapurs i arriben fins al mont Imàon".⁶⁹

© Els monts Alans (τὰ Ἀλανὰ ὄρη) semblen els monts Mugodzari, a les estepes dels kirguisos, prolongació natural del sud dels Urals al nord-est de la mar Càspia (actual Kazakhstan). Els alanorsos (Ἀλανορσοί: hàpax), un conglomerat d'alans i aorsos, potser en contacte amb pobles no "aris" (Ἀνάρεοι), i els alans escites (Ἀλανοὶ Σκύθαι) viuen al nord d'aquesta Escítia, a l'est del Volga; els

⁶⁵ Ptol. *Geog.* 5, 9, 16 (ed. NOBBE, vol. II, p. 41): κατανέμονται δὲ τὴν Σαρματίαν ἐν μὲν τοῖς πρὸς τῇ ἀγνώστῳ γῆ κλίμασιν οἱ Ὑπερβόρειοι Σαρμάται, ὑπὸ δὲ τούτους οἱ τε Βασιλικοὶ Σαρμάται, καὶ Μοδόκαι ἔθνος, καὶ Ἴπποφάγοι Σαρμάται, καὶ ἔτι ὑπὸ τούτους Ζακάται, καὶ Σουαρδηνοὶ καὶ Ἀσαῖοι· εἶτα παρὰ μὲν τὴν βόρειον τοῦ Τανάϊδος ποταμοῦ ἐπιστροφὴν Περιέρβιδοι, μέγα ἔθνος, παρὰ δὲ τὴν νότιον Ἰαξαμάται ἔθνος.

⁶⁶ Ptol. *Geog.* 6, 14, 3 (ed. NOBBE, vol. II, p. 123): ὄρη δὲ ὀνομάζεται τῆς ἐντὸς Ἰμάου ὄρους Σκυθίας τὰ τε ἀνατολικώτερα τῶν Ὑπερβορείων καὶ τὰ καλούμενα Ἀλανά.

⁶⁷ Ptol. *Geog.* 6, 14, 9-10 (ed. NOBBE, vol. II, p. 124): [9] κατανέμονται δὲ ταύτης τῆς Σκυθίας τὴν μὲν πρὸς ἄρκτους πᾶσαν ἐγγὺς τῆς ἀγνώστου οἱ κοινῶς καλούμενοι Ἀλανοὶ Σκύθαι, καὶ οἱ Σουοβηνοὶ, καὶ Ἀλανορσοί, τὴν δὲ ὑπὸ τούτοις Σαιτιανοί, καὶ Μασσαῖοι, καὶ Σῦηβοι, καὶ παρὰ τὸ Ἰμαον τὸ ἐκτὸς Τεκτόσακες, ἔτι δὲ παρὰ μὲν τὰς ἀνατολικώτερας τοῦ Ῥᾶ ποταμοῦ πηγᾶς Ῥόβοσκοι, ὑφ' οὓς Ἀσμανοί, [10] εἶτα Πανίαρδοι, ὑφ' οὓς ἤδη πρὸς τῷ ποταμῷ ἢ τε Κανοδιψᾶς χώρα, καὶ ὑπ' αὐτὴν Κόραξοι, εἶτα Ὀργασοὶ, μεθ' οὓς μέχρι τῆς θαλάσσης Ἐρύμμοι, ὧν πρὸς ἀνατολὰς Ἀσιῶται, εἶτα Ἀορσοὶ, μεθ' οὓς Ἰαξάρται μέγα ἔθνος παρὰ τὸν ὀμώνυμον ποταμὸν μέχρι τῆς πρὸς τοῖς Ταπούροις ὄρεσιν ἐπιστροφῆς.

⁶⁸ Ptol. *Geog.* 6, 14, 11 (ed. NOBBE, vol. II, p. 125): ὑπὸ δὲ τοὺς Μασσαίους καὶ τὰ Ἀλανὰ ὄρη Ζαράται καὶ Σάσωνες.

⁶⁹ Ptol. *Geog.* 6, 14, 13 (ed. NOBBE, vol. II, p. 125): τῶν δὲ Ἀναρέων ὄρων καὶ τοῦ Ἀσκατάγκα ὄρους ὑπέρκεινται οἱ ὀμώνυμοι Σκύθαι, Ἀνάρεοι μὲν ὑπὸ τοὺς Ἀλανορσοὺς, Ἀσκατάγκα δὲ ἀνατολικώτεροι τῶν Ταπουρέων καὶ μέχρι τοῦ Ἰμάου ὄρους.

Ἄορσοι i llurs veïns els sàrmates Ἀσιόται (hàrax = Ἄσιοι, Ἀσαῖοι?), en canvi, es troben de nou massa lluny, prop dels Ἰαξάρται, poble tocant al Syr-daryâ; cf. Estrabó (§ 3.7.2) & W. TOMASCHEK *RE* 11-2 [1893-94] 1281, 1285, 2659-60 s.v. Ἄλανα ὄρη, *Alanorsoi*, *Aorsoi*.

3.18. Sozòmenos.⁷⁰ Salamanes Hermeas Sozòmenos († ca. 450) va escriure, entre altres obres, una "Història Eclesiàstica" (Ἐκκλησιαστικὴ ἱστορία) en nou llibres dedicada a l'emperador Teodosi II, que tractava del període entre els anys 324 i 439.

3.18.1. Recolzat per tropes auxiliars (συμμαχίας προστεθείσης) el cèsar Constant, fill de l'usurpador Constantí III (407-411), va capturar i executar l'any 409 Dídim i Verenià, partidaris de l'emperador Honori a Hispània: "Constant, un cop enllestit aquest afer, va tornar amb el seu pare, després d'establir una guarnició dels seus soldats als passos que porten a Hispània; en demanar els hispans de vigilar-los ells mateixos, d'acord amb l'antic costum, no els ho va concedir. I aquesta fou després la causa de la ruïna d'aquells; car, en decaure el poder de Constantí, els vàndals, sueus i alans, pobles bàrbars, després de refer-se, van apoderar-se dels passos i van capturar molts forts i ciutats d'Hispània i de les Gàl·lies, així com els oficials de l'usurpador".⁷¹ Més endavant, llegim de nou: "car, en decaure el poder de Constantí, els vàndals, sueus i alans, pobles bàrbars, després de refer-se, van ocupar ràpidament el mont Pirineu, en escoltar que era una contrada florent i molt pròspera; i aquells als quals Constant havia confiat la custòdia del passos, després de desentendre-se'n, van passar a Hispània".⁷²

© Cf. COURTOIS 1955:38 n. 4; les tropes que van ajudar Constant a reduir els prohonorianians i van custodiar temporalment els passos pirinencs semblen els *Honoriaci* bàrbars d'Oros. *Hist.* 7, 40, 7-10, desconeguts per les altres fonts.

3.18.2. Geronci (Γερόντιος), nadiu de Britànnia, antic general de Constantí III i, després de revoltar-se contra aquest, *magister militum* de Màxim, un domèstic (οἰκεῖτος) seu a qui ell mateix havia entronitzat l'any 409 a Tàrraco, va veure's obligat a fugir de les Gàl·lies mentre assetjava el seu antic senyor a Arelate (Arles) a causa de l'avanç de Constanci, general d'Honori; aleshores, els seus soldats d'Hispània van decidir de matar-lo per aquest fracàs, atacant casa seva durant la nit: "ell, amb un alà familiar seu i uns quants esclaus, va occir més de tres-cents soldats, disparant amb arcs des del terrat. En faltar sagetes, però, els esclaus van fugir, llençant-se d'amagat daltabaix de la casa. Geronci, que podia haver-se salvat de la mateixa manera, va triar de no fer-ho, retingut per l'amor a la seva esposa Nunèquia. Cap a la matinada, en calar foc els soldats a la casa, atès que ja no tenia

⁷⁰ Σαλαμάνης Ἐρμείας Σωζόμενος (ed. *PG* 67 [1864] c. 843-1630); *GrLit* 1435-1436; *PLRE* II 1023-24 s.v. *Sozomenus* 2; *ByzTurc* I 317-318; KULAKOVSKIJ 1899:35 & 41; DIETERICH 1912[III]:113; BACHRACH 1973:54-55.

⁷¹ *Soz.* 9, 12, 2-3 (ed. *PG* 67, c. 1620): καὶ ὁ μὲν Κώνστας ταῦτα διαπραξάμενος, ἐπανήλθε πρὸς τὸν πατέρα, φρουρὰν καταστήσας ἀπὸ τῶν στρατιωτῶν τῆς ἐπὶ τὰς Σπανίας παρόδου· ἦν δεόμενοις Σπάνοις κατὰ τὸ ἀρχαῖον ἔθος φυλάττειν, οὐκ ἐπέτρεψεν.. ὁ καὶ αἴτιον γέγονε μετὰ ταῦτα τῆς ἀπωλείας τῶν τῆδε.. καταπεσοῦσης γὰρ τῆς Κωνσταντίνου δυνάμεως, ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς Οὐανδαλοὶ τε καὶ Σοῦίβοι καὶ Ἄλανοί, ἔθνη βάρβαρα, τῆς παρόδου ἐκράτησαν, καὶ πολλὰ φρούρια καὶ πόλεις τῶν Ἰσπανῶν καὶ Γαλατῶν εἶλον, καὶ τοὺς ἄρχοντας τοῦ τυράννου.

⁷² *Soz.* 9, 12, 7 (ed. *PG* 67, c. 1621): καταπεσοῦσης γὰρ τῆς Κωνσταντίνου δυνάμεως, ἀναλαβόντες ἑαυτοὺς Οὐανδαλοὶ τε καὶ Σοῦίβοι καὶ Ἄλανοί, σπουδῆ τὸ Πυρεναῖον ὄρος κατέλαβον, εὐδαίμονα καὶ πλουσιωτάτην τὴν χώραν ἀκούοντες· παρημεληκότων τε τῶν ἐπιτραπέζτων παρὰ Κώνσταντος τὴν φρουρὰν τῆς παρόδου, παρήλθον εἰς Ἰσπανίαν.

cap esperança de salvació, va tallar el cap, per voluntat seva, a l'alà que l'acompanyava".⁷³

© A continuació, Geronci va decapitar també la seva muller i va suïcidar-se (fets de l'any 411); sobre aquest personatge, *vid. PLRE II 508 s.v. Gerontius 5*, així com Olimpiodor (§ 3.15), probable font del passatge. El record del companyó alà, fidel fins a la mort, va portar BACHRACH 1973:54-55 a conjeturar que Geronci hauria allistat a les Gàl·lies "a very loyal Alan bodyguard", i fins i tot que els *Honoriaci* (*cf. § 3.18.1*) haurien estat també, almenys en part, alans, teoria que vol justificar amb el topònim Brèche d'Allanz (Hautes-Pyrénées); tot això és, ara per ara, excessiu.

3.19. Temisti.⁷⁴ El filòsof i orador Temisti (*ca. 317-388*), nadiu de Paflagònia però establert des del 337 a Constantinoble, va compondre nombrosos discursos dedicats als emperadors romans des de Constanci II (337-361) fins a Teodosi I (379-395).

3.19.1. En un passatge del seu discurs de reconeixement a l'emperador Teodosi per la pau i pel consolat l'any 383 del seu amic el general Saturní (*Orat. 16 Χαριστήριος τῷ αὐτοκράτορι ὑπὲρ τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ὑπατείας τοῦ στρατηγοῦ Σατορινίου*; amb data del dia 1 de gener del 383 segons *GrLit 1009*), explica que Gracià (375-83) "fou el primer que va gosar prendre consciència que la força dels romans no es trobava aleshores en el ferro, ni en les cuirasses i els escuts, ni en uns efectius innumbrables, sinó que calia una altra força i preparació, la que assisteix aquells qui regnen d'acord amb la voluntat de Déu i sense trasbals, sotmet tots els pobles i, de salvatges, els fa tornar civilitzats; davant d'ella sola reculen les armes, els arcs, els cavalls, l'arrogància escita, l'audàcia dels alans i la temeritat dels massagetes".⁷⁵

© Temisti sembla tenir presents aquí les bandes alanes que acompanyaven els visigots amb els que Saturní havia conclòs un *foedus* l'any 382 mentre exercia com a *magister militum per Thracias*, motiu pel qual Teodosi va atorgar-li el consolat.

3.19.2. Quan l'any 383/84 Temisti fou nomenat *praefectus urbis* per Teodosi i hom el va atacar pel fet que, essent com era un filòsof, ocupava una càrrec públic, ell va replicar amb un discurs la tardor del 384 (*cf. GrLit 1010*) contra els qui l'havien acusat d'acceptar-lo (*Orat. 34 Πρὸς τοὺς αἰτιασαμένους ἐπὶ τῷ δέξασθαι τὴν ἀρχήν*) en el qual es justificava recordant el cas de filòsofs anteriors que havien destacat per llurs serveis polítics, entre ells Arrià (Ἀρειανός) i Rústic (Ρούστικος): "així, doncs, no van menar els homes només fins a la tribuna, sinó fins a la seva

⁷³ Soz. 9, 13, 4-5 (ed. PG 67, c. 1624): ὁ δὲ, μεθ' ἑνὸς Ἀλανοῦ ἐπιτηδείου καὶ ὀλίγων οἰκετῶν, ἄνωθεν τοξεύων, ὑπὲρ τοὺς τριακοσίους ἀναιρεῖ στρατιώτας. ἐπιλειψάντων δὲ τῶν βελῶν, φεύγουσιν οἱ οἰκέται, καθέντες αὐτοὺς τοῦ οἰκήματος λάθρα. Γερόντιος δὲ τὸν ἴσον τρόπον διασωθῆναι δυνάμενος, οὐχ εἶλετο, κατασχεθεῖς ἔρωτι Νοννιχίας τῆς αὐτοῦ γαμετῆς. περὶ δὲ τὴν ἕω πῦρ ἐμβαλόντων τῇ οἰκίᾳ τῶν στρατιωτῶν, οὐκ ἔχων λοιπὸν σωτηρίας ἐλπίδα, ἐκόντος τοῦ συνόντος αὐτῷ Ἀλανοῦ ἀποτέμνει τὴν κεφαλὴν.

⁷⁴ Θεμιστίος (ed. G. DOWNEY & A.F. NORMAN *BT I-III* 1965-74); *GrLit* 1004-1014; *PLRE I* 889-894 s.v. *Themistius 1*; BOSWORTH 1977:229-232.

⁷⁵ Them. 16, 207 (ed. DOWNEY-NORMAN *BT I*, p. 297): ἐθάρρησε πρῶτος εἰς νοῦν ἐμβαλέσθαι μὴ κείσθαι Ῥωμαίοις τὴν δύναμιν τανῶν ἐν σιδήρῳ μηδὲ ἐν θώραξι καὶ ἀσπίσι, μηδὲ ἐν σώμασιν ἀναριθμητοῖς, ἀλλὰ δεῖν γὰρ ἑτέρας δυνάμεως καὶ παρασκευῆς, ἢ τοῖς κατὰ νοῦν τοῦ θεοῦ βασιλεύουσιν ἐκεῖθεν ἀσφορητὴ παραγίνεται, καὶ πάντα μὲν ἔθνη χειροῦται, πάντα δὲ ἡμέρα καθίστησιν ἐξ ἀγρίων, εἶκει δὲ αὐτῇ μόνῃ καὶ ὄπλα καὶ τόξα καὶ ἵπποι καὶ αὐθάδεια Σκυθικῆ καὶ τόλμα Ἀλανῶν καὶ ἀπόνοια Μασσαγетῶν.

tenda de general, car també van travessar com a generals romans les Portes Càspies, van expulsar els alans d'Armènia i van fixar els límits entre ibers i albanes; i després de tots aquests fets, van recollir-ne com a fruit el consolat *epònim*".⁷⁶

© Temisti generalitza, ja que, dels dos personatges, només l'estoic Quint Juni Rústic fou *consul ordinarius* el 162 i, en canvi, només Arrià va fer front als alans durant la incursió de l'any 135; cf. Arrià (§ 3.2.1) i Cassi Dió (§ 3.4.1). Tanmateix, les notícies sobre el pas de les Portes Càspies (cf. § 3.2.3) i les activitats d'Arrià al Caucas semblen verídiques; BOSWORTH 1977:231 proposa relacionar amb la presència d'Arrià a Ibèria el *bidaxs* Públic Agripa de la inscripció bilingüe d'Armazi (§ 11.3), que hauria estat un agent romà imposat a la cort de Farasmanes II per haver incitat els alans al saqueig.

3.20. Zòsim.⁷⁷ La "Història nova" (Νέα ἱστορία) en sis llibres del pagà Zòsim (ca. 500), comte i antic advocat del fisc segons Foci (*Bibl. cod.* 98, p. 84b, 4-5 Ζωσίμου κόμητος ἀπὸ φισκοσυνηγόρου), tractava de la història romana des d'August fins poc abans de la presa de Roma pels visigots l'any 410, però consagrava la major part de la seva obra, altrament inacabada, al període posterior a l'adveniment de Dioclecià; la seva font principal fou l'obra d'Olimpidor de Tebes (§ 3.15).

3.20.1. L'emperador Gracià (375-383), "convençut pels cortesans de palau, que tenen costum de corrompre el caràcter dels emperadors, després d'acollir alguns trànsfugues alans i d'incorporar-los a les seves tropes, els honorava amb nombrosos presents i trobava escaient de confiar-hi per als afers més urgents, fent poc cas del parer dels seus soldats"; *vid. el Pseudo-Aureli Víctor* (§ 2.19.1).⁷⁸

3.20.2. A finals del 405, el rei ostrogot Radagais (Ροδογάϊσος) va marxar contra Itàlia: "quan hom va anunciar-ho, la primera notícia va espavordir tothom; mentre que les ciutats havien renunciat a l'esperança i la mateixa Roma, en trobar-se en un perill extrem, estava espantada, Estilicó, després de prendre tot l'exèrcit establert a Ticínum de Ligúria (hi havia reunides trenta unitats) i tot els aliats alans i hunnes que va poder procurar-se, sense esperar l'atac dels enemics, travessà ell mateix el Danubi amb tot el seu exèrcit".⁷⁹

© Des de Ticínum de Ligúria (τῷ Τικίηνῳ τῆς Λιγυστικῆς, avui Pavia), Estilicó va fer aixecar el setge de Florència a Radagais i va destruir les seves forces

⁷⁶ Them. 34, 8 (ed. DOWNEY-NORMAN *BT* II, p. 218): τοιγαροῦν οὐκ ἄχρι τοῦ βήματος μόνου προήγαγον τοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ μέχρι τοῦ στρατηγίου, καὶ διέβαινον μὲν στρατηγοὶ Ῥωμαίων Πύλας Κασπίας, ἐξήλαυνον δὲ Ἄλανοὺς ἐξ Ἀρμενίας, ἔταπτον δὲ Ἰβηρσιν ὄρους καὶ Ἀλβανοὺς· ἐπὶ τούτοις ἅπασι τὴν ἐπώνυμον τῶν ὑπάτων ἀρχὴν ἔκαρποῦντο.

⁷⁷ Ζώσιμος (ed. F. PASCHOUD *CUF* I-III² 1971-1989); *GrLit* 1037-1038; *PLRE* II 1206 s.v. *Zosimus* 6; *ByzTurc* I 364-365; KULAKOVSKIJ 1899:27, 29 & 33; BACHRACH 1973:33, 35 & 52.

⁷⁸ Zos. 4, 35, 2 (ed. PASCHOUD *CUF* II², p. 299): τοῖς γὰρ περὶ τὴν αὐλὴν τὰ τῶν αὐτοκρατόρων ἦθη διαφθεῖρειν εἰωθόσι πειθόμενος, Ἄλανοὺς τινὰς αὐτομόλους δεξιόμενος καὶ στρατιαῖς ἐγκαταλέξας δωρεαῖς τε ἀδραῖς ἐτίμα καὶ θαρρεῖν ἤξιον τὰ πάντων ἀναγκαϊότατα, στρατιωτῶν λόγον ὀλίγον ποιοῦμενος.

⁷⁹ Zos. 5, 26, 4 (ed. PASCHOUD *CUF* III, p. 39): οὐ προσαγγελέντος ἢ μὲν πρώτη πάντας κατέπληξεν ἀκοή· τῶν δὲ πόλεων ταῖς ἐλπίσιν ἀπεγνωκότων, καὶ αὐτῆς δὲ τῆς Ῥώμης εἰς ἔσχατον οὔσης κινδύνου συνταραχθείσης, ἀναλαβὼν ὁ Στελίχων ἅπαν τὸ ἐν τῷ Τικίηνῳ τῆς Λιγυστικῆς ἐνιδρυμένον στρατόπεδον (ἦν δὲ εἰς ἀριθμοὺς συνειλεγμένον τριάκοντα) καὶ ὅσον οἶος τε γέγονε συμμαχικὸν ἐξ Ἄλανῶν καὶ Οὐννων περιποιήσασθαι, τὴν ἔφοδον τῶν πολεμίων οὐκ ἀναμείνας αὐτὸς ἐπεραιώθη τὸν Ἰστρον ἅμα παντὶ τῷ στρατεύματι.

a Fiesole l'estiu del 406. Zòsim és l'únic autor que esmenta auxiliars alans entre els romans, mentre que la presència d'hunnes (i també de gots) està més ben documentada; quant al pas del riu Danubi (Ἰστρος), és evidentment un error, potser explicable pel fet que l'autor hauria localitzat la batalla al lloc d'origen dels ostrogots; cf. la trad. PASCHOUD CUF III, p. 201 n. 56.

3.20.3. "Quan Arcadi -ja per sisena vegada- i Probus detenien el poder consular (406), els vàndals, després d'unir-se a sueus i alans i d'haver travessat aquests llocs (els passos dels Alps entre les Gàl·lies i Itàlia), van saquejar les províncies transalpines i, quan van haver-hi fet una gran matança, van esdevenir redutables fins i tot per a les legions de les Britànies, i les van compel·lir, per por que no marxessin també contra elles, a votar la proclamació d'usurpadors, és a saber, Marc (406), Gracià (406-407) i, després d'ells, Constantí (407-411)".⁸⁰

© Passatge fosc, de ben segur deformació del text d'Olimpiodor, altrament perdut; Zòsim sembla confondre la invasió del 406 a través del Rin (*vid.* Orosi § 2.33.2.d) amb el pas a la Gàl·lia transalpina d'alguns bàrbars escapats de la massacre de Fiesole (§ 3.20.2); cf. l'estudi acurat que en dóna la trad. PASCHOUD CUF III², p. 28-31 n. 119, així com COURTOIS 1955:38 n. 4.

Fonts epigràfiques gregues

3.21. *Varia epigraphica*.⁸¹ Vet aquí la referència a alguns testimonis epigràfics sobre alans, roxolans i aorsos que ens han estat accessibles, tot i que sovint només a través de notícies en bibliografia especialitzada:

a) la ciutat de Quersonès Tàurica va homenatjar *ca.* 107 aC Diofant, fill d'Asclepiodor, nadiu de Sinope i general del rei del Pont Mitridates VI Eupator, amb una corona d'or i una estatueta de bronze a l'acròpolis de la ciutat per la seva victoriosa campanya contra els escites de Crimea; una llarga inscripció en dues columnes recorda els esdeveniments i esmenta de passada el fet que el rei escita Palac (Παλάκου δὲ τοῦ Σκυθᾶν βασιλείος) s'havia atret com a aliat el poble dels reuxinals o roxolans (τὸ τῶν Ῥευξιναλῶν ἔθνος συνεπισπασαμένου); cf. Estrabó (§ 3.7.1.c).⁸²

b) l'any 1984, hom va trobar una llosa de pedra a la basílica medieval de Mangup (Crimea), potser procedent d'Òlbia, amb part d'una inscripció del s. I, en la qual un ciutadà desconegut enumerava els seus serveis en benefici de la seva polis; el fragment que ens n'ha pervingut, que esmenta una missió adreçada al legat de la província de Mèsia Tiberi Plauti Silvà Elià (*ca.* 60-67), parla al final d'una

⁸⁰ Zos. 6, 3, 1 (ed. PASCHOUD CUF III², p. 7): ἔκτον ἤδη τὴν ὑπατον ἔχοντος ἀρχὴν Ἀρκαδίου καὶ Πρόβου, Βανδίλοι Σηήβοις καὶ Ἀλανοῖς ἑαυτοὺς ἀναμίξαντες τούτους ὑπερβάντες τοὺς τόπους τοῖς ὑπὲρ τὰς Ἄλπεις ἔθνεσιν ἐλυμήναντο, καὶ πολὺν ἐργασάμενοι φόνον ἐπίφοβοι καὶ τοῖς ἐν Βρεττανίαις στρατοπέδοις ἐγένοντο, συνηγάκασαν δὲ, δέει τοῦ μὴ κατὰ σφᾶς προελθεῖν, εἰς τὴν τῶν τυράννων ὀρμησῆσαι χειροτονίαν, Μάρκου λέγω καὶ Γρατιανοῦ καὶ ἐπὶ τούτοις Κωνσταντίνου.

⁸¹ Documentació del material epigràfic:

- IAK = *Izvestija Arkheologičeskoj Kommissii* (Butlletí de la Comissió Arqueològica de S. Petersburg).

- IPE = B. LATYŠEV, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti Euxini Graecae et Latinae* I²-IV, S. Petersburg 1890-1916 (vol. I², 1916 = Tiras, Òlbia i Quersonès Tàurica; vol. II, 1890 = regne del Bòsfor; vol. IV, 1901 = suplement a I¹ & II; vol. III, inèdit = inscripcions en ceràmica).

- Syll.³ = W. DITTENBERGER, *Sylloge Inscriptionum Graecarum* I-IV, Leipzig 1915-1924³ (reimp. Hildesheim 1960).

⁸² IPE I² 352 = Syll.³ II 709.

ambaixada als "grandíssims reis d'Àdrsia" (τοὺς μεγίστους τῆς Ἀορσίας βασιλέ[ας]).⁸³

c) les 47 línies encara llegibles d'una gran llosa de marbre descoberta el 1985 a Kerç ens han conservat part de l'encomi d'un andònim però prominent estadista i militar del regne del Bòsfor en època de Sauromates I (93-123); dos passatges del text fan al·lusió a la partença de cabdills bàrbars locals per tal de concloure una aliança amb els alans.⁸⁴

d) una inscripció de Panticapèon, datada entre els anys 193 i 208, esmenta cert Ηρακας (§ 3.27), "intèrpret en cap dels alans" (ἀρχιερμηνεὺς Ἀλανῶν), fet que sembla evidenciar l'existència d'un petit cos local d'intèrprets que coneixia la llengua alana.⁸⁵

e) sengles inscripcions de Gorgípia i Panticapèon testimonien en data incerta els antropònims Αλανικος (§ 3.22) i Ρευσιναλος (§ 3.31).⁸⁶

Onomàsticon

3.22. Αλανικος

NP [m.] D Αλα[νικος?] IPE IV, 435, 12. — P Fill de *Χοσσοσ; inscripció de Gorgípia (§ 3.21.e). — I Completat per ZGUSTA (PN 332): "falls der Name richtig ergänzt ist, was sehr wahrscheinlich ist, handelt es sich zweifellos um ein Ethnikon zu dem wohlbekanntem Stammnamen Ἀλανοί".

3.23. Ἀρδαβούριος

NP [m.] D Ἀρδαβούριος Cand. fr. 1 et cet. (ll. *Ardabur*, *Ardaburius*), vid. PLRE II 135-38 s.v. *Ardabur iunior 1*, *Fl. Ardabur 3*. — P [1] Flavi Ardaburi, pare de Flavi Ardaburi Àspar i, per tant, alà; general a l'imperi d'orient, *magister utriusque militiae* (421-22/424-25) & cònsol (427) [2] Flavi Ardaburi Àspar (vid. § 3.24); [3] Ardaburi *iunior*, fill de Flavi Ardaburi Àspar i, per tant, alà; pretor (434), cònsol (447), *magister o comes rei militaris* (450/453), patrici (des del 453) & *magister utriusque militiae per Orientem* (453-66), mort l'any 471 (§ 3.3.1). — I Relacionat per MILLER (OÈ III 96) amb l'oss. *ard* "jurament" (cf. NB 21a; *Slav.* 131); més endavant ABAJEV (OJaF 155-56, 159; *Osn.* 280, 283; *IÈSOJa* I 60-62) va proposar un compost **ard-bewræ* "proveït de molt *ard*" (per a l'alà *ard*- "divinitat" < air. **arta-*, **arta-*, cf. Ἀρδάβδα § 3.16.1). Durant els ss. V-VI, però, hom troba molt sovint en documents grecs d'Egipte els antropònims Ἀρδαβούριος, Ἀρταβούρ, Ἀρταβούριος, que HUYSE 1990:31 interpreta com "Sohn des Artā", comparant l'element -βουρ- amb el gr. Σάβουρ pm. *šhpwhry* /šâbûr/ "fill del rei".

3.24. Ἀσπαρ

NP [m.] D Ἀσπαρ Cand. fr. 1 et cet. (ll. *Aspar*), vid. PLRE II 164-69 s.v. *Fl. Ardabur Aspar*. — P Flavi Ardaburi Àspar, general alà a l'imperi d'orient, *comes* i *magister utriusque militiae* (431-71), cònsol (434) & patrici (des del 451), fill de Flavi Ardaburi (§ 3.23), pare d'Ardaburi *iunior* (§ 3.23), Hermeneric (§ 3.26) i Patrici (§ 3.30), mort l'any 471 (§ 3.3.1). — I Comparat sovint amb l'iran.

⁸³ Cf. VINOGRADOV 1994:72-73 (inèdita).

⁸⁴ Cf. VINOGRADOV 1994:73-74 (inèdita).

⁸⁵ Ηρακας ἀρχιερμηνεὺς Ἀλανῶν IAK 40, 113, Nr. 28 *apud* ZGUSTA PN 96-97 (§ 110); cf. BACHRACH 1973:13.

⁸⁶ Αλαν[ικος? Χ]οσσοσ IPE IV 435, 12 & Ρευσιναλος Πατρισαλου IPE II 86², 4 *apud* ZGUSTA PN 332 (§ 759) & 335 (§ 765).

**aspabâra-* > ap. *asabâra* > pm. *aswâr* "genet" (NB 46; *Slav.* I 132; *Sarm.* 85); hipòtesi alternativa d'ABAJEV (*OJaF* I 182; *Osn.* 304; *IËSOJa* I 483) a partir d'un escito-sàrmata **spar-* > oss. dig. *æfsærun* "avançar, atacar".

3.25. Γώαρ

NP [m.] **D** Γώαρ *Olimp.* fr. 17 = *Phot. Bibl.* cod. 80, p. 58b, 20 // *Goare* [abl.sg.] *Greg. Tur. Hist. Franc.* 2, 9; *vid. PLRE* II 514-15. — **P** Cabdill alà a les Gàl·lies a principis del s. V (§§ 3.15.1.b & 4.14.1.a). — **I** Segons ABAJEV (*OJaF* 154, 166; *Osn.* 278, 289), d'una forma *go-ar* "que obté ramat" (*cf. OË* III 96 etim. no irànica; NB 116b; *Slav.* I 135); a causa de la variant *Gochar*, hom l'ha considerat idèntic a *Eochar* (§ 2.48).

3.26. Ἑρμενάρηχος

NP [m.] **D** Ἑρμενάρηχος, Ἑρμενέριχος *Cand.* fr. 1 et cet. (ll. *Herminericus*); *vid. PLRE* II 549. — **P** Hermeneric, fill de Flavi Ardaburi Àspar (§ 3.24) i, per tant, alà; cònsol l'any 465 (§ 3.3.1). — **I** Antropònim ostrogot; *vid. O. SEECK RE* VIII 1 [1912] 735-736 s.v. *Hermenericus*.

3.27. Ηρακας

NP [m.] **D** Ηρακας *IAK* 40, 113, Nr. 28. — **P** Intèrpret en cap dels alans (s. II-III); inscripció de Panticapèon (§ 3.21.d). — **I** Pronunciació amb itacisme /*irakas*/ < **aryaka-* (*Slav.* I 138, 171; *OJaF* 156; *Osn.* 281; *PN* 96-97; *GERSHEVITCH* 1955:486 n. 1; *Sarm.* 80); sobre els problemes, però, d'una evolució air. **ary-* > alà **ir-*, *vid. §* 1.1.3 n. 16.

3.28. Μαζαία

NP [f.] **D** Μαζαία *Luc. Tox.* 44-46, 51-53. — **P** Filla de l'alana Mastira i de Leucànor, rei del Bòsfor (§ 3.13.1). — **I** Personatge imaginari; relacionat per MILLER, igual que els antropònims *Μαζις* & *Μαζους* (Panticapaeum ^{IV}), amb l'av. *maz-* "gran"; aquesta arrel, però, no està documentada en osset (*Slav.* I 113, 141; *OJaF* I 173; *Osn.* 296; *PN* 112); segons SCHMEJA 1974:381, fem. de *Μαζαίος* (*vid. F. STÄHELIN RE* XV 1 [1931] 1-2 s.v.), hipocorístic de **Mazda-* (*cf. NB* 201a; *Μάστειρα* § 3.29).

3.29. Μάστειρα

NP [f.] **D** Μάστειρα *Luc. Tox.* 51. — **P** Alana, muller de Leucànor, rei del Bòsfor, i mare de Mazea (§ 3.13.1). — **I** Personatge imaginari; recorda l'antropònim *Μασταρους* (Panticapaeum; aet. Rom.), segons VASMER (*Slav.* 142 & 191) potser la "Kurzform" d'un nom *Mazdâvara-* "dem M. wohlgefällig" o semblant; ZGUSTA (*PN* 115-17) ho considera improbable perquè demana un context zoroàstric inexistent; etimologia alternativa a partir de l'estirp **mast-* (*Μαστας*, *Μαστους*, *Μαστουνος*, *Μασταρους*), de l'oss. *mast*, *mæst-* "amarg(or), còlera" (*OJaF* I 173; *Osn.* 295; *IËSOJa* II 76-77 "gnevnyj"; *PN* 117 "zornig").

3.30. Πατρίκιος

NP [m.] **D** Πατρίκιος *Cand.* fr. 1 et cet. (ll. *Patricius*, *Patriciolus*); *vid. PLRE* II 842-43 s.v. *Iulius Patricius* 15. — **P** Juli Patrici, fill de Flavi Ardaburi Àspar (§ 3.24) i, per tant, alà; cònsol (459) & cèsar (470-71), potser mort l'any 471 (§ 3.3.1). — **I** Antropònim romà; del ll. *patricius* "patrici".

3.31. Ρευσιναλος

NP [m.] **D** Ρευσιναλος Παιρισαλου *IPE* II, 86², 4. — **P** Fill de Παιρισαλος; inscripció de Panticapèon (§ 3.21.e). — **I** JUSTI (*NB* 260b) "der Rôxolane"; comparat amb l'etnònim 'Ρευξίναλοι (§ 3.21.a) per VASMER (*Slav.* 147; *cf. PN* 335).

3.32. Σπαδίνης

NP [m.] **D** Σπαδίνης Strab. 11, 5, 8. — **P** Rei (βασιλεύς) dels aorsos a mitjan s. I aC (§ 3.7.2.b). — **I** R. SCHMITT (*cf. MAYRHOFER* 1973:293-94) **Spâd-ina-*, hipocorístic d'un antropònim compost amb **spâda-* "exèrcit" (*cf. elam. Ka-ri-na* = ap. **Kâr-ina-*, amb l'ap. *kâra-* "exèrcit"); *cf. Σπαδακος* (Olbia) & *Σπαδάγας* (Απ. *Peripl.* 11, 3) per al primer element (*NB* 306b; *Slav.* 150, 172; *OJaF* 182; *Osn.* 303; *IËSOJa* I 479; *PN* 218; *Sarm.* 86); sobre el personatge, *cf. E. OBST RE* IIIA₁ [1927] 1258 s.v.

3.33. Τάσιος

NP [m.] **D** Τάσιος Strab. 7, 3, 17. — **P** Cap (ἡγεμῶν) dels roxolans a finals del s. II aC (§ 3.7.1.c). — **I** Etimologia desconeguda (*NB* 323a); improbable VASMER (*Slav.* 151) "etwa zu awest. *tāšya-* 'stärker'?".

IV. FONTS LLATINES MEDIEVALS

4.1. Els alans i l'Europa medieval. S'imposa una clara divisió del capítol en dos blocs:

a) fonts literàries dels s. VI–IX referents a fets de l'època de les grans invasions o del període immediatament posterior;

b) fonts literàries dels s. XIII–XIV, consistents en la seva major part en relats de viatgers occidentals (esp. franciscans) a l'Àsia Central i l'Extrem Orient en època de l'imperi mongol.

Fonts literàries llatines medievals (s. VI-IX)

4.2. Introducció. La tradició cronogràfica alto-medieval, que continua les obres d'Eusebi, Jeroni i Pròsper, recull –sovint literalment– dades històriques i geogràfiques tocant als alans que remunten a autors anteriors (esp. Orosi i Hidaci, posteriorment Isidor); per tal motiu, la gran quantitat de testimonis a l'abast presenta una utilitat limitada i només alguns treballs (esp. *Chronica Gallica*, Jordanes) incorporen dades noves a les ja conegudes, mentre que el testimoni d'altres (Gregori de Tours, Pseudo-Fredegari, *Liber Historiae Francorum*), tot i la seva novetat, és poc digne de crèdit. Per norma general, a mesura que les fonts s'allunyen en el temps del període de les invasions, les notícies són cada vegada més escarides i de menys qualitat; endemés, per bé que hom ha volgut veure en alguns autors (Martí de Braga, Pseudo-Venanci Fortunat) evidències de la supervivència d'alans a l'Europa del s. VI, aquestes no són en absolut conclouents.

4.3. Beda¹. Sacerdot i monjo a la regió de Northumberland, al nord d'Anglaterra, Beda el Venerable (672/3-735), gràcies a una vida consagrada a l'estudi, va deixar una extensa obra, sovint destinada als seus deixebles i per tant de caire didàctic, que permet de considerar-lo com l'erudit més destacat de tota la llatinitat alt-medieval.

4.3.1. La crònica incorporada com a capítol 66 al seu llibre "Sobre la cronologia" (*De ratione temporum*), que va elaborar a partir de gran quantitat de fonts tardanes, conté aquestes breus al·lusions als alans:

a) l'any 4338 AM, "Teodosi, nomenat emperador per Gracià, venç els innombrables pobles escites dels alans, hunnes i gots en molts i grans combats" (379 dC); *vid.* Marcel·lí (§ 4.22.1.a) & Orosi (§ 2.33.2.a).²

b) l'any 4362 AM, "els gots ataquen Itàlia, els vàndals i els alans les Gàl·lies"; *vid.* Isidor (§ 4.17.2.a).³

c) l'any 4403 AM, "els ferotges pobles dels vàndals, alans i gots, passant a l'Àfrica, van devastar-ho tot a sang i foc amb els seus pillatges, al mateix temps que amb l'heretgia arriana" (segueix la mort de Sant Agustí d'Hispana el 430 dC); *cf.* Possidi (§ 2.38.1); per a BACHRACH 1973:75 n. 2, testimoni d'arrianisme entre els alans.⁴

4.3.2. Un passatge de la *Historia Ecclesiastica gentis Anglorum* interessa el nostre estudi: "l'any 407 de l'encarnació del Senyor, mentre era emperador Honorio August, fill menor de Teodosi, en el lloc 44 des d'August, dos anys abans de la invasió de Roma per Alaric, rei dels gots, quan els pobles dels alans, sueus, vàndals i molts altres més, en anihilar els francs després de creuar el Rin, van saquejar totes les Gàl·lies, Gracià, un ciutadà, fou nomenat emperador i morí a les Britànies"; *cf.* Orosi (§ 2.33.2.d).⁵

4.4. Berengaude.⁶ Ens ha pervingut una *Expositio Apocalypsis*, atribuïda a sant Ambrós (§ 2.17), però obra d'un autor del s. IX que un acrònim identifica amb el nom de Berengaude; segons aquest comentari, les deu banyes de la bèstia d'Apoc. 17, 12, que són deu reis, "representen els reialmes pels quals fou destruït l'imperi romà; car primer, per si mateix, hom va separar-ne la part asiàtica, però després els sarraïns la van subjugar tota; els vàndals van reclamar per a si l'Àfrica, els gots Hispania, els longobards Itàlia, els burgundis la Gàl·lia, els francs la

¹ *Beda Venerabilis* (*Chron.* ed. Th. MOMMSEN MGH AA XIII 1898, pp. 247-327; *Hist.* ed. + trad. J.E. KING LCL I-II 1972-73); *LatLitMitt* I 79-83; *Eurasia* 34.

² *Beda Chron.* 452 (ed. MOMMSEN MGH AA XIII, p. 298): *Theodosius a Gratiano imperator creatus maximas illas Scithicas gentes, hoc est Halanos, Hunos et Gothos magnis multisque proeliis vincit.*

³ *Beda Chron.* 465 (ed. MOMMSEN MGH AA XIII, p. 300): *Gothi Italiam, Vandali atque Halani Gallias adgrediuntur.*

⁴ *Beda Chron.* 480 (ed. MOMMSEN MGH AA XIII, p. 302): *effera gens Vandalorum, Halanorum et Gothorum ab Hispaniis ad Africam transiens omnia ferro flamma rapinis, simul et Arriana impietate foedavit.*

⁵ *Beda Hist.* 1, 11 (ed. KING LCL II, p. 52): *anno ab incarnatione Domini quadringentesimo septimo tenente imperium Honorio Augusto filio Theodosii minore loco ab Augusto quadringentesimo quarto, ante biennium Romanae inruptionis quae per Halaricum Regem Gothorum facta est, cum gentes Halanorum, Suevorum, Vandalorum, multaeque cum his aliae protritit Francis, transito Hreno, totas per Gallias saevirent, apud Britannias Gratianus municeps tyrannus creatur et occiditur.*

⁶ *Berengaudus* (ed. PL 17 c. 763-970); *cf.* introd. a PL 17, c. 763-764; *Eurasia* 36.

Germània, els hunnes Pannònia, mentre que els alans i els sueus van devastar moltes contrades que estaven sotmeses a llur domini".⁷

4.5. Cassiodor.⁸ Flavi Magne Aureli Cassiodor (ca. 485-580), després d'ocupar diferents càrrecs administratius sota Teodoric el Gran i altres reis ostrogots, va retirar-se al monestir de Vivàrium, que ell mateix havia fundat i que va convertir en el primer centre cultural de la Itàlia del seu temps; entre els seus escrits hi ha una crònica des d'Adam fins a l'any 519 & una "Història dels gots" (*De origine actibusque Getarum*), que només ens ha pervingut en el resum que en féu Jordanes (§ 4.19).

4.5.1. Dos passatges de la *Chronica* esmenten els alans:

a) durant el sisè consolat d'Arcadi i el de Probus (any 406), "els vàndals i els alans, després de creuar el Rin, van entrar a les Gàl·lies" (cf. Pròsper § 2.39; *LatLit* IV.2 96).⁹

b) durant el consolat de Rustici i Olibri (any 464), "el rei dels alans Beorgor (§ 2.47) fou mort a Bergamo pel patrici Ricimer" (cf. *Fasti Vindobonenses priores* § 2.26).¹⁰

4.5.2. Sota el nom de Cassiodor ens ha pervingut una versió llatina del "Sobre la guerra jueva" de Flavi Josep; el passatge d'aquesta referent als alans, traducció literal de l'original, no aporta res de nou al text grec (*vid.* § 3.12.2); cf. en canvi [Hegesip] (§ 2.4).¹¹

4.6. *Chronica Gallica.*¹² Hom designa sota el nom de *Chronica Gallica* tres obres anònimes diferents, editades per Th. MOMMSEN de manera conjunta: la

⁷ Berengaud. *Exp. Apoc.* 17, 12 (ed. PL 17, c. 914): *significant quippe ea regna, per quae Romanum imperium destructum est. partem namque Asiae per se primitus abstulerunt: postea vero Saraceni totam subegerunt: Vandali Africam sibi vindicaverunt, Gothi Hispaniam, Longobardi Italiam, Burgundiones Galliam, Franci Germaniam, Hunni Pannoniam: Alani autem et Suevi multa loca depopulati sunt, quae eorum subiacebant ditioni.*

⁸ Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator (*Chron.* ed. Th. MOMMSEN MGH AA XI 1894, pp. 120-161; *LatLit* IV.2 92-109; *Eurasia* 30-31).

⁹ Cassiod. *Chron.* 1177 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 154): *his cons. (= Arcadius VI et Probus) Vandali et Alani transiecto Rheno Gallias intraverunt.*

¹⁰ Cassiod. *Chron.* 1278 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 158): *his cons. (= Rusticius et Olybrius) rex Halanorum Beorgor apud Pergamum a patricio Ricimere peremptus est.*

¹¹ Cassiod. *Ios. Bell. Iud.* 7, 42 (apud *Eurasia* 30-31): *alanorum autem natio quod quidem scithae sunt iuxta flumen tanain et meotides paludes sedes habentes iam quodam loco memoravimus. his vero temporibus inito consilio ut terram medicam & ulterius praedandi causa pervaderent cum rege hyrcanorum colloquuntur. nanque is est illius transitus dominus: quem rex alexander ita fecerat ut portis ferreis clauderetur. aditu autem sibi praebito universi nihil suspicantibus medis incumbunt: eorumque fines populosos omni genumque pecorum plenus diripiebant: cum resistere nullus auderet. nam qui regnum eius terrae obtinebat Pacorus metu percusses in difficiliora loca refugiens caeteris quidem bonis omnibus cesserat: vix autem ab illis coniugem ac concubinas captas datis centum talentis redemerat. summa ergo facultate sine pugna praedabundi et usque ad armeniam vastantes omnia processere. eius autem rex tyridatis erat. qui cum his obvius bello conflisset: non multum abfuit quo vivus in illa acie caperetur. procul enim quidam misso laqueo circumdatum tracturus fuerat nisi celeriter gladio rupisset laqueum atque ita fugisset, illi autem pugna multo magis efferati terram quidem depopulati sunt: magnam vero hominum multitudinem aliamque ducentes praedam exutroque regno ad sua domicilia redire.*

¹² *Chronica Gallica a. 452-511* (ed. Th. MOMMSEN MGH AA IX 1892, pp. 629-666); cf. MGH AA IX, pp. 617-628; *LatLit* IV.2 499-500 & 647; *Eurasia* 29-30.

Narratio de imperatoribus domus Valentinianae et Theodosianae, el *Chronicon ad annum CCCCLII sive Imperiale vel Pithoeanum* & el *Chronicon ad annum DXI*.

4.6.1. Segons un passatge de la *Narratio*, durant el regnat de l'emperador Honori (393-423) "les Gàl·lies i les Hispànies foren arrasades i completament destruïdes per les nacions bàrbares dels vàndals, sueus i alans"; cf. el text d'Orosi (§ 2.33.2.c).¹³

4.6.2. El *Chronicon Pithoeanum*, atribuït erròniament a Pròsper (§ 2.39), conté algunes dades interessants que és l'única font a transmetre'ns:

a) l'any 409 (16 d'Honori = Olimp. 297), "els vàndals i els alans van devastar part de les Gàl·lies, mentre el tirà Constantí (l'usurpador Constantí III, 407-411) ocupava allò que en restava".¹⁴

b) l'any 440 (17 de Valentinià III = Olimp. 305 = 2460 *ab Abraham*), "els camps abandonats de la ciutat de Valentina (Valence) són lliurats als alans que manava *Sambida* (§ 4.47) per tal que se'ls reparteixin".¹⁵

c) l'any 442 (19 de Valentinià III = Olimp. 306), "els alans, als quals havien estat lliurades pel patrici Eci terres de la Gàl·lia Ulterior per a repartir-se-les amb els habitants, en oposar-s'hi aquests, els sotmeten amb les armes i s'apoderen de la terra per la força després d'expulsar-ne els propietaris".¹⁶

© Els passatges [b] & [c] forneixen un dels pocs testimonis de *foedus* entre els alans i l'imperi romà (cf. COURCELLE 1964:159; MUSSET 1965:286-88). Hem de distingir entre [b] la banda de Valence (*Valentina*), a la vall del Ròdan (Gàl·lia Narbonesa) i [c] una segona a la Gàl·lia Ulterior, potser la de Sangifan, establert a Orleans l'any 451 (Jordanes § 4.19.2.a). Una llarga sèrie d'estudiosos creu que aquest darrer grup es trobava llavors a les ordres del rei Gðar que, d'acord amb Gregori de Tours (§ 4.14.1.a), havia creuat el Rin l'any 406 (cf. LEVISON 1903:133-40; THOMPSON 1956:66 n. 13; MUSSET 1965:288; BACHRACH 1967:481 & 1973:63; *PLRE* II 514-15 s.v. *Goar*). L'lur argument principal és la identificació de Gðar amb Èocar, rei dels alans ca. 445 al *tractus Armoricanus* (Constanci de Lió § 2.23.1); no hi ha, però, cap evidència que ho confirmi (cf. COURTOIS 1955:47 n. 3), i cal veure-hi només una conjectura. GOFFART 1980:111-13 proposa que *deserta rura* no significa «camps abandonats» o «erms», sinó «propietats registrades que no han satisfet els impostos», de manera que l'assentament d'alans hauria estat una solució d'Eci per a recuperar el control de la regió, perdut després d'una revolta dels bagaudes, instigada pel cabdill *Tibatto*, l'any 435 (vid. *Pith.* 117, 119 & 123, ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 660).

4.6.3. La *Chronica ad annum DXI*, atribuïda per error a Sulpici Sever (†420), recull diverses notícies de fonts anteriors, sobretot d'Hidaci, que no aporten res de nou:

¹³ *Narr. Imp.* 6 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 630): *Galliae Hispaniaeque a barbaris nationibus Wandalis Suebis Alanis excisae funditusque deletae sunt.*

¹⁴ *Pith.* 63 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 654): *Gallarum partem Vandali atque Alani (alandi LM¹B) vastavere: quod reliquum fuerat, Constantius tyrannus obsidebat.*

¹⁵ *Pith.* 124 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 660): *deserta Valentinae urbis rura Alanis, quibus Sambida praeerat, partienda traduntur.*

¹⁶ *Pith.* 127 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 660): *Alani, quibus terrae Galliae ulterioris cum incolis dividendae a patricio Aetio traditae fuerant, resistentes armis subigunt et expulsis dominis terrae possessionem vi adipiscuntur.*

a) el desè any d'Honori i Arcadi (406), "els alans, vàndals i sueus van penetrar a les Gàl·lies"; cf. Orosi (§ 2.33.2.d).¹⁷

b) el segon any d'Honori i Teodosi II (408), "els alans, vàndals i sueus van penetrar a les Hispànies l'era 446"; vid. Hidaci (§ 2.27.1.a) *aera CCCCXLVII*; cf. Isidor (§ 4.17.1.d).¹⁸

c) el cinquè any d'Honori i Teodosi II (412), "els alans van repartir-se la Cartaginesa i la Lusitània, i la part dels vàndals que s'anomenaven silings van ocupar la Bètica; els vàndals restants van repartir-se Galícia amb els sueus"; vid. Hidaci (§ 2.27.1.b).¹⁹

d) el desè any d'Honori i Teodosi II (417), "assassinat Ataülfa a Barcelona, Vàl·lia regna sobre els gots; tot seguit, després de fer la pau amb el patrici Constanci, lluita contra els alans i els vàndals, que ocupaven la Lusitània i la Bètica"; vid. Hidaci (§ 2.27.1.c).²⁰

e) l'onzè any d'Honori i Teodosi II (418), "Vàl·lia extermina els alans junt amb llur rei Adac i els silings que hi havia a la Bètica"; vid. Hidaci (§ 2.27.1.d); sobre *Addac*, vid. § 2.46.²¹

4.7. *Compilatio cod. Matr. F 86*.²² El foli 5 del codex *Matritensis bibl. nat. F 86, saec. XII*, conté un breu còmput cronològic de regnats (a partir dels jutges d'Israel) i de les sis edats augustinianes, atribuït per error a Isidor (§ 4.17), que dóna la sorprenent notícia –no esmentada per cap altra font– que "a Hispània hi hagué dos reis dels alans".²³

4.8. *Continuatio Prosperi Havniensis*.²⁴ El còdex *Havniensis bibl. regiae antiquae n° 454, saec. XII-XIII*, que conté les cròniques de Jeroni (§ 2.29) i Pròsper (§ 2.39), presenta, tant dins del text de Pròsper com al marge d'aquest, una sèrie d'afegitons, en bona part manllevats d'Isidor (§ 4.17) i introduïts durant la primera meitat del s. VII.

4.8.1. Al marge de dues entrades del text de Pròsper trobem aquestes notícies:

a) durant el consolat d'Arcadi i Probus (any 406), "els vàndals, amb llur rei Gunderic, després de travessar el Rin devasten tota la Gàl·lia en una cruel persecució, en companyia dels alans, poble igual a ells en costums i ferotgia [sota

¹⁷ *Chron. a. DXI 547* (ed. MOMMSEN MGH AA IX, p. 653): [*Alani et Wandali et Suevi Gallias ingressi sunt.*]

¹⁸ *Chron. a. DXI 552* (ed. MOMMSEN MGH AA IX, p. 655): [*Alani, Wandali et Suevi Hispanias ingressi era CCCCXLVII.*]

¹⁹ *Chron. a. DXI 557* (ed. MOMMSEN MGH AA IX, p. 655): [*Alani Carthaginiensem et Lusitaniam sortiuntur: et pars Wandalarum qui Silingi dicebantur Baeticam insederunt: reliqui vero Wandali cum Suevis Gallaeciam sortiti sunt.*]

²⁰ *Chron. a. DXI 562* (ed. MOMMSEN MGH AA IX, p. 655): [*occiso Ataulfo apud Barcinonam Valia regnat Gothis: qui mox pace cum Constantio patricio facta Alanis et Wandalis, qui Lusitaniam et Baeticam tenebant, bellum infert.*]

²¹ *Chron. a. DXI 564* (ed. MOMMSEN MGH AA IX, p. 655): [*Valia extinguit Alanos cum rege eorum Addace et Silingos qui erant Baetica Wandali.*]

²² *Compilatio cod. Matr. F 86* (ed. Th. MOMMSEN MGH AA XI 1894, p. 376 = *Additamentum VII*).

²³ *Comp. Matr. F 86* (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 376): *et ex Alanis fuere in Hyspania reges II.*

²⁴ *Continuatio Prosperi Havniensis* (ed. Th. MOMMSEN MGH AA IX 1892, pp. 298-339); cf. MGH AA IX, pp. 266-271; *Eurasia 27*.

Arcadi i Probus, el dia abans de les calendes de gener de l'any 1162 de la fundació de Roma]"²⁵

b) durant el consolat d'Opilió i Vincomal (any 453), "Torismot, rei dels gots, després de la mort del seu pare va sotmetre els alans amb una guerra".²⁶

© Com observa COURTOIS 1955:38 n.3, l'any *MCLXII ab urbe condita* és el 409, mentre que el (sisè) consolat d'Arcadi i el de Probus correspon al 406, data confirmada per Pròsper (§ 2.39) i la tradició posterior. L'expressió *secum in comitatu Alanis ... collocatis* suggereix potser una aliança alano-vàndala des del principi de la irrupció a les Gàl·lies. El segon text informa de la submissió pel visigot *Thorismotus* (r. 451-53) d'un grup d'alans sense determinar, probablement el d'Orleans (cf. Jordanes § 4.19.2.b & Gregori de Tours § 4.14.1.b; BACHRACH 1967:482 n. 24).

4.9. *Cosmographia Anonyma*.²⁷ Un autor anònim del s. V/VI, conegut per la tradició tardana com Ètic (*Aethicus*), va compondre una cosmografia en dues parts, a partir de les obres de Juli Honori (§ 2.28) i Orosi (§ 2.33), respectivament.

4.9.1. Dos passatges esmenten els alans:

a) el primer és una llista de pobles de l'oceà occidental plagada d'errors i manllevada d'Honori (vid. § 2.28.1), que hom va completar amb nous etnònims –turingis, alamans (potser en comptes dels *Iuthungi* d'Honori), hunnes, rugis, etc.–, així com amb els habitants del *limes Armoricianus* o el mateix senat i poble de Roma.²⁸

b) en l'altre, trobem una còpia gairebé literal de la notícia que dona la *Chorographia* d'Orosi (vid. § 2.33.1) sobre els límits d'Europa.²⁹

4.10. *Discriptio Terrarum*.³⁰ Els fol. 57^v-61^r del còdex miscel·lani *Albigensis 29, saec. VIII*, originari d'Hispania o potser de la Septimània, contenen una breu "Descripció de la terra" extractada de la *Chorographia* d'Orosi, que reproduïx literalment, amb alguns errors, el passatge d'aquella referent a *Alania* (vid. § 2.33.1).³¹

²⁵ *Cont. Prosp.* 406 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 299): *Wandali rege Gunderico transito Reno totam Galliam crudeli persecutione vastant collocatis secum in comitatu Alanis gente moribus et ferocitate aequali [Arcadio et Probo pridie kl. Ianuarii. ab urbe condita anni MCLXII].*

²⁶ *Cont. Prosp.* 453 (ed. MOMMSEN *MGH AA IX*, p. 302): *Thorismotus rex Gothorum post mortem patris Alanos (salanos H) bello perdomuit.*

²⁷ *Cosmographia Anonyma* (ed. A. RIESE, *GLM*, Heilbronn 1878, pp. 71-103); *LatLit IV.2* 124-125; *Eurasia* 30, 37,

²⁸ *Cosm. Anon.* 1, 26 (ed. RIESE, *GLM*, p. 84):

Oceanus occidentalis habet gentes:

Gotos	Alanos	limitem Armo-	Gippidas	†Gypeos	†Varros
Turingos	Francos	ricianum	Armolaos	Hunnos	Tungros
Herulos	Alamannos	Morinos	†manianos	†Saturianos	Basternas
Sarmatas	Tolosantes	Amsibarios	Quadi Vastos	†Franciscanos	Carpi Gotos
Marcomannos	gentes VIII. po-	Langiones	Ne Capi Dulos	Rugos	Senatum popu-
Langobardos	pulum Narbo-	Burgundiones	Hettios	Hasmos	lumque Romanum
Suevos	nensem qui				gentemque togatam
	sunt gentes VIII				

²⁹ *Cosm. Anon.* 2, 21 (ed. A. RIESE, *GLM*, p. 95) = *Oros. Hist.* 1, 2, 52-53.

³⁰ *Discriptio Terrarum* (ed. F. GLORIE *CC CLXXV* 1965, pp. 473-487).

³¹ *Discr. Terr.* 19 (foli 60^r del còdex *Albigensis 29* = ed. GLORIE *CC CLXXV*, p. 479): *ab oriente Alania est, in medio Datia ubi et Gothya, deinde Germania est ubi plurimam partem Suevi tenent; eorum gentes sunt liiii.*

4.11. Ermenric.³² Una llarga carta del monjo Ermenric d'Ellwangen (ca. 814-874) a Grimald, abat de St. Gall, dedicada sobretot a qüestions gramaticals i teològiques, conté alguns poemes, el darrer dels quals és un centó de la *Periegesis* de Priscia i inclou els versos d'aquella que esmenten els alans (vid. § 4.27).³³

4.12. [Fredegari].³⁴ Sota el nom hipotètic de Fredegari, hom coneix una crònica merovíngia en quatre llibres, redactada en un llatí «bàrbar» probablement per tres autors diferents de la primera meitat del s. VII, en part mitjançant la compilació de fonts anteriors com ara les obres de Jeroni (§ 2.29), Hidaci (§ 2.27) o Gregori de Tours (§ 4.14).

4.12.1. El capítol 50 del llibre segon conté extractes de la *Chronica* d'Hidaci en els quals hom pot reconèixer, amb profusió d'errors, una còpia literal dels quatre passatges d'aquell autor referents als alans (§ 2.27.1).³⁵

4.12.2. Un segon passatge explica com "Crocus, rei dels vàndals, va sortir dels seus dominis junt amb els sueus i els alans, cobejós de les Gàl·lies i seguint un malvat consell de la seva mare, ja que li havia dit: «si vols dur a terme una gesta nova i guanyar renom, destrueix tot allò que els altres han construït i mata tothom que vencis; car no pots construir un edifici millor que els teus predecessors, ni dur a terme cap gesta més gran amb la qual fer-te un nom». Aquell, travessant el Rin per Mainz mitjançant un enginyós pont, primer devastà aquesta ciutat i delmà la seva gent; després de fortificar totes les ciutats de Germània, arribà a Metz, on la muralla es va esfondrar en desfermar-se un vent diví durant la nit i la ciutat fou presa pels vàndals. Els habitants de Trier, però, es van salvar a l'amfiteatre de la seva ciutat, que havien fortificat. Després, Crocus, recorrent totes les Gàl·lies amb vàndals, sueus i alans, va destruir uns llocs per mitjà d'un setge i en va desvastar d'altres en irrompre-hi enginyosament. I cap ciutat ni fortalesa de les Gàl·lies va salvar-se d'ells. Però quan assetjaren Arles, Crocus fou capturat i encadenat per un soldat anomenat Mari. I conduït a la pena capital per totes les ciutats que havia devastat, la seva vida impia acabà amb la mort que li esqueia. Trasemund el va succeir en el regne. Llavors els alamans van anar a la guerra contra els vàndals i, en convenir uns i altres que calia lliurar un combat singular, van enviar dos guerrers. Però aquell que havia estat enviat pels vàndals fou vençut per l'alamà. I, vençuts, Trasemund i

³² *Ermenricus Elwangensis (Epist. ad Grim.* ed. E. DUEMMLER *MGH Epist.* V 1899, pp. 536-579); *LatLitMitt* I 493-499 (esp. p. 498).

³³ Ermen. Elwang. *Epist. ad Grim.* p. 87, v. 23-27 (ed. DUEMMLER *MGH Epist.* V, pp. 576-577) = Prisc. *Perieg.* 294-298.

³⁴ *Fredegarius* (ed. B. KRUSCH *MGH SRM* II 1888, pp. 18-193); *LatLitMitt* I 223-227; falta a *Eurasia*.

³⁵ [Fredeg.] 2, 50 (ed. KRUSCH *MGH SRM* II, pp. 70-71): 15. *an. regn. Arcadiae et Honoriae Alani, Vandali et Suaevis Spanias ingressi tercio Idus Octobris, Honorio et Theodosio, Arcadi filio, consolebus. [...] An 16. Honoriae regni Gallicia Vandali occupant, et Suaevis in stremitate succedunt. Alani Lusitania et Chartaginiense provincias, Wandali coinomento Silingi Beticas sorciuntur. [...] 22. an. imperiae Honorie Adaulfus a patricio Constantio pulsatur, ut, relicta Narbona, Spanias petiret. A quendam Gotho Barcelona iugulatur; cui successit Vallia in regno. Cum patricio Constantio pax mox facta, Alanis et Vandalis coinomento Sylingis in Lusitania et Beteca sedentibus adversatur. [...] An. 27. Honoriae regni Wandali in Beteca per Valliam regem plurimae sunt extincti. Alani adeo caesi a Gothis, fortiter vallati Addacher regem ipsorum, pauci qui superfuerant, oblito regni nomine, Gunderico regi Wandalorum, qui in Gallicias resedebat, se patrocinio subiugaverunt.*

els vàndals, després de deixar les Gàl·lies junt amb sueus i alans, com havien acordat, atacaren les Hispànies i allà occiren molts cristians per la fe catòlica".³⁶

© El text és una versió espúria de la invasió del 406; com indica COURTOIS 1955:44, *Chrocus* potser fou un personatge real, però no un rei dels vàndals, sinó dels alamans, i a principis del s. IV (així [Aur. Vict.] *Epit.* 41, 3 *Croco Alamannorum rege*, present el 306 a la investidura de Constantí; Greg. Tur. *Hist. Franc.* 1, 32-34 recorda també un rei alamà Crocus en temps de Valerià i Gal·liè, ca. 253-60; cf. A. STEIN *RE* IV₂ [1901] 1725; *PLRE* I 233); el fet que les tradicions tardanes, especialment hagiogràfiques, semblen haver reduït la història de les invasions a tres moments cabdals (les incursions alamanes del s. III, el pas del Rin el 406 i l'atac d'Atila el 451) pot haver facilitat la seva transposició històrica. Endemés, cap altra font no esmenta directament el pas de la invasió del 406 per Trier (*Treveri*), Metz (*Mettis*) i Arles (*Arelatum*), tot i ser prou versemblant; Mainz (*Mogancia*), en canvi, sí que sembla haver estat el primer lloc atacat; cf. el trajecte dels bàrbars a Jeroni (§ 2.29.2). El text a partir de *cui Trasemundus* coincideix amb Greg. Tur. *Hist. Franc.* 2, 2, que no esmenta els alans, parla d'un combat singular entre un vàndal i un sueu (*Suebi, id est Alamanni*) a Galícia sota Gunderic (406-28), i, com Fredegari, creu erròniament que el rei que creuà a Àfrica fou Trasemund (496-523), quan aquesta empresa fou obra de Geiseric (428-77).

4.13. *Gesta episcoporum Neapolitanorum*.³⁷ Un autor anònim de principis del s. IX va redactar un catàleg dels bisbes de Nàpols i va incorporar-hi nombrosos extractes de fonts diverses fins a crear una mena de crònica universal, que només ens ha conservat el còdex *Vatic. 5007, s. IX*, potser autògraf; en el nostre cas, copia literalment de la crònica de Beda (§ 4.3.1.c) la notícia del pas dels vàndals i els alans a Àfrica.³⁸

4.14. Gregori de Tours.³⁹ La *Historia Francorum* en deu llibres de Jordi Florenci, més tard anomenat Gregori (ca. 540-594), bisbe de Tours (*Turonum*) des

³⁶ [Fredeg.] 2, 60 (ed. KRUSCH *MGH SRM* II, p. 84): *Chrocus rex Wandalorum cum Suaevis et Alanis egressus de sedibus, Galleas adpetens, consilium matris nequissimam utens, dum ei dixisset: 'se novam rem volueris facere et nomen adquirere, quod alii aedificaverunt cuncta distruae et populum, quem superas, totum interfice; nam nec aedificium meliorem a praecessorebus facere non potes neque plus magnam rem, per qua nomen tuum elevis'. qui Renum Mogancia ponte ingeniosae transiens, primum ipsamque civitatem et populum vastavit; deinde cunctasque civitatis Germaniae vallans, Mettis pervenit, ubi murus civitatis divino noto per nocte ruens, capta est civetas a Wandalis. Treverici vero in arenam huius civitates, quem munierant, liberati sunt. post haec cunctas Galleas Chrocus cum Wandalis, Suaevis et Alanis pervagans, alias ubsidione delivit, aliasque ingeniosae rumpens, vastavit. Nec ulla civetas aut caster ab eis in Galliis liberata est. cumque Arelato obsederint, Chrocus a Mario quaedam militae captus et vinculis constrictus est. qui ductus ad poenam per universas civitates, quas vastaverat, impia vita digna morte finivit. cui Trasemundus successit in rignum. Alamanni adversus Wandalos arma commovunt. uterque conscientes singulare certamen priliandum, duos miserunt. sed et ille qui a Wandalis missus est ab Alamannos superator. victusque Trasemundus et Wandali, secundum placetum cum Wandalis, Suaevis et Alanis de Gallias praetermissis Spanias adpetivit, ibique multos christianorum pro fide catholica interfecit.*

³⁷ *Gesta episcoporum Neapolitanorum* (ed. G. WAITZ *MGH SRL* 1878, pp. 398-466); *LatLitMitt* I 710-712.

³⁸ *Gesta episc. Neap.* (ed. WAITZ *MGH SRL*, p. 407): *effera gens Wandalorum, Alanorum et Gothorum ab Hispaniis ad Africam transiens, omnia ferro, flammis, rapinis, simul et Arriana impietate foedavit.*

³⁹ *Georgius Florentius Gregorius Turonensis* (*Hist. Franc.* ed. B. KRUSCH-W. LEVISON *MGH SRM* I.1 1937-51); *LatLitMitt* I 216-223; *Eurasia* 32.

de l'any 572/3, és la primera obra històrica sobre un reialme germànic cristianitzat que conservem, ja que les seves fonts no ens han pervingut.

4.14.1. Tres passatges de la *Historia Francorum* donen dades sobre els alans:

a) Gregori recull i transcriu fora de context una sèrie de notícies sobre els francs provinents de l'obra històrica perduda de Renat Profutur Frigèrid (s. V), dues de les quals esmenten els alans; l'una diu, en clara al·lusió a l'inici de la invasió del 406: "mentrestant, Respèndial, rei dels alans, tot i que Gðar s'havia passat als romans, féu avançar el seu exèrcit des del Rin, mentre els vàndals, en lluita amb els francs, es trobaven en un destret, ja que llur rei Godigisel havia mort i gairebé vint mil dels seus havien caigut en combat; i tots els vàndals haurien estat anihilats fins a l'extermini, si no hagués vingut en ajut seu un gran nombre d'alans".⁴⁰ L'altra fa referència al setge de l'usurpador Constantí III a Arles l'any 411 pel patrici Constanci: "encara no era el quart mes de setge de Constantí, quan, d'improvís, arriben missatgers de la Gàl·lia Ulterior, dient que Joví havia assumit el poder imperial i que amenaçava els assetjadors amb burgundis, alamans, francs, alans i tot un exèrcit".⁴¹

b) "Torismod, de qui hem fet esment més amunt, va sotmetre els alans amb una guerra, i ell mateix, tantost, després de moltes lluites i bregues, va morir ofegat i degollat pels seus germans"; *vid. Continuatio Prosperi Havniensis* (§ 4.8.1.b) & Jordanes (§ 4.19.2.b).⁴²

© És interessant notar que el rei dels alans (*rex Alanorum*) la vigília de la invasió era *Respèndial* (§ 4.46), mentre que *Goar* (§ 3.25), sense cap títol, sembla haver fet defecció del grup principal amb els seus partidaris (*cf. COURTOIS 1955:41-2; COURCELLE 1964:81-2*); gràcies a Olimpiodor (§ 3.15.1.b), sabem que fou el mateix Gðar (Γώαρ τοῦ Ἀλανοῦ), junt amb el burgundi Gintiari, qui va proclamar emperador Joví a Montzen, a la Germània segona; els alans de l'exèrcit d'aquest usurpador, doncs, han de ser els seus (*cf. BACHRACH 1973:60-62; PLRE II 621-22 s.v. Iovinus 2*).

4.15. Heiric.⁴³ El principal treball d'Heiric (n. 841, † ca. 876), monjo del monestir d'Auxerre, és una "Vida de sant Germà" (*Vita S. Germani*), que posa en vers l'obra hagiogràfica anterior de Constanci de Lió (§ 2.23); un llarg passatge (*Vita S. Germ. 1-84*) dóna una versió poètica de l'episodi en el qual Eci, "avorrit dels costums i crims d'aquell poble arrogant [= els armoricans], va permetre als rudes alans d'assolar-lo; llur rei era Èocar, més salvatge que cap bèstia" (*vid. Constanci de Lió § 2.23.1*).⁴⁴

⁴⁰ Greg. Tur. *Hist. Franc.* 2, 9 (ed. KRUSCH-LEVISON *MGH SRM I.1*, p. 55-56): *interea Respèndial rex Alanorum, Goare ad Romanos transgresso, de Rheno agmen suorum convertit, Wandalis Francorum bello laborantibus, Godigyselo rege absumpto, actiae viginti ferme milibus ferro peremptis, cunctis Vandalorum ad internitionem delendis, nisi Alanorum vis in tempore subvenisset.*

⁴¹ Greg. Tur. *Hist. Franc.* 2, 9 (ed. KRUSCH-LEVISON *MGH SRM I.1*, p. 56): *vixdum quartus obsidionis Constantini mensis agebatur, cum repente ex ulteriore Gallia nuntii veniunt, Iovinum adsumpsisse ornatus regius et cum Burgundionibus, Alamannis, Francis, Alanis omnique exercitu inminire obsidentibus.*

⁴² Greg. Tur. *Hist. Franc.* 2, 7 (ed. KRUSCH-LEVISON *MGH SRM I.1*, p. 50): *Thorismodus, cui supra meminimus, Alanos bello edomuit, ipsi deinceps post multas lites et bella a fratribus oppraessus ac iugulatus interiit.*

⁴³ Heiricus (*Vita S. Germ.* ed. L. TRAUBE *MGH PL III.2* 1896, pp. 427-517); *LatLitMitt* I 499-504.

⁴⁴ Heiric. *Vita S. Germ.* 5, 15-17 (ed. TRAUBE *MGH PL III.2*, p. 489):
pertaesus tumidae mores et crimina gentis 15

4.16. *Historia Langobardorum*.⁴⁵ El còdex de les lleis longobardes *Gothanus bibl. ducalis, s. XI*, conté una versió de l'*Origo gentis Langobardorum* (§ 4.25) amb molts afegits posteriors i una continuació que arriba fins als temps de Carlemany i data del regnat del seu fill Pipinus (807-10); el passatge tocant a l'expedició d'Odoacre contra els rugis (*cf.* § 4.25.1) és bàsicament el mateix, amb lleugeres variants i nombrosos errors.⁴⁶

4.17. Isidor.⁴⁷ Nascut *ca.* 560 i bisbe de Sevilla (*Hispalis*) entre els anys 600-636, Isidor va dedicar-se a recollir tota l'erudició antiga i cristiana i la va extractar en compendis amb el fi de servir a la instrucció del clergat i de la cort visigoda d'Hispania, de manera que va esdevenir-ne un dels principals transmissors durant l'alta Edat Mitjana.

4.17.1. La "Història dels gots, vàndals i sueus" (*Historia Gothorum, Wandalorum et Suevorum*) conté algunes notícies sobre alans manllevades de fonts anteriors (B = versió breu; L = versió llarga; per a l'*aera Hispaniae, cf.* el comentari a Hidaci § 2.27.1):

a) [BL] "els alans, que dominaven els vàndals i els sueus, els va anihilar [Vàl·lia] de tal manera, que en morir llur rei Àdac (§ 2.46), els pocs que l'havien sobreviscut, un cop oblidat el nom de llur regne, es posaren sota el comandament [B la protecció] de Gunderic, rei dels vàndals que residien a Galícia"; *vid.* Hidaci (§ 2.27.1.d).⁴⁸

b) [L] "els alans foren exterminats per la força dels gots"; resum del text anterior.⁴⁹

c) [L] "l'era 444 (any 406), dos anys abans de la presa de la ciutat de Roma, esperonats per Estilicó, els pobles dels alans, sueus i vàndals, després de travessar el Rin, irrompen a les Gàl·lies, esclafen els francs i avançant sense deturar-se arriben fins al Pirineu; repel·lits d'Hispania durant tres anys per aquest obstacle i pels germans Dídim i Verinià, romans molt nobles i poderosos, anaven errants per les províncies veïnes de la Gàl·lia"; *vid.* Orosi (§ 2.33.2.d).⁵⁰

*vastandam rigidis tamen permisit Alanis.
rex erat his Eochar belua crudelior omni.*

⁴⁵ *Historia Langobardorum* (ed. G. WAITZ MGH SRL 1878, pp. 7-11); *cf.* MGH SRL, p. 7; *Eurasia* 36.

⁴⁶ *Hist. Lang.* 3 (ed. WAITZ MGH SRL, p. 8): *illo vero tempore exivit rex Odoacer de Ravenna cum exercitu Alanorum, et venit in Rudilanda, et pugnavit cum Rugiis, et occidit Fewane rege Rugorum, et secum multos captivos in Italia adduxerunt. tunc exierunt Langobardi de Pannonia, et venerunt et habitaverunt in Rudilanda annos plurimos.*

⁴⁷ *Isidorus* (*Hist.* ed. Th. MOMMSEN MGH AA XI 1894, pp. 267-303 & C. RODRÍGUEZ ALONSO, *Las Historias de los Godos, Vándalos y Suevos de Isidoro de Sevilla*, León 1975; *Ep. Sisen.* ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 304; *Orig.* ed. W.M. LINDSAY SCBO I-II 1911; *Chron.* ed. MOMMSEN MGH AA XI, pp. 424-481); *LatLitMitt* I 52-70; *Eurasia* 33-34.

⁴⁸ *Isid. Hist. Goth.* 22 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 276; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 206): *Alanos, qui Wandalis et Suevis potentabantur, adeo cecidit, ut extinctio Atace (athace A utaco P) rege ipsorum pauci qui superfuerant oblito regni nomine Gunderici regis Wandalorum, qui in Gallicia resederant, se regimini (patrocinio P) subiugarent.*

⁴⁹ *Isid. Hist. Goth.* 68 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 294; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 284): *Gothorum vigore Alani extincti sunt.*

⁵⁰ *Isid. Hist. Wand.* 71 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 295; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 288): *aera CCCCLIII ante biennium inruptionis Romanae urbis excitatae per Stiliconem gentes Alanorum, Suevorum et Wandalorum transiecto Rheno Gallias inruunt, Francos proterunt directoque impetu ad Pyrenaeum usque perveniunt, cuius obice per Didymum et Verinianum*

d) [B] "els vàndals, junt amb els alans, penetren ensems a les Hispànies";

cf. Hidaci (§ 2.27.1.a).⁵¹

e) [L] "l'era 449 (any 411), després del terrible flagell de les plagues amb les quals fou assolada Hispània, els bàrbars, moguts a acordar un pacte per misericòrida del Senyor, es reparteixen per sorteig les seves províncies per a prendre'n possessió. [BL] Els vàndals i els sueus, doncs, ocupen Galícia, els alans les províncies Lusitània i Cartaginesa, i a més als vàndals anomenats silings els toca en sort la Bètica"; *vid.* Hidaci (§ 2.27.1.b).⁵²

f) [B] "els sueus, a les ordres de llur rei Hermeric, van penetrar a les Hispànies amb alans i vàndals l'era 497 (error per 446). Aquests ocupen Galícia amb els vàndals";

vid. Hidaci (§ 2.27.1.a-b).⁵³

g) cal afegir aquí un passatge d'una carta d'Isidor al rei visigot Sisenand (r. 631-36), la *dedicatio Historiarum*, potser apòcrifa: "com que ens demanares que arribés a coneixement teu l'origen dels gots, hispans, sueus, vàndals i alans i de quina manera van governar Hispània, hem dirigit la nostra tasca en aquest sentit, en la mesura en què podem explicar-ho breument per escrit a la teva Caritat".⁵⁴

© Tots els passatges de la "Història" són paràfrasi o fins i tot còpia literal de les seves fonts; sobta, però, la datació de la invasió d'Hispània l'any 408 (*aera CCCCXLVI*), com en la *Chron. a. DXI* (§ 4.6.3.b), en comptes del 409; cal pensar, però, en un error per *CCCCXLVII*; cf. GROSSE 1947:38; COURTOIS 1955:51 n. 4.

Romanos nobilissimos et potentissimos fratres ab Spania tribus annis repulsi per circumiacentes Galliae provincias vagabantur.

⁵¹ Isid. *Hist. Wand.* 72 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 295; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 290):

Wandali cum Alanis et Suevis pariter Spanias ingrediuntur.

aera CCCCXLVI Wandali, Alani et Suevi Spanias occupantes necesse vastationesque cruentis discursibus faciunt, urbes incendunt, substantiam direptam exhauriunt, ita ut humanae carnes vi famis devorarentur a populis.

⁵² Isid. *Hist. Wand.* 73 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 296; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 290-292): *aera CCCCXLVIII post plagarum diram perniciem, quibus Spania caesa est, tandem barbari ad pacem ineundam deo miserante conversi sorte in possessionem sibi eius provincias dividunt. Galliciam enim Wandali et Suevi occupant. Alani Lusitaniam et Carthaginensem provincias, Wandali autem cognomine Silingi Baeticam sortiuntur.*

⁵³ Isid. *Hist. Suev.* 85 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 300; RODRÍGUEZ ALONSO, p. 310):

Suevi duce Hermerico rege cum Alanis et Wandalis simul Hispanias ingressi sunt aera CCCXCXVII. hi Galliciam cum Wandalis occupant.

aera CCCCXLVI Suevi principe Hermerico cum Alanis et Wandalis simul Spanias ingressi sunt atque omnem Galliciam cum Wandalis occupant.

⁵⁴ Isid. *Ep. Sisen.* (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 304): *quia de origine Gothorum Hispanorum Suevorum Vandalorum et Alanorum et qualiter rexerunt Hispaniam tibi fieri notitiam postulasti, in huius parte duximus laborandum atque tuae karitati prout possumus id scribendo breviter explanare.*

4.17.2. Dues breus notícies de les *Chronica maiora* també esmenten els alans:

a) el 5606 AM (406 dC), "els gots ataquen Itàlia, els vàndals i els alans les Gàl·lies"; cf. Pròsper (§ 2.39).⁵⁵

b) "vàndals, alans i sueus ocupen les Hispànies"; cf. Hidaci (§ 2.27.1.a).⁵⁶

4.17.3. La principal obra d'Isidor són els vint llibres de les "Etimologies" (*Origines seu Etymologiae*), on tracta de tot el saber del seu temps; tres passatges ens interessen:

a) "més enllà del Danubi flueix el riu Lanus, del qual han pres nom els alans, tal com els pobles que viuen a la riba del riu Leman són anomenats alemanys".⁵⁷

b) "la primera regió d'Europa és l'Escítia inferior, que, arrencant de les llacunes Medtides, s'estén per entre el Danubi i l'oceà septentrional fins a la Germània; hom anomena generalment aquesta terra Barbàrica, a causa dels pobles bàrbars que l'habiten. La seva primera part és l'Alània, que s'estén fins a les llacunes Medtides; després d'aquesta ve la Dàcia, on també hi ha la Gòtia; a continuació, la Germània, la major part de la qual van poblar els sueus"; adaptació d'Orosi (§ 2.33.1).⁵⁸

c) en parlar de la indumentària de diferents pobles, Isidor esmenta el fet que "els alans es distingeixen per llurs cimeres punxegudes";⁵⁹ més endavant, en tractar d'alguns trets peculiars de cadascun, afegeix: "els alans resten ineptes sense cavalls"; cf. Amm. 31, 2, 20 (§ 2.18.2).⁶⁰

© El primer text dóna etimologies populars; mentre que el riu *Lanus* és una incògnita (cf. però § 13.10; per a l'etimologia correcta d'*Alani*, § 1.1.2), *Alemanni* significa "tots els homes" (cf. "alle Männer"). Cap altra font no esmenta "cimeres punxegudes" (*apices fastigiati*) entre els alans.

4.18. Iulii Valerii epitome.⁶¹ L'historiador africà Juli Valeri Alexandre Polemi (s. IV) va redactar ca. 310/30 una versió llatina (*Res Gestae Alexandri Macedonis*) de la "Història d'Alexandre" del Pseudo-Cal·lístenes, que va donar lloc al seu torn a un epítom anònim del s. VIII-IX (*Epitoma Zacheriana*, del seu primer editor J. Zacher), de gran difusió en època medieval. Un passatge d'aquest dóna una llista de pobles que es van revoltar contra el savi egipci *Nectanabus*, això és, el faraó Nectaneb II (ca. 360-341 aC), considerat per la tradició tardana veritable pare d'Alexandre: "indis, àrabs i fenicis, parts i assiris, i també escites, alans,

⁵⁵ Isid. *Chron.* 368 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 471): *Gothi Italiam, Wandali atque Alani [alamanni M¹] Gallias adgrediuntur.*

⁵⁶ Isid. *Chron.* 373^a (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 471): *Wandali quoque, Alani et Suevi Spanias occupant.*

⁵⁷ Isid. *Orig.* 9, 2, 94 (ed. LINDSAY SCBO I): *Lanus fluvius fertur ultra Danubium, a quo Alani dicti sunt, sicut et populi inhabitantes iuxta Lemannum fluvium Alemanni vocantur.*

⁵⁸ Isid. *Orig.* 14, 4, 3 (ed. LINDSAY SCBO II): *prima Europae regio Scythia inferior, quae a Maeotidis paludibus incipiens inter Danubium et Oceanum septentrionalem usque ad Germaniam porrigitur; quae terra generaliter propter barbaras gentes, quibus inhabitatur, Barbarica dicitur. huius pars prima Alania est, quae a Maeotidis paludibus pertingit; post hanc Dacia, ubi et Gothia; deinde Germania, ubi plurimam partem Suevi incoluerunt.*

⁵⁹ Isid. *Orig.* 19, 23, 6 (ed. LINDSAY SCBO II): *eminet apicibus fastigiatis Alani.*

⁶⁰ Isid. *Orig.* 19, 23, 7 (ed. LINDSAY SCBO II): *sine equis inertes extant Alani.*

⁶¹ *Iulii Valerii epitome* (ed. M. ROSELLINI BT 1993); *LatLit* IV.1 47-50; *PLRE* I 709-710 s.v. *Polemius 3; Eurasia 21.*

osidoraconts, sers i caucons, ibers, agriòfags, eunomites i tots els pobles bàrbars de l'orient"; cf. BACHRACH 1973:16 (inexacte).⁶²

4.19. Jordanes.⁶³ D'origen got o alà (*vid.* § 4.19.3.c), potser bisbe de Crotona, Jordanes (s. VI) va escriure una "Història dels gots" (*De origine actibusque Getarum*, §§ 4.19.1–3), extractada de l'obra homònima perduda de Cassiodor (§ 4.5), de gran valor documental, tot i que no tant per mèrits propis com pel fet que les seves fonts no ens han pervingut, així com una "Historia Romana" (*De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, § 4.19.4).

4.19.1. Vet aquí els passatges del *De origine actibusque Getarum* referents a alans i roxolans des dels orígens llegendaris del poble got fins a l'època d'Atila (*Get.* 1-177):

a) el rei got Escòril va regnar durant quaranta anys a la *Gothia*: "aleshores limitaven amb ella –els antics l'anomenaven Dàcia, ara en diuen Gepídia– a l'oest els roxolans, a l'est els iàzigues, al nord sàrmates i basternes i al sud les aigües del riu Danubi; car els iàzigues estaven separats dels roxolans només pel riu Alut".⁶⁴

b) Maximí, "nat a Tràcia de progenitors de la més baixa condició, d'un pare got de nom Mica i d'una mare alana que s'anomenava Ababa, després de regnar un trienni (235-38), com que va empunyar les armes contra els cristians, va perdre alhora l'imperi i la vida".⁶⁵

c) els hunnes "van travessar aquell gran aiguamoll [= la Medtida] i allí van saquejar, com un remolí humà, alpidzurs, acildzurs, itímars, tuncarsos i boïscs, que vivien a les ribes d'aquesta Escítia. També van subjugar els alans, semblants a ells en la lluita, però de diferents naturalesa, gènere de vida i aspecte, extenuant-los amb constants combats".⁶⁶

d) "els vàndals i els alans, que, com hem dit més amunt, s'havien instal·lat a ambdues Pannònies amb l'autorització dels emperadors romans, per por dels gots, creient que no hi estarien segurs si aquells tornaven, van passar a les Gàl·lies. Més tard, però, fugint de les Gàl·lies, que havien conquerit no molt abans, van recloure's a Hispània".⁶⁷

⁶² Iul. Val. epit. 2 (ed. ROSELLINI BT, p. 2): *Indos, Arabes Phoenicesque, Parthos et Assyrios, nec non et Scythas, Alanos, Osydoracontas, Seres atque Caucones, Hiberos, Agriophagos, Eunomitas et quaecumque sunt orientis barbarae gentes.*

⁶³ *Jordanes* (*Get.* ed. F. GIUNTA & A. GRILLONE, Roma 1991; *Get. & Rom.* ed. Th. MOMMSEN MGH AA V.1 1882); *LatLit* IV.2 115-120; *Eurasia* 31-32.

⁶⁴ *Iord. Get.* 74 (ed. GIUNTA–GRILLONE, p. 34; MOMMSEN MGH AA V.1, p. 75): *quam (Daciam appellavere maiores, quae nunc Gepidia dicitur) tunc ab oriente Roxolani [Aro- (Are-A)abAMo. Arozo- c], ab occasu Iazyges, a septentrione Sarmatae et Basternae, a meridie amnis Danubii fluentia terminabant: nam Iazyges ab Roxolanis Aluto tantum fluvio segregantur.*

⁶⁵ *Iord. Get.* 83 (ed. GIUNTA–GRILLONE, p. 38; MOMMSEN MGH AA V.1, p. 78): *ex infimis parentibus in Thracia natus, a patre Gotho nomine Micca, matre Alana quae Ababa dicebatur, is triennio regnans, dum in Christianos arma commoveret, imperium simul et vitam amisit.*

⁶⁶ *Iord. Get.* 126 (ed. GIUNTA–GRILLONE, p. 55; MOMMSEN MGH AA V.1, p. 90): *nam mox ingentem illam paludem transierunt, ilico Alpidzuros Acildzuros Itimaros Tuncarsos et Boiscos, qui ripae istius Scythiae insidebant, quasi quidam turbo gentium rapuerunt. Alanos quoque pugna sibi pares, sed humanitate, victu formaque dissimiles, frequenti certamine fatigantes subiugaverunt.*

⁶⁷ *Iord. Get.* 161-62 (ed. GIUNTA–GRILLONE, p. 69; MOMMSEN MGH AA V.1, p. 100): *nam Vandali et Alani, quos superius diximus permissu principum Romanorum utramque Pannoniam residere, nec ibi sibi metu Gothorum arbitantes tutum fore si reverterentur, ad Gallias*

© [a] El rei got llegendari *Scorylus* és, segons Iord. *Get.* 76, anterior a Domicià (81-96), però la descripció dels límits de la futura *Gothia* (*Dacia, Gepidia*) s'ajusta més a la segona meitat del s. II (cf. Cassi Dió § 3.4.2). L'*Alutus* és el riu Olt; cf. el *limes Transalutanus*, que separava la Dàcia inferior dels roxolans; és incert, però, si després de la pèrdua de la província l'Olt fou frontera entre aquests, a l'est, i els àzigues, a l'oest (cf. N. VULIČ *RE IX*₁ [1914] 1191; E. DIEHL *RE S VII* [1940] 1197; TAVO B V 8 & 11). [b] *Vid. Historia Augusta* (§ 2.9.1.d), font aquí a través de la *Hist. Rom.* perduda de Símmac. [c] Jordanes és l'únic autor, després d'Ammià (§ 2.18.3.a), que informa de la submissió dels alans pels hunnes; sembla lògic veure en l'antioquè la font del passatge, si el comparem amb Amm. 31, 2, 21 *Halani ... Hunisque per omnia suppare, verum victu mitiores et cultu* (cf. ALTHEIM 1959-62[I]:347); els altres pobles, considerats per l'ed. MOMMSEN «gentes Hunnorum», provenen de Prisc de Pànion (cf. *ByzTurc II* 71, 92, 130, 268 s.v. 'Αμίλζουροι, Βοΐσκοι, 'Ιτίμαροι, Τούνσουρες; Zacaries el Rètor § 14.8.1; sobre Prisc, § 4.19.2). [d] *Quos superius diximus* remet a Iord. *Get.* 115, on explica la presumpta arribada a Pannònia sota Constantí (307-37) de vàndals (no d'alans) expulsats de Dàcia pel rei got *Geberich* (cf. COURTOIS 1955:34 n. 6); els alans hi arribaren només ca. 380/85 sota l'empenta dels hunnes (cf. Pacat § 2.34.1.b).

4.19.2. L'activitat del rei hunne Atila ocupa un lloc destacat a *Get.* 178-258, sovint precedida per la postil·la *ut Priscus refert*, que remet a l'avui perduda "Història bizantina i dels fets d'Atila" (Ιστορία Βυζαντιακή καὶ τὰ κατ' Ἀττήλαν) obra de Prisc de Pànion (s. V), que Jordanes cita a través de Cassiodor:

a) poc abans de la gran batalla dels Camps Catalànics (451) entre els hunnes d'Atila i el general romà Eci, "Sangiban, rei dels alans, torbat d'espant per l'imminent, feia comptes de passar-se a Atila i de transferir a la seva autoritat la ciutat d'Aureliana, a la Gàl·lia, on es trobava llavors. Quan Teodoric i Eci van adonar-se'n, bastiren grans terraplens defensius en aquesta ciutat abans que arribés Atila, vigilaren el sospitós Sangiban i el col·locaren al centre de la formació, entre les tropes auxiliars, amb el seu poble".⁶⁸ Malgrat aquest imprevist i uns auspicis funestos, el vaticini de la mort d'un dels cabdills enemics, que hom va creure referit a Eci, va animar Atila a presentar batalla; en el bàndol imperial, "Teodoric ocupava l'ala dreta amb els visigots i Eci l'esquerra amb els romans, i col·locaren al centre Sangiban, que, com hem dit abans, comandava els alans, mirant, per precaució militar, que les tropes lleials el flanquegessin, ja que no confiaven gaire en les seves intencions".⁶⁹ Després d'una escaramussa inicial desfavorable als hunnes, Jordanes posa en llavis d'Atila un discurs que valora per igual l'efectivitat dels aliats bàrbars d'Eci: "vosaltres, lluiteu amb ànim resolt, com soleu, i, menyspreant llurs rengles, ataqueu els alans, arremeteu contra els visigots; ens serà possible cercar una ràpida

transierunt. sed mox a Galliis, quas ante non multum tempus occupassent, fugientes, Hispania se recluserunt.

⁶⁸ Iord. *Get.* 194 (ed. GIUNTA-GRILLONE, p. 82; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 108): *Sangibanus namque rex Alanorum, metu futurorum perterritus, Attilae se tradere pollicetur et Aurelianam civitatem Galliae, ubi tunc consistebat, in eius iura transducere. quod ubi Theodorus et Aetius agnoverunt, magnis aggeribus eandem urbem ante adventum Attilae struunt, suspectumque custodiunt Sangibanum et inter suos auxiliares medium statuunt cum propria gente.*

⁶⁹ Iord. *Get.* 197 (ed. GIUNTA-GRILLONE, p. 83; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 109): *dextrum itaque cornu cum Vesegothis Theodorus tenebat, sinistrum Aetius cum Romanis, collocantes in medio Sangibanum, quem superius retulimus praefuisse Alanis, providentes cautione militari, ut eum, de cuius animo minus praesumbant, fidelium turbae concluderent.*

victòria allà on el combat està en joc".⁷⁰ En començar la lluita oberta, però, cau mort el rei Teodoric, víctima, en comptes d'Eci, del presagi dels endevins hunnes: "aleshores, els visigots, separant-se dels alans, atacaren les caterves d'hunnes, i gairebé haurien mort Atila, si aquest, previsor, no hagués fugit abans i s'hagués tancat amb els seus de seguida dins de l'estacada del campament, que havia envoltat amb els carros".⁷¹

b) l'any 452, refet de la «derrota» dels Camps Catalàunics, Atila va envair Itàlia, prenent, entre altres ciutats, Aquileia i Mediolànum, però va retirar-se davant l'ambaixada del papa Lleó; després, va exigir tribut a l'emperador d'orient Marcià (450-57). Segons Jordanes, llavors va marxar de nou a les Gàl·lies: "car, retornant per camins diferents dels anteriors, va decidir sotmetre a la seva autoritat una part dels alans establerta a l'altra banda del riu Líger, a fi de suposar una amenaça més terrible canviant el curs de la guerra per mitjà d'ells. Així doncs, sortint de les províncies de Dàcia i Pannònia, on vivien aleshores els hunnes junt amb diversos pobles sotmesos, Atila va dirigir el seu exèrcit contra els alans. Però Torismund, rei dels visigots, intuïnt l'estratagema d'Atila amb no menys sagacitat, s'arribà als alans a tota velocitat i allí, ja preparat, féu front a les maniobres del nouvingut Atila. I, entaulat un combat gairebé igual a l'anterior dels Camps Catalàunics, el va privar de tota esperança de victòria, el va repel·lir, foragitat de les seves posicions sense triomf, i el va forçar a fugir als seus dominis. Així, el famós Atila, senyor de moltes victòries, mentre cercava esborrar la fama del seu destructor i dissipar el record d'allò que havia sofert abans dels visigots, va patir una segona derrota i es retirà sense glòria. Endemés, Torismund, un cop rebutjades les caterves hunnes pels alans, va anar-se'n a Tolosa sense cap baixa entre els seus".⁷²

© [a] Segons el *Chronicon Pithoeanum* (§ 4.6.2.c), uns alans sense cabdill conegut ocupaven l'any 442 terres de la Gàl·lia Ulterior en virtut d'un *foedus* conclòs amb Eci; és lògic, doncs, veure en la banda de *Sangibanus* (§ 4.48), si més no, una part del mateix grup, amb seu a Orleans (*Aureliana*). Llur paper a Châlons (*Campi Catalaunici / Mauriaci*) no sembla haver estat destacat, per bé que, segons BACHRACH 1973:65-66, "Jordanes's pro-Gothic sentiments encouraged him to make the Visigoths heroes at the expense of the Alans to whom they were hostile"; en tot cas, llur presència –tot i suspectes– al centre de la formació romana estava destinada a frenar l'escomesa del cos d'èlite hunne (*cf. Get. 198 in medio Attila cum suis fortissimis locaretur*); *cf.* BOCK 1992:255-63. [b] El segon passatge és

⁷⁰ Iord. *Get.* 205 (ed. GIUNTA-GRILLONE, p. 85; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 110): *vos confligite perstantibus animis, ut soletis, despicientesque eorum aciem Alanos invadite, in Vesegothas incumbite: inde nobis erit citam victoriam quaerere, unde se continet bellum.*

⁷¹ Iord. *Get.* 210 (ed. GIUNTA-GRILLONE, p. 86; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 111): *tunc Vesegothae, dividentes se ab Alanis, invadunt Hunnorum catervas, et pene Attilam trucidarent, nisi providus prius fugisset, et se suosque ilico intra saepta castrorum, quae plaustris vallata habebat, reclusisset.*

⁷² Iord. *Get.* 226-228 (ed. GIUNTA-GRILLONE, pp. 92-93; MOMMSEN *MGH AA V.1*, pp. 115-116): *nam per dissimiles anterioribus vias recurrens, Alanorum partem, trans flumen Ligeris considentem, statuit suae redigere dicioni, quatenus mutata per ipsos belli face terribilior immineret. igitur a Dacia et Pannonia provinciis, in quibus tunc Hunni cum diversis subditis nationibus insidebant, egrediens Attila in Alanos movit procinctum. sed Thorismund rex Vesegotharum, fraudem Attilae non impari subtilitate praesentiens, ad Alanos tota velocitate prius advenit, ibique supervenientis Attilae iam motibus praeparatus occurrit. consertoque proelio pene simili eum tenore, ut prius in campis Catalaunicis, a spe removit victoriae, fugatumque a partibus suis sine triumpho remittens, in sedes proprias fugere compulit. sic Attila famosus et multarum victoriarum dominus, dum quaerit famam perditoris abicere et quod prius a Vesegothis pertulerat abolere, geminatam sustinuit ingloriosusque recessit. Thorismund vero, repulsis ab Alanis Hunnorum catervis sine aliqua suorum lesione, Tolosam migravit.*

absurd: una nova batalla contra Atila, quasi igual a l'anterior, on només lluiten els alans a major glòria dels gots; probablement, cal veure-hi una versió corrupta de la notícia que el rei visigot Torismund va sotmetre l'any 453 uns alans —com recorden la *Cont. Prosperi* (§ 4.8.1.b) & Gregori de Tours (§ 4.14.1.b)— que no poden ser sinó el grup "a l'altra banda del Loira" (*trans flumen Ligeris*), és a dir, els d'Orleans; cf. COURTOIS 1955:47 n. 3; en opinió de THOMPSON 1963:124-25, Torismund hauria aprofitat la invasió d'Itàlia per Atila per a guanyar territori a costa dels federats alans. Cal desestimar BACHRACH 1973:66-68 & BOCK 1992:272, que n'accepten la historicitat.

4.19.3. La part final de l'obra (*Get.* 259-316) encara conté notícies de gran interès:

a) "per ordre de l'emperador d'orient Marcià (450-57), Majorià (457-61) va assumir el govern de l'imperi d'occident, però tampoc no va regnar molt de temps: mentre dirigia el seu exèrcit contra els alans, que atacaven les Gàl·lies, fou mort a Dertona (Tortona), vora el riu anomenat Hira. S'emparà de la seva dignitat Sever (461-65), que va morir a Roma al tercer any del seu regnat. En veure-ho, l'emperador Lleó (457-74), que havia succeït Marcià a l'imperi d'orient, designant el seu patrici Antemi (467-72) el va establir com a príncep a Roma; i en arribar-hi, aquest envià contra els alans el seu gendre Ricímer, un home distingit i aleshores gairebé l'únic amb un exèrcit a Itàlia, que va anihilar un gran nombre d'alans i el seu rei Beorgor, vençuts ja al primer combat".⁷³

b) mort Atila (453), Ardaric, rei dels gèpides, va revoltar-se contra els fills d'aquell i va enfrontar-se als hunnes i llurs aliats en la batalla del riu Nedao, a Pannònia; segons Jordanes, "allà crec que hi hagué un espectacle admirable, on era possible veure el got lluitant amb llances, el gèpida forassenyat amb l'espasa, el rugí trencant dards a les seves ferides, el sueu distingir-se amb el còdol i l'hunne amb la sageta, l'alà formar la línia amb una armadura pesada i l'hèrul amb una de lleugera".⁷⁴

c) després de la batalla del riu Nedao, alguns grups bàrbars sol·licitaren assentaments a l'emperador: "els escirs i els sadagaris, i certs alans amb el seu cap, anomenat Candac, van rebre l'Escítia menor i la Mèsia inferior. Pària, pare del meu pare Alanoviamut, és a dir, el meu avi, fou secretari de Candac mentre aquest va viure; igualment, jo, Jordanes, tot i ser il·letrat, vaig ser secretari, abans de la meva conversió, del fill de la seva germana, Gúntig, també anomenat Baza, cap de la milícia, fill d'Àndag, nét d'Andela i descendent del llinatge dels àmals".⁷⁵

⁷³ Iord. *Get.* 236 (ed. GIUNTA-GRILLONE, pp. 96-97; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 118): *iussu Marciani imperatoris orientalis, Maiorianus occidentale suscepit imperium gubernandum, sed et ipse non diu regnans: dum contra Alanos, qui Gallias infestabant, movisset procinctum, Dertona iuxta fluvium Hira cognomento occiditur. cuius locum Severus invasit, qui tertio anno imperii sui Romae obiit. quod cernens Leo imperator, qui in Orientali regno Marciano successerat, Anthemium patricium suum ordinans, Romae principem destinavit. qui veniens ilico, Recimerem, generum suum contra Alanos direxit, virum egregium et pene tunc in Italia ad exercitum singularem. qui et multitudinem Alanorum et regem eorum Beorgum, in primo statim certamine superatos, interneccione prostravit.*

⁷⁴ Iord. *Get.* 261 (ed. GIUNTA-GRILLONE, p. 107; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 125): *nam ibi admirandum reor fuisse spectaculum, ubi cernere erat contis pugnantes Gothum, ense furem Gepidam, in vulnere suo Rugum tela frangentem, Suavum lapide, Hunnum sagitta praesumere, Alanum gravi, Herulum levi armatura aciem struere.*

⁷⁵ Iord. *Get.* 265 (ed. GIUNTA-GRILLONE, pp. 109-110; MOMMSEN *MGH AA V.1*, p. 126): *Sciri vero et Sadagarii, et certi Alanorum cum duce suo nomine Candac, Scythiam minorem inferioremque Moesiam acceperunt. cuius Candacis Alanoviamuthis patris mei genitor Pària, id est meus avus, notarius, quousque Candac ipse viveret, fuit; eiusque germanae filii Gunthigis, qui est*

© [a] Tant els *Fasti Vindobonenses* (§ 2.26) com Marcel·lí (§ 4.22.1.c), Cassiodor (§ 4.5.1.b) i Pau Diaca (§ 4.26.1.h) daten l'episodi de Beorgor l'any 464 (consolat de Rustici i Olibri), mentre que per a Jordanes no és anterior al 467 (entronització d'Antemi); la coincidència de la resta de la tradició i altres errors del text (Majorià fou reconegut per Lleó, no per Marcia; Libi Sever no regnà tres anys, sinó quatre) fan preferible la primera data (cf. *PLRE* II 224, 944 s.v. *Beorgor*, *Ricimer* 2). El més lògic (si hem de creure Jordanes) és identificar el grup de Beorgor amb el que assolà les Gàl·lies sota Majorià (cf. BACHRACH 1973:33); per a al·lusions a alans en temps de Majorià i Antemi, Sidoni Apol·linar (§ 2.41.1-2). [b] L'anàlisi que ALTHEIM 1959-62[IV]:340-43 fa d'aquest passatge, una enumeració de pobles que cal manejar amb precaució, és excessiva; no hi ha cap evidència concloent que els alans lluitessin al bàndol hunne. La batalla pot datar-se ca. 455 (cf. *PLRE* II 138; BOCK 1992:287), però la localització del riu *Nedao* (hàpax) és incerta (cf. M. FLUSS *RE* XVI² [1935] 2171-2 s.v.). [c] El grup de *Candac* (§ 4.43) prové de la desintegració de l'imperi hunne a mitjan s. V; els seus vincles matrimonials amb el casal ostrogot dels *Amali* són molt il·lustratius, ja que la germana de Candac va casar-se amb Andag, segons *Get.* 209, autor de la mort del rei visigot Teodoric a la batalla dels Camps Catalàunics (cf. § 4.19.2.a); si Candac no és un escir (així *PLRE* II 256-57 s.v. *Candac* 1), sinó un alà, com semblen suggerir el nom de l'avi de Jordanes *Alanoviamuthis* (§ 4.42) i la puntuació de l'ed. GIUNTA-GRILLONE, alguns alans podrien haver lluitat també al costat d'Atila; la unió de bandes alanes i ostrogodes està documentada des d'Hadriàpolis (cf. Ammià § 2.18.3.d). Quant a Jordanes, ALTHEIM 1959-62[V]:27 creu que no hauria estat got, sinó alà; així mateix, GIUNTA 1988:117, tot i considerar ambdues hipòtesis plausibles, afegeix: "crediamo, cioè, che Jordanes sia stato effettivamente alano, ma il suo sentimento nazionalistico lo avrà spirito a sentirsi goto".

4.19.4. Les dades que conté la "Història Romana" són de poc valor:

a) "Maximí, d'origen gòtic, nat d'un pare [got], Mica, i d'una mare alana, Ababa" *et cet.*; *vid.* Jordanes (§ 4.19.1.b).⁷⁶

b) "mentre durant el seu regnat [Gal·liè (254-68)] es lliurava a la dissipació en demesia i no acomplia cap acte de valor, els parts devastaren Síria i Cilícia, els germans i els alans, saquejant les Gàl·lies, arribaren fins a Ravenna, els gots devastaren Grècia, els quades i els sàrmates envaïren les Pannònies, i de nou els germans ocuparen les Hispànies".⁷⁷

c) la llegenda de la traïció d'Estilicó, còpia literal amb lleugeres variants i alguns errors del text de Marcel·lí (§ 4.22.1.b).⁷⁸

© Com va demostrar l'ed. MOMMSEN (p. 36 n. 1), la font del segon passatge és Hier. *Chron.* 2277 *Gallieno in omnem lasciviam dissoluto Germani Ravennam usque venerunt & 2278 Alamanni vastatis Galliis in Italiam transiere*. Una ràtzia alana al nord d'Itàlia a mitjan s. III no té cap sentit i cal pensar en un

Baza dicebatur, magistri militum, filii Andagis filii Andelae de prosapia Amalorum descenditis, ego item quamvis agrammatus, Jordanes, ante conversionem meam notarius fui.

⁷⁶ *Iord. Rom.* 281 (ed. MOMMSEN *MGH* AA V.1, p. 36): *Maximinus genere Gothico, patre Micca Ababaque Alana genitus matre.*

⁷⁷ *Iord. Rom.* 287 (ed. MOMMSEN *MGH* AA V.1, p. 37): *sed dum nimis in regno lasciviret nec virile aliquid ageret, Parthi Syriam Ciliciamque vastaverunt, Germani et Alani Gallias depraedantes Ravennam usque venerunt, Greciam Gothi vastaverunt, Quadi et Sarmatae Pannonias invaserunt, Germani rursus Spanias occupaverunt.*

⁷⁸ *Iord. Rom.* 322 (ed. MOMMSEN *MGH* AA V.1, p. 41) = Marcellin. 408, 1.

error (de Jordanes o de la tradició) *Alani* per *Alamanni*, i oblidar BACHRACH 1973:15 n. 31.

4.20. *Liber Historiae Francorum*.⁷⁹ Un neustrià anònim va emprendre el 727 (sisè any del rei Teodoric IV) la redacció d'un llibre sobre l'origen i història dels francs, escrit en mal llatí, però d'un cert valor a causa de la manca d'altres fonts.

4.20.1. Després de recordar la llegenda de l'origen frigi (troià) dels francs i llur arribada a Pannònia, on fundaren la ciutat de *Sicambria*, el text de la *recensio* A segueix: "en aquell temps, el poble dels alans, pervers i molt dolent, es revoltà contra l'emperador romà Valentinià. Llavors, aquest va traslladar el seu exèrcit, una gran host, des de Roma, es dirigí contra ells, hi emprengué una guerra i els vencé i derrotà completament. Aquells, doncs, van fugir delmats més enllà del riu Danubi i van entrar en els aiguamolls de la Meòtida. Però l'emperador digué: «a aquell qui pugui entrar en aquests aiguamolls i en faci fora aquest poble pervers, el dispensaré de tribut durant deu anys». Aleshores, els troians, després de reunir-se, van parar una emboscada, tal com ells sabien i hi estaven avesats, i entrant als aiguamolls de la Meòtida junt amb el poble romà, van fer-ne fora els alans i els passaren per l'espasa. Llavors l'emperador Valentinià els va anomenar francs, que vol dir ferotges en llengua àtica, a causa de la fermesa i coratge de llur cor. Doncs bé, després que van haver passat deu anys, l'emperador, en recordar-se'n, va enviar-hi recaptadors junt amb el general Primari, del senat de Roma, per tal que el poble dels francs pagués el tribut habitual. Ells, com que eren cruels i molt salvatges, en rebre aquest va designi, digueren al seu torn: «l'emperador, amb l'exèrcit romà, no pogué fer fora els alans, poble coratjós i rebel, de llurs amagatalls dels aiguamolls; nosaltres, que els vam vèncer, per què li paguem tribut? Alcem-nos contra aquest Primari i els recaptadors, matem-los, robem tot el que tenen, no paguem tribut als romans i serem sempre lliures». I parant-los una emboscada, els occiren".⁸⁰

© La llegenda no sembla tenir cap base històrica; cap altra font no esmenta el *dux Primarius*, ni l'*Arestarcus princeps militiae* que apareix més tard, aquí lluitant contra els francs, però a la versió abreujada de l'*Origo Francorum* (§ 4.24.1) contra els alans; tampoc sabem quin és el Valentinià protagonista (l'*Origo* dóna *Valentinus*).

⁷⁹ *Liber Historiae Francorum* (ed. B. KRUSCH MGH SRM II 1888, pp. 238-328); *LatLitMitt* I 227-229; *Eurasia* 34.

⁸⁰ *Lib. Hist. Franc.* 2-3 (ed. KRUSCH MGH SRM II, p. 242-243): *eo itidem tempore gens Alanorum prava et pessima rebellaverunt contra Valentinianum imperatorem Romanorum ac gentium. tunc ille exercitum movit hostem magnam de Roma, contra eos perrexit, pugnam iniit superavitque eos atque devicit. illi itaque caesi super Danubium fluvium, fugierunt et intraverunt in Meotidas paludes. dixit autem imperator: 'quicumque potuerit introire in paludes istas et gentem istam pravam eicerit, concedam eis tributa donaria annis decim'. tunc congregati Troiani, fecerunt insidias, sicut erant edocti ac cogniti, et ingressi in Meotidas paludes cum alio populo Romanorum, eieceruntque inde Alanos percusseruntque eos in ore gladii. tunc appellavit eos Valentinianus imperator Francos Attica lingua, hoc est feros, a duritia vel audacia cordis eorum. Igitur post transactos decim annos misit memoratus imperator exactores una cum Primario duce de Romano senatu, ut darent consueta tributa de populo Francorum. illi quoque, sicut erant crudeles et inmanissimi, consilio inutile accepto, dixerunt ad invicem: 'Imperator cum exercitu Romano non potuit eicere Alanos de latibulis paludarum, gentem fortem ac rebellem; nos enim, qui eos superavimus, quor solvimus tributa? consurgamus igitur contra Primarium hunc vel exactoribus istis percutiamusque eos et auferamus cuncta quae secum habent et non demus Romanis tributa et erimus nos iugiter liberi'. insidiis vero praeparatis, interfecerunt eos.*

4.21. *Mappa mundi*.⁸¹ *Alania* apareix representada a la *Scithia inferior*, a l'est de la *Dacia* i la *Gothia*, al segment P.9 del mapamundi conservat als fol. 63^v-64^r del còdex *Vaticanus Latinus 6018, saec. VIII-IX*, de les *Origines* d'Isidor de Sevilla; la font és la *Chorographia* d'Orosi (§ 2.33.1), probablement a través d'Isidor (§ 4.17.3.b).⁸²

4.22. Marcel·lí.⁸³ L'il·liri Marcel·lí (s. VI), *vir clarissimus & comes* sota Justinià I (527-65), redactà una continuació de la crònica d'Eusebi–Jeroni (§ 2.29) limitada en l'essencial a la *pars orientis* de l'imperi, que arribava, en la seva segona edició, fins a l'any 534.

4.22.1. El *Chronicon* de Marcel·lí conté tres notícies sobre els alans, totes elles manllevades d'autors anteriors:

a) durant el consolat d'Ausoni i Olibri (any 379), Teodosi "va vèncer els alans, hunnes i gots, pobles escites, en molts i grans combats" (cf. Orosi § 2.33.2.a).⁸⁴

b) durant el consolat de Bassos i Filip (any 408), "el comte Estilicó, les dues filles del qual, Maria i Termàntia, havien estat esposes de l'emperador Honori, però havien mort ambdues, com que menyspreava Honori i cobejava el seu poder, va incitar els pobles dels alans, sueus i vàndals, seduïts per regals i riqueses, contra el regne d'Honori, ja que desitjava proclamar cèsar el seu fill Euqueri, un pagà que tramava insídies contra els cristians; quan fou descoberta la seva perfídia, però, fou mort junt amb el mateix Euqueri" (cf. Orosi § 2.33.2.c).⁸⁵

c) durant el consolat de Rustici i Olibri (any 464), "Beorgor (§ 2.47), rei dels alans, fou mort pel rei Rícimer" (cf. *Fasti Vindobonenses priores* § 2.26).⁸⁶

4.23. Martí de Braga.⁸⁷ Nadiu de Pannònia, sant Martí (s. VI), apòstol dels sueus arrians, va fundar ca. 550 el monestir de Dumio, a Galícia, i fou arquebisbe de Braga (*Bracara Augusta*).

4.23.1. En el recull d'inscripcions gal·les de Manno de St. Oyan (cod. Paris. 2832, s. IX) ens ha pervingut un *Versus Martini Dumiensis Episcopi in Basilica*, obra de Martí, que, segons Greg. Tur. *Hist. Franc.* 5, 38, es trobava a la basílica de Braga dedicada a sant Martí de Tours; un passatge del poema lloa l'extraordinària veneració que sant Martí suscita: "atreus pobles ferotges i diversos sota la sagrada aliança de Crist: l'alamà, el saxó, el turingi, el pannoni, el rugi, l'esclavó, el

⁸¹ *Mappa mundi e codice Vat. Lat. 6018* (ed. F. GLORIE CC CLXXV 1965, pp. 457-463).

⁸² *Mappa mundi* (ed. GLORIE CC CLXXV, p. 460, 90 & làmina).

⁸³ *Marcellinus Comes* (ed. Th. MOMMSEN MGH AA XI 1894 [reimp. 1961], pp. 60-108); *LatLit* IV.2 110-112; *Eurasia* 30.

⁸⁴ Marcellin. 379, 2 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 60): *Halanos (alanos S), Hunnos, Gothos, gentes Scythicas magnis multisque proeliis vicit*.

⁸⁵ Marcellin. 408, 1 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 69): *Stilico comes, cuius duae filiae Maria et Thermantia singulae uxores Honorii principis fuere, utraque tamen uirgo defuncta, spreto Honorio regnumque eius inhians, Halanorum (halamannorum R), Suevorum, Vandalorum gentes donis pecuniisque inlectas contra regnum Honorii excitavit, Eucherium filium suum paganum et adversus Christianos insidias molientem cupiens Caesarem ordinare; qui cum eodem Eucherio dolo suo detecto occisus est*.

⁸⁶ Marcellin. 464 (ed. MOMMSEN MGH AA XI, p. 88): *Beorgor rex Halanorum (alanorum S) a Ricimere rege occiditur*.

⁸⁷ *Martinus Bracarenensis* (*Carm.* ed. R. PEIPER MGH AA VI.2 1883, pp. 194-196; cf. G. ROSSI *ICR* II, pp. 269-270); *LatLitMitt* I 109-113; *Eurasia* 32.

*neure, el sàrmata, el *daci, l'ostrogot, el franc, el burgundi, el daci, l'alà s'alegren de conèixer Déu sota la teva direcció".⁸⁸

© Com observa *LatLitMitt* I 110, la llista de bàrbars, malgrat alguns canvis, vol imitar Sidoni Apol·linar (§ 2.41.1); *Nara* sembla el *Neurus* de Sidon. *Carm.* 5, 475; *Datus*, un doblat de *Dacus*. El valor històric del poema, que només pretén exaltar la figura del sant, és nul, per bé que BACHRACH 1973:75 hi vegi la prova que "the Alans who had settled in Gaul became orthodox Christians" (cf. [Venanci Fortunat] § 4.28).

4.24. *Origo Francorum Bonnensis*.⁸⁹ El còdex *Bonnensis bibl. universitatis S. 402, saec. XII* ens ha preservat un breu text anònim sobre l'origen dels francs.

4.24.1. "En aquell temps, en revoltar-se els alans, l'emperador Valentí [= Valentinià] va reunir un exèrcit de romans a les ordres del príncep Aristarc; llavors, tot lluitant, els alans van fugir als aiguamolls de la Medtida. L'emperador, doncs, en no ésser prou fort per a vèncer-los, va dir: «si algú entra en aquestes llacunes i en fa fora els meus enemics, el dispensaré de tribut durant deu anys». Aleshores, els francs van entrar-hi i els en van fer fora. I l'emperador va dir: «amb raó hom els ha anomenat francs per la duresa de llur ferro o per la crueltat de llur cor». I els va dispensar de tribut durant deu anys. Però després de deu anys l'emperador va enviar a dir que li retessin tribut. I en veure-ho, els francs van dir: «l'emperador no va poder vèncer en la guerra aquest poble que nosaltres vencérem; per què li hem de pagar tribut? Alcem-nos en armes i matem aquest Primari i els seus companys». I, tot alçant-se en armes, van matar l'enviat i els seus companys".⁹⁰

© Resum d'un passatge del *Liber Historiae Francorum* (§ 4.20.1).

4.25. *Origo gentis Langobardorum*.⁹¹ Tres manuscrits (1a. *Matritensis regius D. 117, s. X*; 1b. *Cavensis, s. XI*; 2. *Mutinensis, s. X*) ens han conservat una breu història de l'origen i migracions del poble germànic dels longobards, basada en antigues tradicions i obra d'un autor anònim de la 2ª meitat del s. VII.

4.25.1. "En aquell temps, el rei Odoacre va sortir de Ravenna amb un exèrcit d'alans, va anar a Rugilanda, va atacar els rugis, va occir Teuvane, rei dels rugis i

⁸⁸ Martin. *In Basil.* 11-15 (ed. PEIPER *MGH AA VI.2*, p. 195; cf. G. ROSSI *ICR II*, pp. 269):

*inmanes variasque pio sub foedere Christi
adsciscis gentes: Alamannus, Saxo, Toringus,
Pannonius, Rugus, Sclavus, Nara, Sarmata, Datus,
Ostrogotus, Francus, Burgundio, Dacus, Alanus
te duce nosse deum gaudent.*

15

⁸⁹ *Origo Francorum Bonnensis* (ed. B. KRUSCH-W. LEVISON *MGH SRM VII.2* 1920, p. 528); cf. *MGH SRM VII.2*, p. 527.

⁹⁰ *Origo Franc. Bonn.* (ed. KRUSCH-LEVISON *MGH SRM VII.2*, p. 528): *eo tempore, rebellantibus Alanis, imperator Valentinus collegit exercitum Romanorum cum Aristarcho principe. tunc simul pugnantis fugerunt Alani in Meotides paludes. imperator itaque non valens eos superare, dixit: «si quis intraverit in paludes istas et inimicos meos inde eiecerit, concedam ei tributa annis decem». Tunc ingressi Franci eiecerunt eos, dixitque imperator: «recte appellati sunt Franci ad instar duriciae ferri vel a feritate cordis». et concessit eis tributa annis decem. post annos vero X misit imperator, ut darent tributa. et haec videntes Franci, dixerunt: «imperator gentem hanc bello superare non potuit, quam nos vicimus, quare ei tributa solvimus? surgamus et occidamus Primarium istum cum sociis suis». consurgentesque occiderunt missum cum sociis suis.*

⁹¹ *Origo gentis Langobardorum* (ed. G. WAITZ *MGH SRL* 1878, pp. 1-6); cf. *MGH SRL*, pp. 1-2; *Eurasia* 34.

va emportar-se amb ell molts captius a Itàlia. Aleshores, els longobards van eixir de llurs contrades i van habitar Rugilanda durant bastants anys".⁹²

© Hom data aquests fets l'any 487/8; es tracta de la victòria del rei escir Odoacre (*Audoachari*) sobre *Theuvane* (v.l. *Thecuane*, *Fewane*), rei del poble germànic dels rugis, assentat a la baixa Àustria (*Rugilanda*), regió que quedaria així lliure per a l'ocupació dels longobards de Pannònia el 489. Fets recollits per la *Historia Langobardorum* (§ 4.16); cf. MUSSET 1969:138-39; sobre alans i escirs al nord d'Itàlia, Procopi (§ 5.15.4).

4.26. Pau Diaca.⁹³ Fill d'una noble família longobarda de Friuli i criat a la cort de Pavia, Pau (ca. 720-799), diaca a Aquileia i monjo a Montecassino, va escriure, entre altres obres, una *Historia Romana*, resum de caire didàctic que reprenia amb afegits el *Breviarium ab Urbe condita* d'Eutropi (s. IV) i el continuava fins al regnat de Justinià a partir de fonts com ara l'epítom del Pseudo-Aureli Víctor (§ 2.19), Orosi (§ 2.33), Pròsper (§ 2.39) o Jordanes (§ 4.19).

4.26.1. Vet aquí els passatges de la *Historia Romana* sobre els alans (quan tot el text –o si més no, la major part– és còpia literal de la seva font, no en donem traducció):

- a) victòries de Teodosi (379) sobre alans, hunnes i gots = Orosi (§ 2.33.2.a).⁹⁴
- b) els mercenaris alans de Gracià (375-83) = Pseudo-Aureli Víctor (§ 2.19.1).⁹⁵
- c) ca. 406-7, "dos anys abans de la presa de Roma, [Estilicó] va incitar a prendre les armes pobles incontenibles per llurs forces i efectius, a saber, els alans, sueus, vàndals i burgundis, i volgué que ataquessin les Gàl·lies per tal de poder, davant d'aquest destret, arrabassar l'imperi al seu gendre per al seu fill"; parafrasi d'Orosi (§ 2.33.2.c-d).⁹⁶
- d) temptativa de *foedus* entre els reis bàrbars d'Hispania i l'emperador Honori ca. 411 = Orosi (§ 2.33.2.e).⁹⁷

⁹² *Origo Lang.* 3 (ed. WAITZ MGH SRL, p. 3): *illo tempore exivit rex Audoachari de Ravenna cum exercitu Alanorum (...norum 2), et venit in Rugilanda et impugnavit Rugos, et occidit Theuvane regem Rugorum, secumque multos captivos duxit in Italiam. tunc exierunt Langobardi de suis regionibus et habitaverunt in Rugilanda annos aliquantos.*

⁹³ *Paulus Diaconus* (*Hist. Rom.* ed. H. DROYSEN MGH AA II 1879, pp. 183-224); *LatLitMitt* I 257-272; *Eurasia* 34-35.

⁹⁴ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 11, 15 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 188): *itaque Theodosius afflictam rempublicam ira dei reparandam credidit misericordia dei; omnem fiduciam sui ad opem Christi conferens maximas illas Scythicas gentes formidatasque cunctis maioribus, Alexandro quoque illi Magno evitatas, at tunc extincto Romano exercitu Romanis equis armisque structissimas, hoc est Alanos (om. B) Hunos et Gothos incunctanter adgressus magnis multisque proeliis vicit.*

⁹⁵ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 11, 16 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 189): *at vero Gratianus dum exercitum neglegeret et paucos ex Alanis (ha- NM), quos ingenti auro ad se transtulerat, veteri ac Romano militi anteferet adeoque barbarorum comitatu et prope amicitia capi, ut nonnunquam eodem habitu iter faceret, odia contra se militum excitavit.*

⁹⁶ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 12, 16 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 195): *ante biennium Romanae inruptionis gentes copiis viribusque intolerabiles, hoc est Alanorum Suevorum Wandalorum Burgundionum, ultro in arma suscitavit easque pulsare Gallias voluit, ut sub hac necessitate a genero in filium extorquere imperium possit.*

⁹⁷ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 13, 2 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 196): *mittunt e contrario Wandalorum Alanorum Suevorumque reges principi Honorio legationem in his verbis: tu cum omnibus pacem habe, omnium obsides accipe. nos nobis conflagimus, nobis perimus, tibi vincimus, tuae erit quaestus rei publicae, si utrique pereamus.*

e) "en aquell temps (ca. 422), mentre els vàndals i els alans infestaven les Hispànies, Honori va enviar-hi el general Castí amb un exèrcit per a defensar-les"; *vid. infra*.⁹⁸

f) l'any 429, "Bonifaci, en adonar-se que no podia conservar l'Àfrica sense risc i veure que un perill l'amenaçava, rumiant per a la ruïna de tot l'imperi, va fer-hi entrar el poble dels vàndals i els alans amb el seu rei Geiseric, després de cridar-los de les Hispànies; aquests, alhora que devastaren cruelment a sang i foc l'Àfrica gairebé sencera amb llurs pillatges, anorrearen la fe catòlica amb l'heretgia arriana"; *cf. Beda* (§ 4.3.1.c) & *infra*.⁹⁹

g) a la batalla dels camps Catalàunics (451), "van anar en auxili dels romans els burgundis, els alans amb llur rei Sangiban (§ 4.48), francs, saxons, ripuaris, brions, sàrmates, armoricans, liticians i gairebé els pobles de l'occident sencer, tots els quals havia associat Eci a una aliança militar per tal de no trobar-se en desigualtat davant d'Atila"; paràfrasi de Jordanes (§ 4.19.2.a).¹⁰⁰

h) "el tercer any del regnat de Libi Sever (464), en presentar-se amb un exèrcit Biorgor (§ 2.47), rei dels alans, fou vençut i anihilat no lluny de Bergamo, ciutat de la Venècia, pel patrici Ricímer, que va sortir al seu encontre"; *cf. el text de Jordanes* (§ 4.19.3.a).¹⁰¹

© El passatge [e] reproduïx *Prosp. Chron.* 422, però els *Alani* són un afegit de Pau; sobre l'expedició contra els vàndals de la Bètica comandada pel *magister utriusque militiae* Flavi Castí i el *comes Africae* Bonifaci, *cf. PLRE* II 237-40, 269-70 s.v. *Bonifatius* 3, *Castinus* 2; la notícia que Bonifaci, en guerra amb l'imperi, permeté el pas dels vàndals a Àfrica remunta a *Prosp. Chron.* 427 i es troba sovint en la tradició posterior.

4.27. Priscià.¹⁰² El gramàtic Priscià (s. V-VI), oriünd de Cesarea, a Mauritània, i professor a Constantinoble, conegut sobretot per la seva *Institutio de arte grammatica*, també va traduir en hexàmetres llatins la Περίγησις de Dionisi (§ 3.5); la seva versió del passatge d'aquella referent als alans no aporta res de nou, per bé que Lucà (§ 2.5.1) sembla inspirar els *Martia pectora Alani* (*vid. § 3.5.1 ἀλκήεντες Ἰαλανοί*).¹⁰³

⁹⁸ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 13, 6 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 197): *hoc tempore dum Wandali Alanique Hispanias infestarent, Honorius ad eas defensandas Castinum ducem cum exercitu dirigit.*

⁹⁹ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 13, 10 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 198): *Bonifatius vero sentiens se non posse tuto Africam tenere cernensque sibi periculum instare, in perniciem totius rei publicae effervescens Wandalorum Alanorumque (alamannorumque V) gentem cum Geiserico suo rege ab Hispaniis evocatos Africae intromisit, qui cunctam paene Africam ferro flamma rapinis crudelissime devastantes catholicam insuper fidem Arriana impietate subvertere.*

¹⁰⁰ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 14, 4 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 202): *fuere interea Romanis auxilio Burgundiones Alani (ha- PL) cum Sangibano (Sanguibano B) suo rege, Franci Saxones Riparioli Briones Sarmatae Armoriciani Liticiani ac paene totius populi Occidentis, quos omnes Aetius, ne inpar Attilae occurreret, ad belli adsciverat societatem.*

¹⁰¹ Paul. Diac. *Hist. Rom.* 15, 1 (ed. DROYSEN MGH AA II, p. 207-208): *tertio huius anno imperii Biorgor (uiorgo V biorgo NZ hiorgor L bihorgor M) rex Alanorum (halann- M) cum exercitu adveniens occurrente patricio Ricimere superatus non longe a Pergamo civitate Venetiae atque extinctus est.*

¹⁰² *Priscianus* (*Perieg.* ed. E. BAEHRENS PLM V 1883, pp. 275-312); *LatLit* IV.2 221-238 (esp. 236); *PLRE* II 905 s.v. *Priscianus* 2; *Eurasia* 30.

¹⁰³ *Prisc.* *Perieg.* 294-298 (ed. BAEHRENS PLM V):
*sunt hic Germanique truces et Sarmata bellax
atque Getae necnon Basternae semina gentis
Dacorumque manus et Martia pectora Alani,*

4.28. [Venanci Fortunat].¹⁰⁴ Un poema espuri atribuït a Venanci Fortunat (s. VI), bisbe de Poitiers, i dedicat a la Verge Maria (*In laudem Sanctae Mariae*) esmenta els alans: "nacions, races, pobles, regions, multituds, reis, corrent des d'arreu cap als nous dons del Pare, etiòps, tracis, àrabs, dacis, indis, alans, l'aurora i el vespre, perses, britànics, són presents, entrant al reialme de Déu, redimits per la pietat" (cf. BACHRACH 1973:75, qui hi veu indicis d'una cristianització d'alans assentats a la Gàl·lia, idea poc plausible; *vid.* Martí de Braga § 4.24.1).¹⁰⁵

4.29. *Versus de Asia et de universi mundi rota.*¹⁰⁶ Un autor anònim franc –o potser hispà– del s. VII va compondre un petit poema cosmogràfic sobre Àsia i "el disc del món sencer", que té com a font principal les *Origines* d'Isidor (§ 4.17); la setzena estrofa del mateix diu així: "la primera província d'Europa s'anomena Escítia, i l'Alània es troba contigua a la llacuna Medtida; des d'aquí s'estén una contrada, hom li dóna el nom de Dàcia" (var. *albania* ψ, *elanię* S¹, *alanea* S²; *vid.* Isidor § 4.17.3.b).¹⁰⁷

4.30. *Vita Sadalbergae.*¹⁰⁸ Un passatge de la *Vita* anònima de Sadalberga, abadessa de Laon (*Ludunum*), escrita a finals del s. VII, recorda que "en temps antic, quan vàndals, alans, hunnes i altres pobles de Germània i Escítia assetjaren [Laon] en va, no van aconseguir de prendre-la ni alçant cap mena de rampa, ni amb projectils de màquines de guerra, ni llançant dards ni a escomeses d'ariet, sinó que, frustrats per un esforç inútil, es van retirar incapaços"; la llista de bàrbars és poc fiable i la font exagera el setge, però el pas de la invasió del 406 per Laon, entre Reims, Arras i Amiens, és més que probable (cf. Jeroni § 2.29.2 & COURTOIS 1955:45 n. 2).¹⁰⁹

*hicque Dromon Tauri retinentes fortis Achilli
angustum et longum Maeotidis ostia iuxta.*

¹⁰⁴ *Venantius Honorius Clementianus Fortunatus* (ed. F. LEO–B. KRUSCH *MGH AA* 1881-85 IV.1-2; nova ed. M. REYDELLET *CUF* I 1994, en curs); *LatLitMitt* I 170-181; *Eurasia* 33.

¹⁰⁵ [Ven. Fort.] *Carm. spur.* 1, 287-291 (ed. LEO–KRUSCH *MGH AA* IV.1, p. 378):

*natio gens populus regiones agmina reges
undique currentes ad nova dona patris,
Aethiopes Thraces Arabes Dacia Indus Alanus,
Aurora et Vesper, Persa, Britannus adest,* 290
inrantes in regna dei pietate redempti.

¹⁰⁶ *Versus de Asia et de universi mundi rota* (ed. F. GLORIE *CC CLXXV* 1965, pp. 435-454; K. STRECKER *MGH PL* IV.2 1923, pp. 545-559); *LatLitMitt* I 201-203.

¹⁰⁷ *Versus* 46-48 (ed. GLORIE *CC CLXXV*, p. 446; STRECKER *MGH PL* IV.2, p. 552):

*Scitia vocata prima Euruppe provincia,
Meotidis paludes iuncta sistitque Alania;
Vertitur exinde locus, nuncupatur Dacia.*

¹⁰⁸ *Vita Sadalbergae Abbatissae Laudunensis* (ed. B. KRUSCH *MGH SRM* V 1910, pp. 40-66); *Eurasia* 34.

¹⁰⁹ *Vita Sadal.* 14 (ed. KRUSCH *MGH SRM* V, p. 57-58): *nam et vetusto tempore cum eam Wandali, Halani, Huni ceteraeque Germaniae et Scithiae gentes frustra vallassent, nulla aggerum arte imminente, non fundibolorum iaculis, non armorum spiculis iacientibus nec arietum impulsioibus obtinere valuerunt, sedcasso labore frustrati inertes recesserunt.*

Fonts literàries llatines medievals (s. XIII-XIV)

4.31. Introducció. La commoció produïda a Europa per l'aparició dels mongols (§ 12.1) tingué com a efecte immediat l'enviada d'ambaixades per part del papa Innocenci IV, per tal de sospesar l'ànim i intencions dels nouvinguts i, en cas de ser possible, intentar-ne la conversió. Mentre que els frares dominics van dirigir-se al Pròxim Orient, els franciscans van emprendre la ruta de l'Àsia Central i arribaren així fins als centres de poder de la futura Horda d'Or, Mongòlia i Xina, trencant així la barrera de foscor i de llegenda que fins llavors havia separat l'occident medieval d'aquelles contrades. Gràcies als relats de viatge d'aquests missioners franciscans, disposem de les primeres notícies documentades sobre la vida dels alans (*Alani, As, Aas, Assi, Azzi*) en el seu medi des d'Ammià Marcel·lí, així com de nombroses dades sobre llurs activitats durant els s. XIII-XIV dins dels dominis dels successors de Činggis qayan.

4.32. [Fra Benet de Polònia].¹¹⁰ Sota el nom del franciscà Benet de Polònia (*Benedictus Polonus*), company de Fra Joan de Pian di Carpine (§ 4.35), ens ha arribat una breu relació de llur viatge a la cort mongol de Qara Qorum, potser obra d'un clergue de Colònia que va entrevistar-se amb ell després del seu retorn.

4.32.1. L'abril de l'any 1246, en deixar el campament del príncep Batu, a les ribes del Volga, els franciscans van sortir de les terres habitades pels cumans, fet que motiva un memoràndum de llur trajecte per aquestes: "els frares que anaven per la Comània tenien a la dreta la terra dels saxos, que nosaltres creiem que són gots, i que són cristians; després, els alans, que són cristians; després, els gàzars, que són cristians; en aquesta terra està situada Ornã, una ciutat opulenta que els tàtars van prendre inundant-la; després, els circassians, que són cristians; després, els georgians, que són cristians".¹¹¹

© En la *Comania* del text hem de veure les estepes russes entre el Dnièper i l'Ural i, per extensió, els territoris al sud d'aquestes; per a la ciutat d'*Ornã*, *vid.* Fra Joan de Pian di Carpine (§ 4.35.1.a).

4.33. Fra De Brídia.¹¹² Un escrivà desconegut va copiar *ca.* 1440, d'originals avui perduts i en un manuscrit renà del *Speculum Historiale* de Vincent de Beauvais, el text de la *Historia Tartarorum*, un informe complet sobre la història, costums i futures intencions dels mongols, acabat de redactar el 30 de juliol del 1247 per un frare franciscà anomenat C. de Brídia, a instàncies del ministre a càrrec de l'ordre a Bohèmia i Polònia, després d'una entrevista amb la comitiva de Fra Pian di Carpine (§ 4.35), que retornava de Qara Qorum. Fra de Brídia sembla haver retraduit al llatí una versió en polonès o txec d'unes memòries del viatge que Fra Benet de Polònia (§ 4.32) hauria escrit per a la noblesa local; això explicaria les coincidències de contingut amb la *Historia Mongalorum*, però alhora les divergències d'estil i fraseologia, així com la presència al text d'algunes notícies desconegudes per aquella.

¹¹⁰ *Fr. Benedictus Polonus* (ed. WYNGAERT 1929:133-143).

¹¹¹ Bened. Pol. 6 (ed. WYNGAERT 1929:137-38): *fratres vero euntes per Comaniam a dextris habuerunt terram Saxorum quos nos credimus esse Gothos, et hii sunt christiani; postea Alanos qui sunt christiani; postea Gazaros qui sunt christiani; in hac terra sita est Ornã, civitas opulenta a Thartaris capta per submersionem aquarum; deinde Cyrcassos et hii sunt christiani; postea Georgianos et hii sunt christiani.*

¹¹² *C. de Bridia* (ed. + trad. angl. G.D. PAINTER, New Haven-Londres 1965 = SKELTON 1965:19-106).

4.33.1. Bona part de les dades sobre alans es retroben a Fra Pian di Carpine:

a) "després que Činggis fou proclamat qayan i hagué descansat durant un any sense guerres, va disposar aleshores tres exèrcits, un per a cadascuna de les tres parts del món, per tal que sotmetessin tots els homes que viuen sobre la terra. Va enviar-ne un amb el seu fill Tossuc (Jöçi), al qual també anomenaven qayan, cap a l'oest, contra els cumans, que estan situats sobre els azos, i un segon amb el seu altre fill cap al nord-est, contra l'Índia Major" = Pian di Carpine *Hist. Mong.* 5, 11-12 (que no dóna la postil·la *qui siti super Az*).¹¹³

b) "i [Batu] va procedir contra Ornas, una ciutat molt gran plena de cristians, això és, gàzars i alans, i d'altres que eren sarraïns de contrades diverses. Estava situada a la vora d'un riu que abasta un gran tram de mar i travessava la ciutat. Els tàtars, obstructint el curs superior del riu, deixaren anar l'aigua amb violència i inundaren la ciutat junt amb tot allò que contenia"; *vid.* Fra Joan de Pian di Carpine (§ 4.35.1.a).¹¹⁴

c) entre "els noms dels països que van sotmetre els tàtars" trobem "els alans, que s'anomenen ells mateixos azos" (*Alani qui dicunt se Azzos*); *vid.* Fra Pian di Carpine (§ 4.35.1.c).¹¹⁵

4.33.2. Un passatge, sense paral·lel a la *Historia Mongalorum*, diu: "i quan el fill d'Ögödei i cosí de Batu, que ara és qayan, va tornar després d'assabentar-se secretament de la mort del seu pare, de tornada va conquerir els països dels gàzars i dels alans, després el país de †Tet i, finalment, el país del tàtars†. Aquests són països cristians, però de llengües diverses, i estan situats al sud, prop del mar".¹¹⁶

© El personatge en qüestió és Güyük qayan, que va tornar a Mongòlia amb motiu (o poc abans) de la mort del seu pare Ögödei († 1241). Com indica la trad. PAINTER, p. 80 n. 26.3, és improbable que aquell conquerís cap contrada mentre es retirava, i l'episodi subjacent ha d'ésser la campanya de Möngke de l'hivern del 1239-40 contra els alans (*cf.* Rašid al-Dîn § 11.15.2). Les lectures *Th'et & Tartarorum*, clarament corruptes, amaguen contrades cristianes properes a Alània i a una mar (*iuxta mare*), que tan aviat pot ser la Negra com la Càspia; PAINTER *ibid.* proposa de restituir *Cathorum / Cachet "Kaxet" i & Circassorum "txerkessos"* a partir de Pian di Carpine (§ 4.35.1.g).

¹¹³ De Bridia *Hist. Tart.* 11 (ed. PAINTER, p. 63): *igitur cum Cingis can esset appellatus et quievisset per unum annum sine bellis ordinavit eo tempore tres exercitus ad tres mundi partes ut subiugarent cunctos homines qui habitant super terram. unum direxit cum filio suo Tossuc quem etiam can nominabant contra Comanos qui siti super Az ad plagam occidentalem, alterum vero cum alio filio contra Maiorem Indiam ad orientem hyemalem.*

¹¹⁴ De Bridia *Hist. Tart.* 24 (ed. PAINTER, p. 79): *et processit adversus Ornas civitatem maximam repletam christianis scilicet Gazaris et Alanis necnon et aliis Sarracenis partium diversarum. est autem sita super fluvium magnam habentem partem maris et qui transibat civitatem. Tartari obstructentes in superiori parte fluvium demiserunt aquam cum impetu et submerserunt civitatem cum omnibus que in se civitas continebat.*

¹¹⁵ De Bridia *Hist. Tart.* 34 (ed. PAINTER, p. 85): *nomina autem terrarum quas subiugaverunt Tartari sunt hec: Kytai, Solangi, Ethiopia, Voyrath, Keranite, Buritebet, Uihur, Kirgiz, Saruihur, Merkit, Mecrit, Nayman, Karakitai, Turkia, Nubia, Baldac, Urumsoldan, Bisermini, Cangite, Armenia, Georgiania, Alani qui dicunt se Azzos, Circasi, Gazari, Comani qui dicunt se Kusscar, Mordui, Bascart, id est Magna Hungaria, Billeri, Corola, Cassidi, Parossiti, Canina, Zamogedi, Nestoriani, Nusia, Persarum Soldani (omnes isti Sarraceni per se vocantur).*

¹¹⁶ De Bridia *Hist. Tart.* 26 (ed. PAINTER, p. 81): *cumque filius Occoday patruelis Bati qui modo est can reversus est patris occulte interitu intellecto in reditu autem cepit terram Gazarorum et Alanorum, postea terram †Th'et, ad ultimum terram Tartarorum†. iste sunt terre christianorum sed diversorum ydiomatum et posite sunt ad meridiem iuxta mare. hiis actis ad terram propriam est reversus.*

4.34. Fra Guillem de Rubruc.¹¹⁷ El franciscà flamenc Guillem de Rubruc (Wilhelm van Ruysbroeck), enviat com a ambaixador a l'imperi mongol (*Tartaria*) per Sant Lluís de França durant els anys 1253-55, va deixar un relat del seu viatge (*Itinerarium ad partes orientales*), de gran valor antropològic, etnogràfic i geogràfic.

4.34.1. Una gran quantitat de passatges de l'obra esmenten els alans:

a) el tàtar *Scatatai*, senyor de la província de Crimea (*Gasaria*), "ens va preguntar si volíem beure cosmos, això és, llet d'euga –car els cristians russos, grecs i alans que hi ha entre ells que volen guardar estrictament la llei, no en beuen, i encara més, no es consideren cristians després de beure'n, i llurs sacerdots els reconcilien [amb l'església] com si haguessin renegat de la fe de Crist".¹¹⁸

b) l'onzè capítol (*Quod Alani venerunt ad eos in vigilia pentecostes*) és potser el que més dades dóna: a Crimea, "la vigília de la Pentecosta [7 de juny de 1253] s'adreçaren a nosaltres uns alans, allà anomenats aas, cristians segons el ritu grec que, tot i tenir grecs l'alfabet i els sacerdots, no són cismàtics com els grecs, sinó que honoren tots els cristians sense acollir-ne cap. I ens portaren carn cuïta, pregant-nos que mengéssim de la seva vianda i que reséssim per un d'ells que havia mort. Aleshores els vaig dir que era la vigília d'una gran festivitat i que aquell dia no menjaríem carn; i els vaig fer un sermó sobre aquesta festa, del qual van quedar molt contents, perquè ignoraven tot el referent al culte cristià, amb la sola excepció del nom de Crist. Ens preguntaren també, ells i molts cristians russos i hongaresos, si podien salvar-se, perquè els calia beure cosmos i menjar carn esmorteïda i sacrificada per sarrains i altres infidels –que els mateixos sacerdots grecs i russos consideren com esmorteïda o immolada als ídols– i també perquè ignoraven els dies de dejuni i no els podrien guardar encara que els coneguessin. Llavors els vaig corregir com vaig poder, ensenyant-los i confortant-los en la fe. Les carns que ens havien portat les vam reservar per al dia de festa; car no trobàvem res en venda a canvi d'or o argent, sinó només a canvi de teles i altres draps, i no en teníem –quan els nostres servents els mostraven hipèrperes, les refregaven amb els dits i se les apropaven al nas per a copsar per l'olor si eren de coure–, i no ens donaven menjar fora d'una llet de vaca molt agra i pudent. Ja ens faltava el vi; l'aigua l'enterbolien tant els cavalls, que no era potable; i de no ser per les galetes que portàvem i la gràcia de Déu, potser hauríem mort".¹¹⁹

¹¹⁷ *Guillelmus de Rubruc* (ed. WYNGAERT 1929).

¹¹⁸ Guill. de Rubruc 10, 5 (ed. WYNGAERT 1929:191): *quesivit etiam a nobis si vellemus bibere cosmos, hoc est lac iumentinum – christiani enim Ruteni et Greci et Alani qui sunt inter eos, qui volunt stricte custodire legem suam non bibunt illud, immo non reputant se christianos postquam biberint, et sacerdotes eorum reconciliant eos tamquam negassent fidem Christi.*

¹¹⁹ Guill. de Rubruc 11, 1-3 (ed. WYNGAERT 1929:191-192): [1] *in vigilia pentecostes venerunt ad nos quidam Alani qui ibi dicuntur Aas, christiani secundum ritum Grecorum et habentes litteras grecas et sacerdotes grecos, tamen non sunt scismatici sicut Greci, sed sine acceptione persone venerantur omnem christianum. et detulerunt nobis carnes coctas, rogantes ut comederemus de cibo eorum et orarem pro quodam defuncto eorum. tunc dixi quod vigilia erat tante sollempnitatis, et quod illa die non comederemus carnes; et exposui eis de sollempnitate, super quo fuerunt multum gavis, quia omnia ignorabant que spectant ad ritum christianum, solo nomine Christi excepto. [2] quesiverunt etiam ipsi et alii multi christiani Ruteni et Hungari utrum possent salvari, quia oportebat eos bibere cosmos et comedere morticina et interfecta a sarracenis et aliis infidelibus –que etiam ipsi Greci et Ruteni sacerdotes reputant quasi morticina vel idolis immolata– etiam quia ignorabant tempora ieiunii, nec poterant custodire etiam si cognoscerent. tunc rectificabam eos prout potui, docens et confortans eos in fide. [3] carnes quas detulerant reservavimus usque ad diem festum; nichil enim inveniebamus venale pro auro vel argento, nisi pro telis vel aliis pannis, et illas non habebamus –quando famuli nostri ostendebant eis iperpera, ipsi fricabant digitis et ponebant ad nares ut odore sentirent utrum esset cuprum– nec dabant nobis*

c) des de Crimea arribaren a un "erm desolat" (*vastam solitudinem*; cf. Ammià § 2.18.1.a): "en aquest solien pasturar els cumans anomenats capxat (np. *Qipçâq*), que són anomenats pels teutons valans; llur província, Valània (alem. *Valwen*), i per Isidor (§ 4.17.3.b), "del riu Tànais fins a la llacuna Meòtida", Alània".¹²⁰

d) més endavant, "teníem vers migjorn unes muntanyes altíssimes [= el Caucas], en les quals viuen, a la vessant que mira a aquell erm (*dašt-e Qipçâq*), els txerkessos i els alans o aas, que són cristians i encara lluiten contra els tàtars".¹²¹

e) Sartaq (*Sartach*), fill del khan Batu (1227-55), "es troba en el camí dels cristians, és a dir, russos, valacs, búlgars de la Bulgària Menor, soldaïns, circassians i alans, que travessen tots el seu territori quan van a la cort del seu pare a retre-li presents, perquè així els afavoreix més".¹²² Poc més tard, afegeix: "durant el trajecte entre ell [= Sartaq] i el seu pare tinguérem una gran por; car els russos, hongaresos i alans, esclaus seus, del quals n'hi ha una immensa munió entre ells, s'apleguen en bandes de vint o trenta, fugen de nit amb buiracs i arcs, i maten qui troben de nit. De dia s'amaguen, i quan llurs cavalls estan extenuats, venen de nit a un ramat, a les pastures, canvien de cavalls i se n'emporten un o dos més per a menjar-se'ls si en tenen necessitat".¹²³

f) la mar Càspia "confina a l'oest amb les muntanyes dels alans, els lesguians, la Porta de Ferro i les muntanyes dels georgians".¹²⁴ "Tota la regió a l'oest d'aquest mar, on hi ha les Portes de Ferro d'Alexandre i els monts dels alans, fins a l'oceà septentrional i la llacuna Meòtida, on neix el Tànais, solia anomenar-se Albània [error per Alània!]"¹²⁵

g) mentre Fra Guillem es trobava a Qara Qorum (*Caracorum*), en apropar-se la Pasqua de l'any 1254, "aleshores va concórrer una gran multitud de cristians hongaresos, alans, russos, georgians i armenis, tots els quals no havien vist el sagrament des que estaven captius, ja que els nestorians no els volien admetre a la seva església si no eren rebatejats per ells, segons deien".¹²⁶

cibum nisi lac vaccinum acrum valde et fetidum. vinum iam deficiebat nobis; aqua ita turbabatur ab equis, quod non erat potabilis. nisi fuisset biscoctum quod habebamus et gratia Dei, forte fuisset mortui.

¹²⁰ Guill. de Rubruc 12, 6 (ed WYNGAERT 1929:194-195): *in hac solebant pascere Commani qui dicuntur Capchat, a Teutonicis vero dicuntur Valani et provincia Valania, ab Ysidoro vero dicitur, a flumine Tanay usque ad paludes Meotidis et Danubium, Alania.*

¹²¹ Guill. de Rubruc 14, 3 (ed WYNGAERT 1929:199): *habebamus autem ad meridiem montes maximos, in quibus habitant, in lateribus versus solitudinem illam, Cherkis et Alani sive Aas qui sunt christiani et adhuc pugnant contra Tartaros.*

¹²² Guill. de Rubruc 18, 1 (ed WYNGAERT 1929:209): *ipse [sc. Sartach] enim est in itinere christianorum, scilicet Rutenorum, Blacorum, Bulgarorum minoris Bulgarie, Soldainorum, Kerkisorum, Alanorum, qui omnes transeunt per eum quando vadunt ad curiam patris sui, defferentes ei munera, unde magis amplectitur eos.*

¹²³ Guill. de Rubruc 18, 3 (ed WYNGAERT 1929:210): *in via vero inter ipsum et patrem suum habuimus magnum timorem. Ruteni enim et Hungari et Alani servi eorum, quorum est maxima multitudo inter eos, associant se XX vel XXX simul et fugiunt de nocte habentes pharetras et arcus, et quemcumque inveniunt de nocte interficiunt. de die latitant, et quando sunt equi eorum fatigati, veniunt de nocte ad multitudinem equorum in pascuis, et mutant equos, et unum vel duos ducunt secum ut comedant cum indiguerint.*

¹²⁴ Guill. de Rubruc 18, 4 (ed WYNGAERT 1929:211): *[sc. mare Caspium] ad occidentem vero habet montes Alanorum et Lesgi et portam ferream et montes Georgianorum.*

¹²⁵ Guill. de Rubruc 19, 1 (ed WYNGAERT 1929:211): *tota illa regio a latere occidentali istius maris, ubi sunt porta ferrea Alexandri et montes Alanorum, usque ad oceanum acquilonarem et paludes Meotidis, ubi oritur Tanais, solebat dici Albania.*

¹²⁶ Guill. de Rubruc 30, 10 (ed. WYNGAERT 1929:280): *tunc affuit magna multitudo christianorum Hungarorum Alanorum Rutenorum Georgianorum Hermenorum, qui omnes non*

h) de tornada cap a occident, els frares anaren a Sarai, capital de l'Horda d'Or, resseguint el curs del Volga (*Etilia*): "a la riba del seu braç central hi ha una ciutat que s'anomena Summerkent, sense muralles, però quan el riu desborda queda envoltada per les aigües; vuit anys van assetjar-la els tàtars abans de prendre-la; i en ella vivien alans i sarraïns".¹²⁷

i) el dia 11 o 15 de novembre de 1254 Fra Guillem va arribar al Caucas (37, 14 *pervenimus in festo sancti Martini ad montes Alanorum*): "en aquelles muntanyes els alans encara resisteixen, així que calia que dos de cada deu homes de Sartac anessin a custodiar-ne els passos per tal que no sortissin de la serralada a rapinyar els seus ramats a la plana que hi ha entre ells, els alans i la Porta de Ferro, que es trobava a dues jornades, on comença la plana d'Arcac, entre el mar i les muntanyes. Hi ha alguns sarraïns a la serralada, anomenats lesguians, que estan també encara en lluita, així que calgué que els tàtars al peu dels monts dels alans ens donessin vint homes que ens portessin fins a l'altra banda de la Porta de Ferro. I vaig alegrar-me'n, perquè esperava veure'ls armats, car mai no havia pogut veure llurs armes per més que ho havia provat. Però quan arribarem al pas perillós, dels vint només n'hi havia dos que tenien ausbergs; i els vaig preguntar d'on els havien tret, i em digueren que els havien obtingut dels esmentats alans, que són bons artífexs i els millors ferrers. Per això, segons crec, tenen poques armes, fora de buiracs, arcs i pellisses. Vaig veure que hom els feia present de llorigues i capells de ferro de Pèrsia, i també vaig veure'n dos que es presentaven a Mōngke armats amb cotes fetes de peces convexes de cuir rígid, que eren molt incòmodes i feixugues. Abans que arribéssim a la Porta de Ferro trobàrem un castell dels alans, que pertanyia a Mōngke qayan, car ell mateix va sotmetre aquella terra. Allà trobàrem per primera vegada vinyes i beguérem vi".¹²⁸

© [a] Per a PELLIOT 1949:47 n. 2 **Scacatai* = mong. *Čayâtai*. El *cosmos* (mong. *qumiz*), llet d'euga fermentada, era la beguda nacional dels mongols. [b] Per al nom *Aas*, § 1.2.1; els mss. donen les variants *Aaas* D, *Acias* SL; aquesta darrera fou interpretada per M. VASMER (*Slav.* 126) com un etnònim turc **Ak-as* "weiße Osseten" comparable als antics Ἄορσοι (§ 1.3.3); per a *christiani secundum ritum Grecorum*, §§ 5.37–38; una crònica siríaca del s. XIII (§ 14.5) parla també d'escriptura entre els alans (cf. *OJaF* I 268; ZGUSTA 1987a:409); quant a *omnia*

viderant sacramentum ex quo fuerant capti, quia ipsi nestorini nolebant eos admittere ad Ecclesiam suam nisi rebaptizarentur ab eis, prout dicebant.

¹²⁷ Guill. de Rubruc 37, 8 (ed WYNGAERT 1929:315): *super medium brachium est villa que dicitur Summerkent, absque muro; sed quando inundat fluvius circumdatur aquis; viij annis fuerunt circa eam Tartari antequam caperent eam. et erant in ea Alani et sarraceni.*

¹²⁸ Guill. de Rubruc 37, 16-17 (ed WYNGAERT 1929:317-318): *Alani in montibus illis adhuc repugnant, ita quod oportebat quod de decem hominibus Sartach venirent duo ad custodiendum fauces montium, ne illi egrederentur de montibus ad predandum animalia eorum in planitie inter illos et Alanos et portam ferream, que inde distabat ad duas dietas, ubi incipit planicies Arcacci inter mare et montes. [17] sunt quidam sarraceni, nomine Lesgi, inter montes qui similiter repugnant, ita quod oportuit quod illi Tartari qui erant ad radices montium Alanorum darent nobis XX homines, qui deducerent nos usque ultra portam ferream. et gavisus fui quia sperabam quod viderem eos armatos, nunquam enim potui videre arma eorum quamvis multum fuerim sollicitus. et cum venissemus ad periculosum transitum, de XX erant duo qui habebant haubergions. et quesivi unde advenissent eis; dixerunt quod acquisiverunt super Alanos predictos, qui sunt boni artifices talium et optimi fabri. unde ut credo arma pauca habent, nisi pharetras et arcus et pliticeas. vidi eis presentari platas ferreas et capellos ferreos de Perside, et etiam vidi duos qui se presentabant ipsi Mangu armatos tunicis de peccacis convexis de corio rigido, que erant inepte valde et inexpedite. antequam veniremus ad portam ferream invenimus unum castellum Alanorum, quod erat ipsi Manguchan. ipse enim subiugavit terram illam. ibi primo invenimus vineas et bibimus vinum.*

ignorabant ... solo nomine Christi excepto, cf. Teodor (§ 5.37.1) χριστιανοὶ δὲ μόνον ὀνόματι Ἴαλανοί. Les *morticina et interfecta* eren animals sacrificats i escolats d'acord amb la llei islàmica (*maita*); *iperpera* (gr. ὑπέρπυρα) és el nom tardà de les monedes d'or (νομίσματα) bizantines. [d] Sobre els alans resistents, cf. [i] & Pian di Carpine (§ 4.35.1.d). [f] Les portes de ferro (*porta ferrea Alexandri*), en territori lesguia, semblen aquí Darband; cf. Benjamí de Tudela (§ 10.2.1). [g] Aquest text és un indicatiu que, abans de l'arribada de la missió franciscana (§ 4.40), els cristians alans de Mongòlia i Xina van dependre del clergat nestorià. [h] Sobre *Summerkent*, al baix Volga, vid. PELLISOT 1949:162-63; identificada amb Astrakhan', amb els turcs saqsïn i amb la *Crocea Arundo* d'un edicte d'Özbeq qayan, la seva localització és una incògnita. [i] La *planities Arcacci*, al nord-est del Caucas, és desconeguda (cf. WYNGAERT 1929:317 n. 1); per als *haubergions* "ausbergs, cotes de malles" (vulgarisme francès), cf. les λωρίκια ἐξαίρετα de Ladnic Calcocòndiles (§ 5.32.1); el *castellum Alanorum* podria ser *Mayaş*, la capital dels alans, conquerida pel mateix Mōngke l'any 1239 (§ 11.15); de fet, la majoria de casals alans foren sotmesos durant el regnat d'aquell (§ 15.10 n.12).

4.35. Fra Joan de Pian di Carpine.¹²⁹ El frare italià Joan de Pian di Carpine (*Iohannes de Plano Carpini*, ca. 1190-1252), enviat l'any 1245 pel papa Innocenci IV com a ambaixador als tàtars, arribà a la cort imperial mongol, prop de Qara Qorum, a temps d'assistir a la coronació de Güyük qayan (1246-48); fruit del seu viatge fou la "Història del mongols que nosaltres anomenem tàtars" (*Historia Mongalorum quos nos Tartaros appellamus*).

4.35.1. Les dades sobre els alans poden classificar-se com segueix:

a) el capítol cinquè està dedicat a l'origen i conquestes dels mongols. En tractar de les diverses campanyes ordenades per Ögödei qayan (1229-41) quan va assolir el poder, el text explica com el seu nebot Batu, després de conquerir *Barchin* i *Ianikint*, va atacar la ciutat d'*Ornas*: "aquesta ciutat estava molt poblada, car hi havia molts cristians, com ara gàzars, russos, alans i altres, i també sarrains; tanmateix, la ciutat era domini dels sarrains. Aquesta ciutat estava plena a vessar de riqueses, car es trobava situada prop d'un riu que corre a través de *Ianikint* i la terra dels bisèrmins, i desemboca a la mar, fet pel qual era com un port, i els altres sarrains n'havien fet un gran mercat. En no poder-los vèncer d'altra manera, [els mongols] tallaren el riu que corria per la ciutat i van inundar-la junt amb els seus habitants i propietats".¹³⁰

b) entre les matèries del capítol setè es troben els tractats de pau i les seves condicions (*quomodo faciunt cum hominibus pacem*); en aquest sentit, escriu: "la intenció [dels mongols] és dominar ells sols el món: per aquest motiu, cerquen pretextos contra els nobles per tal d'occir-los. A aquells als quals permeten de tornar, els reclamen llurs fills o germans, que no deixen anar mai més, tal com ha succeït amb el fill de Jaroslav, amb un cap dels alans i amb molts altres".¹³¹

¹²⁹ *Iohannes de Plano Carpini* (ed. E. MENESTÒ, Spoleto 1989 = DAFFINÀ 1989:225-333).

¹³⁰ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 5, 26 (ed. MENESTÒ, pp. 270-271): *ista civitas erat nimium populosa; erant enim ibi Christiani plures, Gazari videlicet et Ruteni et Alani (Blani W) et alii, necnon et Sarraceni; Sarracenorum tamen erat dominium civitatis. hec autem civitas erat divitiis multum plena; est enim posita super fluvium quemdam, qui currit per Ianikint et terram Biserrminorum, qui intrat mare; unde est quasi portus, et forum maximum habebant de illa civitate alii Sarraceni. et cum non possent eos aliter devincere, preciderunt fluvium qui currebat per civitatem, et illam cum rebus et hominibus submerserunt.*

¹³¹ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 7, 5 (ed. MENESTÒ, p. 286): *eorum enim intentio est ut ipsi soli dominantur in terra. iccirco querunt occasiones contra nobiles ut eos occidant. ab illis vero quos*

c) entre "els noms de les terres que [els mongols] han vençut" es troben els "alans o assos" (*Alani sive Assi*), en companyia de quaranta-dos pobles més.¹³²

d) "endemés, aquests són els noms de les terres que els oposaren una enèrgica resistència i que encara no han sotmès: la Gran Índia, Màngia [= l'imperi Song], una part dels alans, una part dels xinesos [= l'imperi Jin] i els turcs saqsïn".¹³³

e) en cas de setge, el frare recomana racionar les provisions, "perquè, quan [els mongols] s'hi posen, assetgen una fortalesa durant molts anys, com succeeix en el dia d'avui a la terra dels alans amb una muntanya assetjada des de fa dotze anys; aquells els han oposat una enèrgica resistència i han mort molts guerrers i nobles tàtars".¹³⁴

f) el febrer de 1246, "arribàrem a una ciutat anomenada Cànove, que es trobava directament sota l'autoritat dels tàtars. El prefecte d'aquesta ciutat ens donà cavalls i un salconduit fins a una altra ciutat en la qual era prefecte un alà de nom Miqueas, «replè de tota maldat i vilesa» (Rom. 1, 29). Car ell havia enviat a Kiòvia alguns còmplices seus que ens diguessin mentiderament, de part de Corenza, que si érem ambaixadors, anéssim a veure'l. I això ho feia, tot i no ser cert, per tal de poder-nos extorquir presents. Quan pervinguérem a ell, però, se'ns mostrà molt esquerp, i si no li haguéssim promès regals, de cap manera ens hauria volgut fer d'escorta. Nosaltres, en veure que no podíem procedir d'altre mode, vam prometre de donar-li alguns obsequis; i com que li donàrem allò que a nosaltres ens semblà apropiat, no volia agafar-ho si no li'n donàvem més. Per això ens calgué afegir-hi tot allò que volgué; i algunes coses ens les sostregué insidiosament i d'amagat".¹³⁵

g) la terra dels cumans (*Comania*) "confina al sud amb alans, circassians, gàzars, Grècia, Constantinoble, la terra dels ibers, tats, brutaquis –hom diu que són jueus i s'afaiten el cap–, la terra dels ziquis, georgians, armenis i la terra dels turcs".¹³⁶

redire permittunt, petunt eorum filios aut fratres, quos ulterius nunquam dimittunt, sicut actum est de filio Ierozlai et de quodam alio duce Alanorum et aliis pluribus.

¹³² Plan. Carp. *Hist. Mong.* 7, 9 (ed. MENESTÒ, pp. 289-290): *terrarum nomina quas vicerunt sunt hec: Kytai, Naimani, Solangi, Karakytai sive nigri Kytai, Canana, Tumat, Voyrat, Karaniti, Huyur, Sumoal, Merkiti, Mecriti, Sarihuyur, Bascart id est Magna Hungaria, Kergis, Cosmir, Sarraceni, Bisermi, Turcomani, Byleri id est Magna Bulgaria, Corola, Comuchi, Burithabet, Parossiti, Cassi, Alani sive Assi, Obesi siue Georgiani, Nestoriani, Armeni, Kangit, Comani, Brutachi, qui sunt Iudei, Mordui, Torci, Gazari, Samogedi, Perses, Tati, India Minor sive Ethiopia, Circassi, Ruteni, Baldac, Sarti.*

¹³³ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 7, 10 (ed. MENESTÒ, p. 290): *hec autem sunt nomina terrarum que eis viriliter restiterunt, nec sunt adhuc subdite eis: India Magna, Mangia, quedam pars Alanorum, quedam pars Kytaorum, Saxi.*

¹³⁴ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 8, 12 (ed. MENESTÒ, p. 300): *quia quando ipsi incipiunt, multis annis obsident unum castrum, sicut fit hodierna die in terra Alanorum de quodam monte quem, ut credimus, iam obsederunt per duodecim annos; qui viriliter restiterunt et multos Tartaros et nobiles occiderunt.*

¹³⁵ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 9, 6 (ed. MENESTÒ, p. 303-304): *pervenimus ad quamdam villam, que erat immediate sub Tartaris, que Canove appellatur. Prefectus autem ville nobis dedit equos et conductum usque ad aliam villam, in qua erat quidam alanus prefectus, qui vocabatur Micheas, qui omni malitia et nequitia erat plenus. ipse enim miserat contra nos in Kioviam quosdam satellites suos, mendaciter qui nobis dicerent, ex parte Corenze, quod si essemus nuntii, veniremus ad ipsum. et hoc ideo faciebat, quamvis non esset verum, ut posset a nobis munera extorquere. cum autem perveniremus ad ipsum, reddidit se valde difficilem nobis, et nisi munera promissemus eidem, nullo modo conducere nos volebat. nos autem videntes quod aliter ultra procedere non poteramus, promisimus ei aliqua donaria dare; et cum daremus ei ea quae nobis videbantur, nolebat recipere, nisi plura daremus eidem. unde oportuit nos addere secundum voluntatem ipsius; et quedam nobis subdole et furtive et malitiose subtraxit.*

¹³⁶ Plan. Carp. *Hist. Mong.* 9, 20 (ed. MENESTÒ, p. 313): *a meridie autem habet Alanos, Circassos, Gazaros, Greciam, Constantinopolim, et terram Hiberorum, Tatos, Brutachios qui*

© [a] El franciscà cau en un anacronisme, ja que les conquestes de *Barchin* (= *Barčīliγ-kānt*) & *Ianikint* (= *Yan[gl]i-kānt* "ciutat nova"), ambdues al curs inferior del Syr-daryâ, formen part de les campanyes contra el Xvârezm dels anys 1219-21 i no foren dirigides per Batu, sinó pel seu pare Jöçi. Quant a *Ornas* (així De Brídia § 4.33.1.b; *Ornac* WSP *Ornax* B *Oznac* V *Orna* L; Benet de Polònia § 4.32.1 *Ornam*, etc.), tot i que la seva identitat és discutida (*vid.* SKELTON 1965:102-104; DAFFINÀ 1989:449-51 n. 49), sembla Ürgänj (Jûveinî *Urganč*, mong. *Ürünggeči*, rus *Ornac*), l'antiga capital del Xvârezm, prop de la mar d'Aral, submergida l'any 1221 pels mongols sota les aigües de l'Àmû-daryâ; per *terra Biserminorum* cal entendre els dominis del Xvârezmsâh (*cf.* rus *busurman* "musulmà"); ara bé, mentre que G.D. PAINTER (*apud* SKELTON 1965:102) creu que la sorprenent presència de gàzars, russos i alans es deu al fet que els frares van confondre Ürgänj en alguns detalls amb una ciutat marítima del sud de Rússia, com ara Soldaia o Màtrica, DAFFINÀ 1989:451 no ho considera pas inversemblant, atès que la ciutat era un gran empori comercial i podria haver atret mercaders; que aquests existien entre els alans de l'època, ho demostren les actes de venda d'esclaus (§ 4.39), Baybars al-Manşûrî (§ 6.6.1) i Ibn 'Abd al-Zâhir (§ 6.9.1); *cf.* a més De Brídia (§ 4.33.1.b). [b] El terme *ante quem* per a l'arribada del *dux Alanorum* retintut és l'any 1246; d'acord amb el *Yuanshi*, només dos casals alans es van sotmetre als mongols abans d'aquesta data, de manera que hauria de tractar-se d'Atachi o –menys probable– de Yeliebadur (§§ 15.11–12). *Ierozlaus* és Jaroslav II Vsevolodovič, príncep de Perejaslavl' i gran príncep de Suzdal' i Vladimir (1191-1246), però és incert quin dels seus set fills vius aleshores fou hostatge dels mongols (*cf.* DAFFINÀ 1989:414-15 n. 4). [c] Important testimoni de la vigència del nom *As- (§ 1.2.1) ja mitjan s. XIII; per a la resta d'etnònims i topònims del text llatí, *vid.* SKELTON 1965:104-6; DAFFINÀ 1989:467-71 n. 13; De Brídia (§ 4.33.1.c); *Mongyol-un niyuča tobčayan* (§ 12.2.1). [e] El *mons in terra Alanorum* ha de ser el Caucas en general, anomenat *montes Alanorum* per Guillem de Rubruc (§ 4.34.1.i). [f] *Canove* sembla l'actual Kanev, a la riba del Dnièper i al SE de Kiev (*Kiovia*); *cf.* DAFFINÀ 1989:481 n. 13; quant a *Corenza*, és el cap mongol Qurumši, tercer fill d'Ordu, el germà de Batu (*cf.* PELLIOT 1949:9); el *prefectus* alà *Micheas* (antropònim cristià) era potser un "supervisor" (*daruyaci*); *cf.* § 15.19.

4.36. Joan III de Solţânîye.¹³⁷ L'any 1936, A. KERN va descobrir a la biblioteca de la universitat de Graz un manuscrit (n° 1221) de 137 folis de 22 x 15 cm que contenia (fol. 41^r–126^v), entre altres, el *Libellus de Notitia Orbis* del dominicà Joan III, arquebisbe de Solţânîye, al NO de Pèrsia (s. XIV-XV); acabat l'any 1404, dóna una gran quantitat de dades històriques i etnogràfiques sobre els pobles del Caucas i Transcaucàsia en època de l'autor, sovint fruit dels seus viatges per la zona. Amb posterioritat, hom ha trobat dos manuscrits més de l'obra a Leipzig i Klosterneuburg.

4.36.1. Dues llistes de pobles ens interessien (donem la trad. TARDY 1978, ja que el text llatí només ens ha estat accessible en part):

dicuntur esse iudei, hi caput radunt, et terram Siccorum, et Georgianorum, et Armenorum, et terram Turcorum.

¹³⁷ *Iohannes de Galonifontibus* (inèdit; extractes del text llatí a A. KERN, "Der *Libellus de Notitia Orbis* Iohannes III (De Galonifontibus) O.P. Erzbischof von Sulthanyeh", *Archivum Fratrum Praedicatorum* 8 [1938] 92-123 [non vidi]; trad. angl. dels «capítols» sobre el Caucas a TARDY 1978).

a) "there are many Christians in this country [= Magna Tartaria], namely: the Greeks, many Armenians, the Ziks (*Ziqui*), the Goths (*Gothi*), the Thats (*Thati*), the Volaks (*Volathi*, *Valaci*), the Russians, the Circassians (*Tarcazi*), the Leks (*Ivlati*), the Yass (*Assi*), the Alans (*Alani*), the Avars (*Avari*), the Kazikumyks (*Kuminqui*), and almost all of them speak the Tartar language".¹³⁸

b) en tractar de Geòrgia, afegeix: "various nations live here such as the Georgians (*Ioriani*), Armenians, Saracens and the Jews dealing with trade. On the borders, in the mountains live the Dvals (*Duelli*), the Alans, the Ossets (*Assi*), etc. The Dominicans and the Franciscans have christianized many in this land and they have several settlements in this region".¹³⁹

© Per a la parella *Assi*, *Alani*, *vid.* § 1.2.2.d; quant als *Duelli*, són de segur els *twaltæ* o ossets meridionals (§ 1.4.2); entre els pobles de l'Horda d'Or (*Magna Tartaria*) trobem, a més de grecs, armenis i valacs, la tríade txerkessos (occid. *Zichi*, orient. *Tarcazi*), gots de Crimea i russos (*cf.* Paquimeres § 5.31.1 Ζίκχοι, Γότθοι, Ῥώσοι); tâts (*Thati*, d'origen iranià; *cf.* MINORSKY 1937:408; vall del Lâhîj, al Caucas oriental), lesguians (*Ivlati*, per **Ivlaci* o **Ivlachi* < *Ulaq*; *cf.* PELLIOT 1949:157-59), àvars del Daguestan i ghâzî-qumûkh (Abû Hamîd § 6.4.1 **al-Lakzân*, *al-Sarîr*, *al-Γumîq*); sobre el fet que aquests pobles coneixien la llengua tàtara, *cf.* de nou § 5.31.1.

4.37. Simó de Kéza.¹⁴⁰ Sacerdot de la cort del rei hongarès Ladislau IV (1272-90), Simó de Kéza (s. XIII) fou l'autor d'una història d'Hongria (*Gesta Hungarorum*, *Chronicon Hungaricum*) que va des dels temps mítics fins a l'any 1282.

4.37.1. Després de tractar de la confusió de les llengües a Babilònia, Simó explica com els germans Húnor i Mògor, fills del gegant caçador Nimrod i epònims d'hunnes i magiars, van establir-se a la Medtida a causa de la riquesa en caça i pesca d'aquesta regió: "adreçant-se als aiguamolls de la Medtida, van romandre-hi cinc anys sense moure-se'n. Al sisè any van sortir-ne i van romandre en tendes en un lloc erm i sense mar, on van trobar casualment les dones i els infants dels fills de Bèlar, que van emportar-se amb llurs béns als aiguamolls de la Medtida en una ràpida incursió. Va succeir, però, que entre els infants foren capturades dues filles de Dula, príncep dels alans, que van prendre per mullers l'una Húnor i l'altra Mògor; i d'aquestes dones s'originaren tots els hunnes".¹⁴¹

© Simó enceta la llegenda de l'origen hunne dels magiars –sense cap base històrica– amb una referència bíblica (Gen. 10-11); la resta del text, però, és de gran interès: la presència dels dos germans a la Medtida es correspon amb l'arribada dels magiars a la Ucraïna oriental (gr. Λεβεδία) ca. s. VII/VIII, en el veïnatge dels «búlgars negres» de les estepes del Kuban (*fili Belar*) i dels alans (*cf.* Constantí Porfirogènit § 5.4.1); per a *Dula*, *vid.* § 4.47; *cf.* MARQUART 1903:145, 154-55 & 172; BLEICHSTEINER 1918:15; GOMBOCZ 1924:105; TOYNBEE 1973:461.

¹³⁸ Iohan. de Galon. 8 (trad. TARDY 1978:91; *cf.* PELLIOT 1949:157).

¹³⁹ Iohan. de Galon. 11 (trad. TARDY 1978:97).

¹⁴⁰ Simon de Kéza (ed. F. MÁTYÁS, *Historiae Hungaricae fontes domestici*, I.2, Fünfkirchen 1883; l'ed. A. DOMANOVSKY, *SRH I* 1937, pp. 141-194, ens ha estat inaccessible).

¹⁴¹ Simon de Kéza *Gest. Hung.* 1, 1 (ed. MÁTYÁS, p. 55 *apud* GOMBOCZ 1924:105): *paludes autem Maeotidis adeuntes annos quinque immobiliter ibidem permanserunt. anno ergo sexto exeuntes in deserto loco sine maribus in tabernaculis permanentes, uxores ac pueros filiorum Belar casu reperiunt, quos cum rebus eorum in paludes Maeotidas cursu celeri deduxerunt. accidit autem principis Dule Alanorum duas filias inter illos pueros comprehendi, quarum unam Hunor et aliam Magor sumpsit in uxorem. ex quibus mulieribus omnes Hunni originem assumpsere.*

4.38. Apèndix I: els alans (jazons) d'Hongria.¹⁴² Ca. 1239, el rei Béla IV va permetre l'assentament a l'Hongria central d'una part del poble turc dels cumans, que havia fugit de l'avanç mongol amb el seu cabdill Kuthen (*Kütän*). Entre els nouvinguts (unes 40.000 «tendes»), hom conjectura que arribaren alguns grups alans (ll. *Jazones, Jazyges, Philistei*, hong. *Jászok*; cf. § 1.2.1), tal com suggereix el fet que fins al s. XIX jazons i cumans (hong. *jász-kunok*) van formar una estreta unitat administrativa; tanmateix, no tenim notícia d'ells fins a l'any 1319, en un document que esmenta una esclava jazona.¹⁴³ Entre altres testimonis, l'anomenada «Carta blanca dels jazons» del 1323, en la qual el rei Carles Robert d'Anjou autoritzava alguns alans (*Jazones fideles nostri*) a anar a la guerra sota l'estendard reial, i un altre document del 1325, que esmenta quatre *Jazones circa Chabam commorantes*, contenen una antroponímia abundant, que de vegades pot explicar-se a partir de l'osset (Go = GOMBOCZ 1924)¹⁴⁴

antroponim i variants	any	etimologia	Go
<i>Ambultan</i> (potser per <i>*Ambustan</i>)	1323	cf. <i>Αμβουστος</i> (NB 14b; PN 188)	109
<i>Andreas</i>	1323	nom cristià < gr. <i>Ἀνδρέας</i> (OJaF 254)	108
<i>Arpan</i>	1323	turc <i>arpa</i> "ordi"	108
<i>Beegzan</i>	1323	?	110
<i>Bondogaz, Bandagaz</i>	1370, 1409	?	110
<i>Byk</i>	1325	?	110
<i>Chakan</i>	1236, 1323	cumà <i>çagan</i> "pic" (RÁSONYI 1967:139)	108
<i>Chamaz</i>	1296, 1323	hong. / turc	108
<i>Chareth</i>	1323	?	110
<i>Chatharch</i>	1325	?	110
<i>Chywach</i>	1325	?	110
<i>Demetrius</i>	1323	nom cristià < gr. <i>Δημήτριος</i> (OJaF 254)	108
<i>Elyzabeth</i> (f.)	1318	nom cristià (NÉMETH 1959:6)	—
<i>Furduh, Furduk</i>	1323	oss.dig. <i>*furt-ug</i> (cf. oss. <i>furt</i> "fill")	109
<i>Gubul</i>	1323	?	110
<i>Hurz</i>	1323	oss.dig. <i>xwarz</i> ir. <i>xorz</i> "bo" (cf. § 15.40)	109
<i>Iwachan, Iwachon, Ivachun, Ivahan</i>	1323	hong. / turc	108
<i>Kalhen</i>	1323	?	110
<i>Keskene</i>	1323	cf. arm. <i>Kiskên</i> , iran. <i>Kesken</i> (NB 164a)	109
<i>Keverge, Keuereg, Keuerug</i>	1323, 1329	hong. / turc	108
<i>Kurman</i>	1323	cumà <i>*qurman</i> (RÁSONYI 1967:143)	108
<i>Larzan</i>	1323	np. <i>larzân</i> "trèmul" (improbable)	110
<i>Magar</i>	1323	?	110
<i>Mokzun</i>	1323	potser oss. <i>magz</i> "cervell" (improbable)	109
<i>Sandur</i>	1335	hong. <i>Sándor</i> "Alexandre"	108
<i>Stephanus</i>	1323	nom cristià < gr. <i>Στέφανος</i> (OJaF 254)	108
<i>Zakaran</i>	1323	oss. <i>*saxaron</i> < <i>saxar</i> "ciutat"	109
<i>Znagan, Zuagan</i>	1323	oss. <i>*znagon</i> < (<i>æ</i>) <i>znag</i> "enemic"	109
<i>Zokan</i>	1323	?	110
<i>Zudak, Zaduk</i>	1323, 1325	oss. <i>*sugdæk</i> "sant", cf. <i>Σουδαία</i>	109

¹⁴² El principals treballs sobre els jazons són GYÁRFÁS 1870-85 & FODOR 1942, en hongarès, que no ens han estat accessibles; per a aquest paràgraf, *vid.* GOMBOCZ 1924:106-108; NÉMETH 1959:5-10; cf. KULAKOVSKIJ 1899:71-72; VERNADSKY 1953:52.

¹⁴³ Arxiu Nacional d'Hongria (DI. 29421): *ancille sue empticie nacione Jazonice Elyzabeth nominate* (recollit per NÉMETH 1959:6).

¹⁴⁴ Ed. GYÁRFÁS 1870-85[III]:463-67 (cf. GOMBOCZ 1924:107-108; NÉMETH 1959:6).

Un tercer document revela que el palatí d'Hongria Nicolau Kont va rebre l'any 1365 com a present del rei Lluís I les famílies i béns dels jazons de la ciutat búlgara de Vidin, que ell mateix havia capturat, fet que suggereix que alguns grups alans podrien haver arribat al país independentment dels cumans.¹⁴⁵ L'assimilació, però, fou progressiva: el silesià Georg Werner (*Georgius Wernherus*), en el seu *De admirandis Hungariae aquis hypomnematium*, ens informa l'any 1543 que "encara avui subsisteix a Hongria el poble dels «iàzigues», que s'anomenen ells mateixos amb el nom escurçat *jáz*, i conserven encara ara una llengua pròpia ancestral i peculiar, diferent de l'hongaresa",¹⁴⁶ mentre que el seu contemporani Nicolau Oláh, arquebisbe de Gran (Esztergom), esmenta els *Jaziges* en una llista dels pobles d'Hongria que en el seu temps tenien llengua pròpia (*nationes ... quae omnes differenti inter se utuntur lingua*).¹⁴⁷ Segons el testimoni de Franz Fóris-Otrokocsi, però, els jazons ja haurien parlat hongarès l'any 1693.¹⁴⁸ El territori ocupat pels jazons, que rep encara avui el nom de *Jászság* (cf. el topònim *Kunság* "Cumània"), es trobava entre el Danubi i el Tisza, a l'est de Budapest i al voltant de l'actual Jászberény. Encara avui, hi ha set localitats hongareses amb un nom *Eszlár*, *Oszlár*, que hom ha explicat com d'origen cumà a partir d'una forma *Aslar*, amb el gentilici *As-* (cf. § 1.2.1) i el sufix de plural turc *-lar*, així com dues *Jászfalu*, amb l'hong. *falu* "poble, llogarret".¹⁴⁹

4.39. Apèndix II: esclaus alans (s. XIII–XIV).¹⁵⁰ El comerç d'esclaus a les colònies italianes –sobretot genoveses– del nord de la mar Negra, com ara Caffa, a la península de Crimea, o Tana, a l'embocadura del Don, comença a prendre importància a partir de l'any 1290 i durant tot el s. XIV es veu estimulat per la necessitat de mà d'obra provocada per la pesta negra a occident; presoners de guerra o joves venuts pels seus pares, anomenats sovint «tàtars» sense més distinció perquè provenien dels territoris de l'Horda d'Or, però d'origen divers (alans, cumans, mongols, russos, txerkessos, etc) foren objecte de gran quantitat de transaccions, de les quals ens resten nombroses actes notariaus que interessin al nostre estudi per l'abundant antroponímia que contenen (Ve = VERLINDEN 1977):

¹⁴⁵ Ed. GYÁRFÁS 1870-85[III]:500 (cf. NÉMETH 1959:6).

¹⁴⁶ Georg. Wernh. *De Hung. aquis* (ed. SCHWANDTNER *SRH* I, p. 847; cf. GOMBOCZ 1924:107; NÉMETH 1959:9): *porro extat nunc quoque Iazygum natio inter Hungaros, quos ipsi voce decurtata Jáz vocant, ac retinent iidem etiamnum linguam suam avitam et peculiarem, Hungaricae dissimillimam*

¹⁴⁷ Nicol. Olah. *Hung.* 19, 13 (ed. EPERJESSY-JUHÁSZ, Budapest 1938, p. 33; cf. NÉMETH 1959:9).

¹⁴⁸ Franciscus Fóris-Otrokocsi, *Origines Hungaricae, Franequerae* 1693, vol. I, p. 19 (cf. NÉMETH 1959:9).

¹⁴⁹ Cf. NÉMETH 1959:6-7.

¹⁵⁰ Per a aquest paràgraf, *vid.* VERLINDEN 1977 & BALARD 1983:44-45; no ens ha estat accessible un treball anterior monogràfic del mateix C. VERLINDEN, "Esclaves alans en Italie et dans les colonies italiennes au XIVe siècle", *Revue belge de Phil. et d'Hist.* 36, 1958, pp. 451-457.

IV. Fonts llatines medievals

data de l'acta	nom i origen [edat]	lloc de venda	condició	Ve
entre 1301/2	una alana	Càndia (Creta)	venuda	811
8 juny 1311	<i>Leonem de genere Allanorum</i>	Venècia	afranquit	697
29 gen. 1312	† una esclava, <i>que fuit aena</i> [20]	Gènova	venuda	467
23 maig 1313	† <i>Margaritam de progenie Arenorum</i> [16]	Rapallo (prop de Gènova)	venuda	467
15 març 1344	un jove alà [13]	Caffa	venut	923
2 set. 1359	<i>Franciscinus Ascladin, Allanus</i>	Tana	mercader	926
12 nov. 1359	<i>Cordar, fill d'Atlan, alà</i>	Tana	mercader	931
18 maig 1360	<i>Jasot, ex genere Allanorum</i> [11]	Tana	venuda	943
27 juny 1360	un jove alà [18]	Tana	venut	943
6 jul. 1360	Basili, fill d'Elies i nét de <i>Ravars</i>	Tana	venut	932
31 jul. 1360	<i>Cothlu, de generatione Alanorum</i> [45]	Tana	venuda	944
27 set. 1360	<i>Silcha, alana</i> [20]	Tana	venuda	944
14 set. 1363	dues alanes [14 & 11]	Tana	venudes	944
5 nov. 1365	<i>Agnès ex genere Alanorum</i>	Mòdon (Peloponnès)	afranquida	800

A més de nombrosos noms cristians (*Leo, Margarita, Franciscinus, Basilius, Elias, Agnes*), trobem *Jasot*, que recorda, si més no, el nom dels jazons (§ 4.38); *Cothlu* sembla el turc *Qutluy* (cf. *ByzTurc* II 151 *Κουτλούγ*); *Ascladin*, potser un nom musulmà amb segon element *al-Dîn*. Les etimologies dels altres noms (*Cordar, Atlan, Ravars, Silcha*) em són desconegudes.

4.40. Apèndix III: la missió franciscana de Xina (s. XIV).¹⁵¹ El franciscà Pelegrí de Castello va arribar el 1309/10 a Khan Baliq (ll. *Cambaluc*, xin. *Dadu*, avui Beijing), capital dels Yuan, i més endavant fou bisbe de la ciutat de Quanzhou (ll. *Zaytun*), on moriria el 7 de juliol de l'any 1323; conservem una carta seva, que comença parlant de l'activitat missionera de Fra Joan de Monte Corvino (*Fr. Iohannes*), arquebisbe de Khan Baliq ca. 1307-28, i, després d'esmentar els seus problemes amb els nestorians i les conversions del príncep ongut Jordi (*Rex Georgius*) i de nombrosos armenis, afegeix: "així mateix, hi ha uns bons cristians, anomenats alans, trenta mil dels quals cobren soldada del Gran Rei [= l'emperador mongol]; aquests i llurs famílies recorren a Fra Joan i ell els reconforta i predica".¹⁵² Després de la mort de Monte Corvino ca. 1328, els cristians de Khan Baliq i, entre ells, els alans al servei de la dinastia Yuan (cf. § 15.9), quedaren sense guia espiritual. En assabentar-se'n, el papa Joan XXII va nomenar successor d'aquell un cert Fra Nicolau l'any 1333, però sembla que aquest no va arribar mai al seu destí.¹⁵³ Aleshores, el juliol del 1336, l'emperador Toyôn Temür (*Shundi*, 1333-68) i cinc prínceps alans enviaren una ambaixada integrada, entre altres, per *Thogay Alanus de Cathayo* (nom potser turc; cf. *ByzTurc* II 267 s.v. *Τουγά* [f.] = *Tuyai*), que va arribar a Avinyó el maig del 1338, sota el pontificat de Benet XII, establint així per primera vegada relacions directes entre Xina i la Santa Seu. El papa, però, cregut que Fra Nicolau ja hauria arribat a Khan Baliq, no els va trametre un nou bisbe, sinó uns cinquanta frares sota la direcció de Fra Joan de Marignolli

¹⁵¹ Per als alans i la missió franciscana a Khan Baliq *vid.* GOLUBOVICH 1923:249-260; DAUVILLIER 1953:79-80; GROUSSET 1965:373-74 & 389-90; MARGIOTTI 1967:113-117.

¹⁵² Peregr. (ed. WYNGAERT 1929:366): *item quidam christiani boni qui dicuntur Alani XXX milibus a Rege maximo stipendia accipientes ipsi et familie eorum ad Fr. Iohannem recurrunt. et ipse eos confortat et predicat.*

¹⁵³ Val a dir que una carta del mateix Joan XXII, datada el 29 de setembre de 1329, esmenta la presència d'alans cristians a Samarqand o la seva regió (cf. DAUVILLIER 1953:80).

junt amb un cavall per a Toyôn Temür, ja que aquest havia demanat *ab occasu solis equos*; després d'un llarg viatge (1338-42), la comitiva seria acollida solemnement a la cort dels Yuan gràcies al seu present. Els encapçalaments de tres cartes conservades ens informen d'alguns antropònims alans:

a) carta dels prínceps alans al papa (1336): «nos *Futim. Joens. Kathiten. Jemmega. Venzi. Johens. Juchoy.*» (en la carta de l'emperador al papa: *Alanos servitores nostros*).

b) carta de Benet XII a Fuding (1338): «*dilecto filio Fodim Jovens, principi Alanorum fidelium*».

c) carta de Benet XII als altres quatre prínceps alans (1338): «*dilectis filiis nobilibus viris Chyansam Tongi, Chemboga Vensy, Joanni Yochoy, Rubeo Pinzano, principibus Alanorum fidelium in imperio Tartarorum consistentium*».

Hom va enviar quatre exemplars de la tercera carta, un per a cadascun dels prínceps, fet pel qual trobem nombroses variants de llurs noms al regest Vaticà; d'acord amb això, podem distingir aquests deu antropònims (cf. GOLUBOVICH 1923:255-56):

1a. Futim, Fodim, Fodin 1b. Joens, Juens, Jovens	<i>vid.</i> Fu-ding (§ 15.35) ? cf. 4a. Joannes
2a. Caticen, Chaticen, Ghaticen, Kathiten, Chyansam, Chyausam, Zyansam 2b. Tungü, Tungi, Tungy, Tongi	<i>vid.</i> Xiang-shan (§ 15.50) ?
3a. Gemboga, Chemboga, Jemmega 3b. Evenzi, Vensy, Vensii, Vense, Venz, Venzi	<i>vid.</i> Zhe-yan-bu-hua (§ 15.59) ?
4a. Joannes, Johens 4b. Jukoy, Juckoy, Jochoy, Yathoy, Yotkoy	gr. Ἰωάννης (cf. 1b. Joens) ?
5a. Rubeus 5b. Pinzanus, Puizanus	? trad. llatina d'un nom ("roig") ? forma llatinitzada

Quan Fra Joan de Marignolli va arribar de nou a Avinyó el juliol de 1353, el papa Innocenci VI va demanar al capítol general d'Assís que preparés una nova expedició a Khan Baliq, però la pesta negra del 1348 havia delmat els menorets i no fou possible enviar-la fins ca. 1369, poc després de l'expulsió dels mongols de Xina.

4.41. Apèndix IV: Marco Polo i els alans.¹⁵⁴ Mentre es trobava presoner dels genovesos després de la batalla de Curzola (setembre del 1298), el venecià Marco Polo va dictar al seu company de captivitat Rusticello de Pisa els records dels seus viatges per l'Extrem Orient en companyia del seu pare Nicolo i el seu oncle Mafeo (ca. 1270-95); l'original de Rusticello s'ha perdut, però gràcies al seu èxit, l'obra ens ha pervingut en més de cent quaranta manuscrits en francès, llatí, toscà, venecià, català i aragonès que poden classificar-se en dues recensions, l'una derivada del manuscrit franco-italià n° 1116 de la Biblioteca Nacional de París

¹⁵⁴ Donem el text de HAMBIS 1955, una versió en francès modern de la reconstrucció en anglès del text original establerta per A.C. MOULE-P. PELLLOT, *Marco Polo. The Description of the World*, I-III, Londres 1938-59 (inaccessible); tot i no tractar-se d'una font llatina, l'hem inclosa aquí perquè és un digne complement dels relats franciscans i, d'altra manera, hauria demanat un capítol especial només per a ella.

(s. XIV), i l'altra representada per la versió italiana de Ramusio (1559) i dos manuscrits llatins, el més antic datat ca. 1470 i descobert el 1932 a la Biblioteca de la Catedral de Toledo, amb més de vuitanta passatges nous que manquen al primer grup. Dos capítols de l'obra esmenten els alans: en primer lloc, quan Marco tracta de la ciutat de *Ciangiu*, això és, Zhenchao, entre l'estuari del Riu Blau (Yangzijiang) i el llac Tai Hu, a la província costanera de Jiangsu, recorda la massacre pels vilatans d'una guarnició d'alans (cristians), així com la posterior revenja del general Bayan, un episodi de les guerres dels mongols contra els Song, recollit també pel *Yuanshi* (cf. les biografies d'Atachi i Yeliebadur, §§ 15.11–12).¹⁵⁵ Més endavant, en tractar dels «senyors dels tàtars de Ponent» (l'Horda d'Or), esmenta la conquesta de russos, cumans, alans, lesguians, magiars (= baixkirs), txerkessos, gots de Crimea i gàzars pel rei *Sain*, és a dir, Batu (1227–55), conegut amb el sobrenom mongol *sain* [*qayan*] "bon [senyor]"; és interessant el fet que considera tots aquests pobles sota domini cumà abans de l'arribada dels mongols.¹⁵⁶

Onomàsticon

L'onomàsticon només recull en aquest capítol els noms de l'època de les invasions i el *Dula* de Simó de Keza; per a la resta d'antroponímia, que forma grups temàtics, *vid.* els apèndixs dedicats als jazons, els esclaus alans i la missió de Xina (§§ 4.38–4.40), a més de Fra Joan de Pian di Carpine § 4.35.1.f *Micheas*.

4.42. Alanoviiamuthis

NP [m.] D *Alanouiiamuthis* Iord. Get. 266 (*Alanouia*- P^aXYZ, *alaniuua*- B, *alanouuamochtis* A); cf. PLRE II 43. — P Alà o got (s. V), fill de Pària i pare de l'historiador Jordanes (§ 4.19.3.c). — I MOMMSEN (*MGH AA V.1 ad loc.*) el va explicar com un compost amb el nom dels alans com a primer element; en canvi, hom ha proposat més tard de separar *Alanouii* d'*Amuthis*, que seria un nom gòtic

¹⁵⁵ Marco Polo 51 (ed. HAMBIS, p. 204-205): *Et vous dirai une mauvaise chose que firent les gens de cette cité, et comme ils la payèrent chèrement. Il est vrai que, quand la province du Mangi fut prise par les hommes du Grand Can et Baian, qui en était chef, il advint que ce Baian, après avoir pris la cité principale, envoie une grande partie de ses gens, qui étaient appelés Alains, et qui étaient chrétiens, à cette forte cité pour la prendre. Or advint que ces Alains la prirent et y entrèrent pacifiquement, sans nuire à nul homme davantage, parce que le peuple se rendit à eux. Et y trouvent si bon vin, fort abondant dans cette ville, qu'en ayant fort envie après les fatigues des portages et des combats, ils se mirent, sans penser, à tellement en boire, qu'ils furent tous enivrés au soir, et s'endormirent en telle manière qu'ils ne sentaient ni bien ni maux. Et quand les hommes de la cité virent que ceux qui l'avaient prise étaient si chantournés qu'ils semblaient hommes morts, ils ne firent ni une ni deux, mais tout incontinent les occirent tous cette nuit, à tel point que pas un seul n'échappe. Mais quand Baian, le sire de la grande armée, sut que ceux de la cité avaient occis ses hommes si traitreusement, il y mande un autre commandant avec assez de ses gens pour la prendre par force. Et alors, je vous dis très véritablement que quand ils la prirent, il commanda que tous les habitants fussent occis pour souvenir et vengeance de leur déloyauté et infidélité. Et ce qu'il commandait fut fait. Ils les occirent tous au fil de l'épée, de sorte que nul n'échappa. Et en telle manière comme vous avez ouï furent tant d'hommes tués en cette ville.*

¹⁵⁶ Marco Polo 222 (ed. HAMBIS, p. 326): *Le premier seigneur des Tartares du Ponant fut un nommé Sain qui fut très grand roi et puissant. Ce roi Sain conquit une partie de la Rosie, la Comanie, l'Alanie, Lac, Mengiar, Çic, Gutia et la Gaçarie: toutes ces terres et provinces furent conquises par le roi Sain. Avant qu'il ne les conquît, elles étaient toutes aux Comans, mais elles ne se tenaient pas ensemble et ne formaient point d'unité; c'est pour cela qu'ils perdirent leurs terres et furent chassés par le vaste monde; ceux qui ne le furent pas et qui y sont encore furent tous réduits en servage par le roi Sain.*

Veihamôths "der Kampfmutige" o similar (vid. *RE* I 1 [1893] 1285; S I [1903] 49-50; S III [1918] 70). ALTHEIM 1959-62[V]:26-27 l'interpreta a partir d'un air. **âryâna-vyâmita* "unter den Alanen ausgezeichnet", com a gen.sg. d'una forma llatina **Alanoui(i)amuthes*.

4.43. Candac

NP [m.] D *Candac* Iord. Get. 265-66 (*candach* Y, *candax* B); cf. *PLRE* II 256-57. — P Cap (*dux*) d'alans, escirs, i sadagaris a mitjan s. V (§ 4.19.3.c). — I Comparat amb el topònim *Κάνδακον*, entre els *Iazyges Metanastae*; hi ha, però, una lectura millor *Κάνδανον* (cf. *Slav.* 140). ABAJEV (*OJaF* I 170; *Osn.* 293) el va remuntar, amb reserves, a un oss. *kæn-dak* "[que porta] xarpellera" (de **kana-*"cànem"; improbable); ALTHEIM 1959-62[V]:27, en canvi, el compara amb l'antropònim àvar *Κανδίχ* (*ByzTurc* II 135 *Qandiq*), i considera el personatge hunne; els noms alans en -ac, però, poden explicar-se millor a partir dels suf. air. *-aka, *-âka > oss. -æg, -ag (cf. ALEMANY 1993b:158 n. 11).

4.44. Dula

NP [m.] D *Dule* [gen.sg. per *Dulae*] Simon de Kéza *Gest. Hung.* 1, 1. — P Príncep dels alans, pare de les mullers d'Húnor i Mògor, epònims dels hunnes i magiars (§ 4.47.1). — I MARQUART 1903:172 (cf. GOMBOCZ 1924:105) va veure en aquest nom la personificació d'una tribu alana, en concret els *Ṭúlâs* d'Ibn Rusta (§ 6.14.2.c); SKOLD 1925:68 n. 2 va donar el pas definitiu en proposar la identificació amb el nom dels ossets meridionals (*twaltæ*). BLEICHSTEINER 1918:15 & *Slav.* 137 el compararen amb l'antropònim *Δουλας* (Tanais III^p), però aquest té clarament origen grec (< *δοῦλος* "esclau"; així *PN* 374). Endemés, en una compilació russa tardana de finals del s. XIV, la "Crònica grega i romana" (*Ellinskij i rimskij Letopisek*), ens ha pervingut l'anomenada "llista de cabdills búlgara", en aparença la traducció en antic esclau eclesiàstic d'un original grec bizantí que hauria estat copiat de dues inscripcions búlgares en columnes cilíndriques dels s. VII-VIII, avui perdudes; la llista conté els noms de tretze cabdills protobúlgars des del llegendari Avitokhol fins a Umor († 767), nou dels quals pertanyen al llinatge de *Doulo* (vid. *ByzTurc* II 296-97; PRITSAK 1955:15; SCHMITT 1985:19).

4.45. Paria

NP [m.] D *Paria* Iord. Get. 266 (*patria* XYZ); cf. *PLRE* II 832. — P Alà o got, avi de l'historiador Jordanes (§ 4.19.3.c). — I VASMER (*Slav.* 145) el va relacionar amb la tribu dels Πάρριοι (Strab. 11, 9, 3) = *Ξάνδιοι*, etnònim que explicava a partir de l'av. *paoirya-* "primer"; ALTHEIM 1959-62[V]:27, en canvi, proposa una connexió amb l'av. *pairikâ* "jove" < **paryakâ*.

4.46. Respendial

NP [m.] D *Respendial* Greg. Tur. *Hist. Franc.* 2, 9; cf. *PLRE* II 410. — P Rei (*rex*) dels alans a les Gàl·lies l'any 406 (§ 4.14.1.a). — I Comparat amb l'antropònim *Ρησπινδιαλος* (Olbia); *Respe-* recorda el nom *Rasparaganus* (§ 2.50); cf. *NB* 260b; *Slav.* 147; *PN* 315.

4.47. Sambida

NP [m.] D *Sambida* *Pith.* 124; cf. *PLRE* II 975. — P Cap dels alans (*Alani, quibus S. praeerat*) a les Gàl·lies l'any 440 (§ 4.6.2.b). I Etimologia desconeguda (*Slav.* 148); cf. l'arm. *Smbat*, georg. *Sumbat*.

4.48. Sangibanus

NP [m.] **D** *Sangibanus* Iord. *Get.* 194-197 (*sangibamas* L, *sangui-* H); cf. *PLRE* II 976. — **P** *Rei (rex)* dels alans a Orleans a mitjan s. V (§ 4.19.2.a). — **I** Explicat per VASMER (*Slav.* 148) a partir d'un av. *san[g]ha-* + *bânu-* "que es distingeix per les [seves] ordres"; per ABAJEV (*OJaF* I 160-61; *Osn.* 284-85) com un oss. **čangi-ban* "que te poder al braç"; i encara per VERNADSKY 1963:408-9 com "el poderós *cong*", on oss. *cong* "braç" tindria el significat d'ala en un sentit militar; "the Alanic king Sangiban (Tsongi-bon) might have been commander of such a division or corps"; la diversitat de les teories les desqualifica.

